Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

Frederik Wiis

1834 – 1915

"En vax Læsøboer"

Arnt Jerup Wiis

En beretning om min oldefar

Frederik Wiis

(1834 - 1915)

”En vax Læsøboer”

*

Arnt Jerup Wiis

En beretning om min oldefar

*

Forsidebillede
Kokvadvejen 3 i Byrum på Læsø er ejendommen til venstre i billedet. Her blev Frederik Wiis født i 1834 og her døde han i 1915. Frederiks bedstefar, skipper Poul Bach, havde købt stedet til sin datter, Gertrud Høllet Bach, i 1824. Frederik selv var ejer af ejendommen fra 1866 til 1915. Det tangtængede stuehus findes ikke mere.
Kokvadvejen 6 er huset til højre. Frederik byggede det lille femfags aftægtshus engang i 1880-erne, formentlig som bolig for sin bror og søster. Mange år senere blev det aftægtsbolig for hans datter, Olga, men da var det for længst udvidet og moderniseret. Huset findes endnu, men har ikke længere nogen lighed med huset på billedet.
Foto: Læsø Museum og Lokalhistoriske Arkiv, Byrum

Bagsidebillede
Barken ”Emma Arvigne” af København, som Frederik Wiis sejlede med som anden-styrmand i tre år fra 1856. ”Emma Arvigne” var på 127 commercelæster, hvad der svarer omtrent til 250 bruttoregistertons. Besætningen var normalt på 12 mand. Skipperen, Charles Wulff, var medejer af skibet. Det kan forklare, at det havde samme navn som hans kone. ”Emma Arvigne” forliste i storisen nord for Island i foråret 1876.
Malet i 1867 af Ludvig Niels Jensen fra Rømø. Billede: Arkiv.dk/Rømø Lokalarkiv

*

Farstrup, juli 2026

INDHOLD

1. FORORD 5
2. OPVÆKSTEN 6
3. HYRERNE 11
   ”De jonge Goose”, hukkert, 1850, kok 11
   ”Louise”, skonnert, 1851, ungmand. 14
   ”Thomas Lawrence”, Skonnert, 1852, letmatros 15
   ”Charlotte Hage”, brig, 1853, letmatros 17
   ”Alert”, bark, 1853 – 1855, matros 19
   Styrmandseksamen mandag, den 17. marts, 1856. 24
   ”Emma Arvigne”, bark, 1856 – 1858, navigatør og andenstyrmand 26
   Rejsen til Singapore 29
   Rejsen til Mazatlan på Mexicos vestkyst 36
   ”Corinthian”, bark, 1861 – 1864, førstestyrmand 40
4. EJENDOMMEN 46
   Gården og betalingen 47
   Arealerne 48
   Strid om vejret 49
   Aftægtshuset vest for ejendommen 51
   Fårehuset 52
5. AMERIKA 53
   1864 Baltimore 53
   1864 – 1868 Besøg på Læsø i 1866 53
   1868 & 1871 Amerikansk statsborgerskab 54
   1868 - 78?? Fører af et floddampskib 58
   1873 Besøg på Læsø 59
   1876 Førstestyrmand på brigantinen ”Charles A. Hoard” 61
   1878 Endegyldig tilbagevenden til Læsø 61
   1884 Tur til USA 61
6. SØSKENDE 63
   Hanna Rebekka Wiis 63
   Petrine Marie Wiis 63
   Niels Christoffer Pedersen Wiis 64
   Henrik Anthon Nicolaj Dølner Wiis 64
   Hans Peder Pedersen Wiis 64

Gertrud Høllet Henriette Wiis 65
Poul Bach Pedersen Wiis 66
Kirstine Elisabeth Wiis 67
Christian Israel Kønig Wiis 67
7. FAMILIEN 70
Rejse til Amerika maj 1884 70
Madsine Kathrine Madsen 71
Børnene 73
Madsine Kathrine Madsens død 74
Ane Margrethe Marie Olsen 75
Peter Alfreds tragiske drukneulykke 77
8. ØEN 80
Tvist om vejret 1879. 80
Snefoged 1880. 81
Dampskibsforbindelse til Læsø 1880. 81
Briggen Floras forlis i 1882. 84
Skattesager. 85
Mejeriet. 88
Landbruget 90
9. TILBAGEBLIKKET 94
BENYTTEDE KILDER: 96

*

1. FORORD

”Kaptajnen”- det skulle være sådan, han blev betegnet i daglig tale i Byrum. Kaptajnen er min oldefar, Søren Frederik Christian Julius Pedersen Wiis (1834 – 1915). For nemheds skyld vil han blive kaldt Frederik Wiis i det følgende. Det er også det navn, han for det meste bliver kaldt i de kilder, hvor man kan støde på ham. Desværre er der ikke så frygteligt mange af dem. Men i flere af dem er han da også benævnt kaptajn eller forhenværende skibsfører.

Hvor Frederik Wiis havde været skipper og hvad det var for et skib eller skibe, han førte, har det derimod været meget vanskeligere - for ikke at sige umuligt - at finde frem til. Bortset fra hans periode i Amerika, og dermed den periode hvor han skulle have været kaptajn eller skibsfører, er det dog muligt i store træk at beskrive hans sømandskarriere og levnedsforløb. Det vil det følgende være et forsøg på. Nogle steder kan kilderne være lidt ”tynde”, og der må jeg så ud i antagelser og formodninger i beskrivelsen. Hvor det er tilfældet, håber jeg, at det fremgår tilstrækkeligt tydeligt.

Det klassiske forløb for en læsødreng i 1800-tallet var nogenlunde således: Til søs i de unge år, og hjem til øen i en mere moden alder, gifte sig og blive bofast på en lille ejendom, drive lidt fiskeri, indgå i et bjerningslav og deltage ved strandinger, og vel også hjælpe ved den smule landbrug, der kunne være. Det blev ikke helt Frederik Wiis’ skabelon for livet. Først og fremmest var han ældre, end det var almindeligt, da han kom hjem og siden blev gift. Han var 53 år gammel, da han giftede sig med min oldemor, den 25 år yngre Madsine Kathrine Madsen. For den andet ser det ud til, at han virkelig bestræbte sig på at blive fuldtids landmand, da han endelig var kommet så vidt. Det var heller ikke ganske almindeligt på Læsø. Men netop i den sidste fjerdedel af 1800-tallet skete der en voldsom udvikling af landbruget i Danmark og af samfundet i det hele taget. Den udvikling kom også til Læsø, hvor det gammeldags sømandskonelandbrug lidt efter lidt forsvandt.

Jeg har tilbragt utallige timer sammen med min bedstefar, Robert Wiis (1891-1976). Men han talte aldrig om sin far, og desværre spurgte jeg heller ikke. Med årene blev jeg selv mere nysgerrig efter at vide mere om ”kaptajnen”. Egentlig undrede det mig også, at der ikke var flere på Læsø, der hed Wiis. Så på et tidspunkt begyndte jeg at samle på oplysninger om min oldefar og familien. Så vidt jeg ved, har de ikke selv efterladt sig noget, hverken beretninger, breve eller billeder.

Min beretning baserer sig derfor i hovedsagen på det, man kan kalde sekundære kilder. Dem har jeg så fundet en del af, og det er oplysningerne derfra, som jeg har forsøgt at samle i en beskrivelse af min oldefars liv og levned. Men helt tæt på personen, Søren Frederik Christian Julius Pedersen Wiis, har det ikke været muligt at komme, og måske kan man spørge, hvordan det også næsten skulle være muligt med en person med et så langt navn.

Arnt Jerup Wiis

*

2. OPVÆKSTEN

Søren Frederik Christian Julius Pedersen Wiis blev født i Byrum på Læsø den 21. maj, 1834. Frederik Wiis, som han vil blev kaldt i det følgende, var også det navn, som eftertiden for det meste brugte om ham. Den lille nye læsøbo blev imidlertid syg med kighoste, inden han overhovedet havde fået noget navn. Og åbenbart udviklede kighosten sig på en måde, så det blev nødvendigt at lade ham døbe hjemme. Det skete den 18. juli, da han var et par måneder gammel. En månedstid senere var han heldigvis frisk nok til, at dåbshandlingen kunne gentages i kirken. Fadderne var præsten, pastor Jantzen, skolelærer og kirkesanger Palmer fra Vesterø, styrmand Mads Erlandsen Smith, Madam Hjort og hendes datter, jomfru Karoline Hjorth. Det var ikke toppen af det byrumske samfund, men det var så tæt ved som hans far, skolelærer og kirkesanger i Byrum, Peder Nielsen Wiis nu kunne komme.

Hvem Frederik havde fået sit lange navn efter ved vi ikke, selvom Pedersen Wiis utvivlsomt er efter faren. Skolelærer og kirkesanger Wiis kunne godt finde på at navngive sine børn efter folk, han kendte eller måske så op til, eller som stod ham nær. Således blev Frederiks lillebror, der blev født året efter i august 1835, opkaldt efter distriktskirurgen på Læsø: Christian Israel Kønig. Christian Israel Kønig havde virket på Læsø i 31 år, da han døde som 59-årig sidst på året 1834. Frederik Wiis blev vaccineret af doktor Kønig den 9. september, 1834. Det kan have været Kønigs sidste lægehandling i Wiis-familien. Man kan også forestille sig, at Kønig har bistået i forbindelse med Frederiks kighoste tidligere på sommeren, og måske især i forbindelse med skolelærers Wiis' første kones, Hanna Henriette Neuchs' sygdom og død i det tidlige forår 1828. Da Hanna Henriette døde, stod Byrums skolelærer tilbage med 6 uforsørgede børn. Den yngste, en lille pige, var da kun 5 måneder gammel. Desværre overlevede hun kun sin mor med et års tid.

I september 1829 giftede Peder Nielsen Wiis sig så med Gjertrud Høllet Bach. Derved han fik sig en kone og hans fem levende børn en mor. Og ikke nok med det: De fik også et helt nyt hjem og nyt sted at bo, som var en stor forbedring fra skolelærerboligen. Gjertrud ejede nemlig stedet nr. 95, senere matrikel 98, i dag Kokvadvej 3, som blev familiens bolig i de næste langt over hundrede år. Og langt at flytte var der ikke, kun et par hundrede meter. Så på den måde havde alt flasket sig for skolelærer Wiis. Og ikke nok med det, da Frederik blev født i maj 1834, havde han allerede 3 helsøskende, foruden de fem halvsøskende.

Gården, som Poul Bach i 1824 købte til sin datter Gertrud Høllet Bach og som endte med at blive rammen om familiens Wiis' liv fra 1829 og de næste mere end hundrede år.
Bemærk vippebrønden på marken. I baggrunden mod syd markerne og længere ude de vidtstrakte rønnerenge, hvor børnene i sommerhalvåret måtte vogte får og køer.
Udsnit af foto taget fra Thorvald Hansens tårn i Byrum. Formentlig omkring 1927.
Læsø Museum og Lokalhistoriske Arkiv, Byrum

I virkeligheden var Peder Nielsen Wiis slet ikke skolelærer. Hans kvalifikationer var en styrmandseksamen. Han var kommet til Læsø den 19. marts, 1810, hvor han strandede på Nordvestrevet med jagten "Margrethe Dideriche". Jagten, som han var skipper på, var på vej til Norge med havre. De 4 mand ombord bjergede sig i land. Og i løbet af foråret og sommeren

opholdt han sig på Læsø i forbindelsen med afviklingen af salget af strandingsgodset fra den strandede jagt. Her må den 23-årige Peder Nielsen Wiis have fået et godt øje til tolder Neuchs' 17-årige datter, Hanna Henriette. Fire år senere blev de gift i Garnisonskirken i København. I 1817 flyttede de så til Læsø, hvor Peder Nielsen Wiis blev konstitueret som skolelærer og kirkesanger. Den manglende skolelæreruddannelse betød, at han først blev fast ansat i 1831. Men da var det allerede tre år siden, at Hanna Henriette var død.

Med de mange børn i hjemmet var det ikke altid let for skolelærerfamilien at få enderne til at nå sammen. En del af skolelærerlønnen faldt desuden i naturalier, hvad der ikke gjorde sagen bedre.

Peder Nielsens Wiis' to hustruer og deres børn:

Hanna Henriette Neuchs (1793-1828):	**Gjertrud Høllet Bach (1793-1885)**
Hanna Rebekka Wiis (1815-1888)	*Gertrud Høllet Henriette Wiis (1829-1881)*
Petrine Marie Wiis (1817-1887)	*Poul Bach Pedersen Wiis (1831-1900)*
Niels Christopher Pedersen Wiis (1819-1885)	*Kirstine Elisabeth Wiis (1832-1896)*
Henrik Anthon Nikolaj Dølner Wiis (1822-1857)	***Søren Frederik Christian Julius Pedersen Wiis (1834-1915)***
Hans Peder Pedersen Wiis (1825-1903)	*Christian Israel Kønig Pedersen (1835-1887)*
Charlotte Sophie Dorthea Wiis (1827-1829)	

Selv om det var specificeret hvad, hvor meget og hvornår, beboerne skulle levere deres del af skolelærerens løn, var det et vanskeligt system, for - som man sagde - *"..indkomsten er som degnen omgås sine sognemænd"*. Men Peder Nielsen Wiis synes at have mingeleret sig igennem, og der er ikke fundet nogle klagebreve over ham. Men da hans næstyngste søn, Frederik, var i konfirmationsalderen, var det begyndt at knibe for faren i skolen. Dels var Peder Nielsen Wiis nu i tresårsalderen og havde fået problemer med hørelsen, og dels var antallet af børn i skolen steget til 115. Det gjorde det svært for ham at bestride stillingen ene mand. Han blev derfor afskediget i 1852, da han var 66 år gammel. Det betød så, at han kunne bruge mere tid på det lille landbrug.

Mon ikke Frederiks barndom og opvækst har lignet det fleste andre byrumbørns? At han var søn af skolelæreren kan næppe have spillet den store rolle, bortset naturligvis fra det ikke helt uvigtige, at hans far var hjemme hver dag, mens de fleste andre børn havde fædre, der var til søs og derfor kun hjemme om vinteren eller sjældnere.

Christen Rasmussen var distriktslæge på Læsø fra 1855 til 1863, og i 1859 udarbejdede han en medicinsk-topografiske beskrivelse over Læsø. På dette tidspunkt var Frederik Wiis for længst på langfart, men der kan ikke være tvivl om, at Rasmussens beskrivelse af Læsø også dækker tilstanden i 1840-erne, da Frederik var barn:

Af Børnene tages liden, eller saagodt som slet ingen Notits; men disse overlades aldeeles til dem selv. Under Forældrenes Fraværelse overdrages de smaae Børns Pasning til de større, af hvilke sidste gjerne endeel drive omkring paa Hederne for at have Opsigt med derværende løse Kreature, og er da foruden deres tarvelige tørre Kost (tørt Brød og tør Fisk) gjerne forsynede med brændt Kaffe, som de selv koger og tillaver i Hederne.

Fra: Christen Rasmussens manuskript 1859: Læsø, Medicinsk-Topographisk.
Gengivet i Signe Mellergaard: Distriktslægen og Læsøboerne: En medicinsk topografi fra 1859 og dens forudsætninger.
Landbohistorisk Selskab i samarbejde med Læsø Museum 1992

Frederik og hans søskende har i deres barndom i sommerhalvåret måttet passe køer og får og måske også gæs på Rønnerne syd for Byrum. Det har været familiens egne, men ganske givet har de også haft andre gårdes kreaturer med ud på Rønnerne. Det samme måtte Frederiks egne børn et halvt århundrede senere.

I foråret 1841 blev familien ramt af en tragedie, idet Peder Wiis ældste søn og Frederiks store- og halvbror, den 20-årige Niels Christopher, faldt overbord fra skonnerten "Rapid" i Middelhavet og druknede.

Som barn kan Frederik – og hans øvrige søskende – også have besøgt den gamle bedsten (mormor), som boede på aftægt på Damsgård på grænsen til Tørkeriet. Der var ca. halvanden kilometer derover fra skolelærerhjemmet. Hun og hendes mand, Poul Bach, havde ejet Damsgård, som de solgte i 1832, hvor en del af betalingen var en omfattende aftægtskontrakt. Bedstemoren hed det samme som sin datter, Frederiks mor, Gertrud Høllet Bach. Hun havde været enke siden 1833, og frem til sin død i 1847 optræder hun i nogle tilfælde i Læsøs skøde- og panteprotokol som pengeudlåner. Poul Bach havde i øvrigt købt gården, nr. 95, matrikel 98 i Byrum, som blev Frederiks fødehjem, til datteren, Gertrud Høllet Bach i 1824. Det virker lidt overskudsagtigt, at han har kunnet købe en hel gård til sin datter. Birkedommer Lars Hess Bing skrev i sin bog "Beskrivelse over Læsø" om nr. 95, omtrent 20 år før Gertrud overtog den: "*Er en god Gaard efter dens størrelse. Husene ere gode og smukt indrettede".*

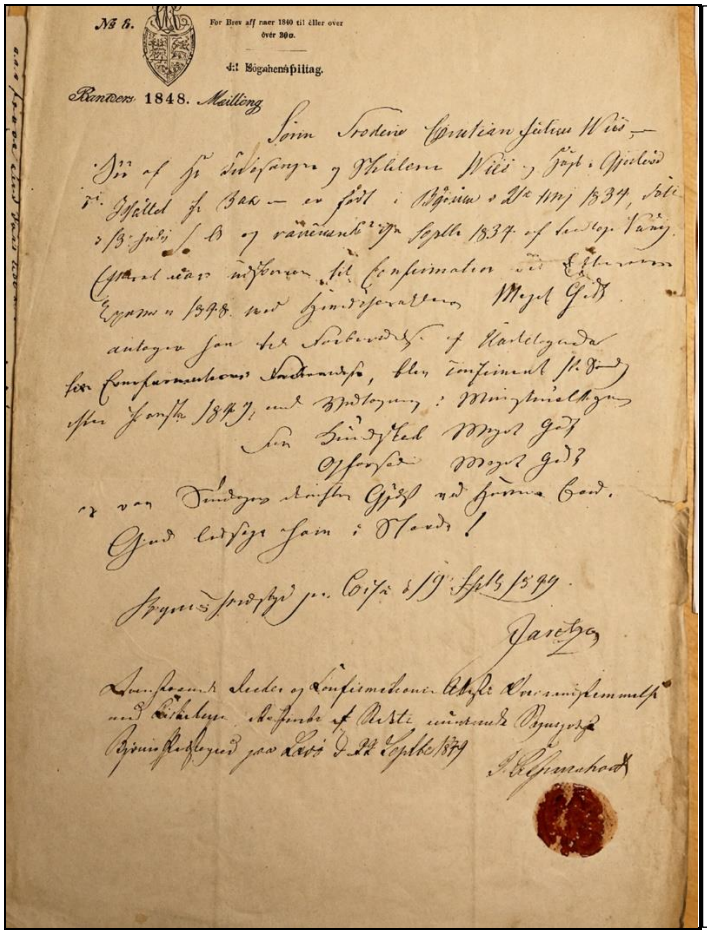

Kombineret fødsels-, dåbs-, vaccinations-, og konfirmationsattest for Frederik Wiis. Pastor Jantzen får ikke topkarakter for skønskrift, men mon ikke der står følgende:
*" Søren Frederik Christian Julius Wiis, Søn af Hr. Kirkesanger og Skolelærer Wiis og Hustru Gertrud Høllet F. Bach, er født i Byrum d. 21de Maj 1834, døbt d. 18. Juli s. A. og vaccineret d. 9de Septb 1834 af Landlæge König. Efterat være udskreven til Confirmation ved Efteraarets Examen 1848 med Hovedkarakteren **Meget Godt** antoges han til Forberedelse af Undertegnede (til Confirmations forberedelse (udstreget)), blev confirmeret 1st Søndag efter Paaske 1849, med Vedtegning i Ministerialbogen*

*for Kundskab **Meget Godt***
*Opførsel **Meget Godt***

og maa Søndagens største Gjæst ved Herrens Bord, Gud ledsage ham i Naade
Byrum Præstegaard paa Læsø d. 19. septb 1849.
Jantzen

Ovenstaaende Daabs- og Konfirmations Attests Overensstemmelse med Kirkebogen attesteres af Stedets nuværende Sognepræst.
Byrum Præstegaard paa Læsø d.22. Septbr. 1849.
J.C. Gravenhorst"

Hvad formålet med den omfattende attest har været, vides ikke. Da attesten blev skrevet af pastor Jantzen var Frederik Wiis 15 år gammel og stod for at skulle til søs på sin første hyre det kommende forår. Så kunne det måske være praktisk at have en sådan attest med sig. Hans far, Peder Nielsen Wiis, havde arbejdet tæt sammen med pastor Jantzen, siden pastoren kom til Læsø i 1832. De kendte hinanden godt og Jantzen havde døbt og stået fadder for Frederik, og i øvrigt foretaget alle kirkelige handlinger for familien, indtil han forlod øen i 1849.
Arnold Severin Jantzen var blevet udnævnt til præst i Kolind på Djursland den 7. december 1848. Men flytningen har åbenbart trukket ud, siden han kunne skrive attesten den 19. september 1849 i Byrum præstegård.
Måske har Frederiks far ønsket, at attesten skulle udfærdiges, inden der uigenkaldeligt skulle tages afsked med pastor Jantzen. Den nye præst, Jørgen Christian Gravenhorst, var blevet udnævnt til præst på Læsø, den 10. marts, 1849, og befandt sig åbenbart også i præstegården samtidig med Jantzen. Det virker lidt underligt, at det har været nødvendig, at Gravenhorst skulle bekræfte Jantzens attest. Mon ikke Gravenhorst har følt, at det var hans job at udfærdige attesten, og at det snart kunne være passende, at Jantzen drog af gårde.
Og hvorfor og hvordan attesten er havnet i Læsø birkedommers arkiv - hvor den fortsat findes - er også et af de mange ubesvarede spørgsmål.

Rigsarkivet, Læsø birkedommer, Sager vedr. Embedet 1865 – 1919.
Wibergs Præstehistorie, netudgaven: www.wiberg-net.dk

Frederik Christian Wiis blev konfirmeret den 15. april, 1849, i Byrum kirke som den første af de drenge, der blev konfirmeret den dag, og fik karaktererne ”meget god” både for kundskab og opførsel. Dét var der seks andre ud af de atten drenge, der blev konfirmeret den dag, der også fik.

På Læsø kom alle drengene til søs, når de var konfirmeret, men for de familier, der havde mulighed for det, var det bestemt ikke usædvanligt, at der gik noget måneder, inden det skete. Det blev så sædvanligvis det følgende forår. Det almindelige var, at Læsøs unge mænd rejste fra øen i det tidlige forår for at søge hyre. Den første sommer efter konfirmationen kunne det unge menneske så gå til hånde hjemme, eller måske være med i en jolle på noget sejlads for på den måde at vænne sig til sølivet.

Første gang Frederik optræder i Københavns waterscouts protokoller er den 19. marts, 1850. Han manglede da 2 måneder i at være 16 år gammel, og han blev hyret til at være kok på huggerten ”De jonge Goose”. Om Frederik havde nogle særlige kokkekvalifikationer er nok tvivlsomt. Distriktslæge Rasmussen giver også i sin bog om læsøboerne en detaljeret beskrivelse af kosten i de fleste læsøhjem i midten af 1800-tallet. Først og fremmest konstaterede Rasmussen, at der ikke var nogen større forskel på, hvad spisekammeret kan byde på mellem rig og fattig. Kosten var med andre ord meget ens i de forskellige læsøhjem. Og madlavningen stod absolut ikke på noget højt stade.

”*Betragtes Læsøeboens daglige Maaltider i Almindelighed, faar man sandelig ingen Grund til Misundelse:*
- Om Morgenen Kaffe….
- Et par Timer derefter Frokost, som oftest tørt Brød og tør Fisk.
- Om Middagen ligeledes den tørre Kost for dem som ikke have Melk, da i saa Fald Grød eller Velling først spises og derovenpaa tørt Brød og Ost eller tør Fisk.
- Om Eftermiddagen Kaffe
-Kl. 5: Atter tørt Brød og tør Fisk og naar haves Ost og lidt Smør
- Om Aftenen Kl. 7 a 8, det egentlige Hovedmaaltid, hos en deel varm Mad, som enten bestaar af Kaal og Ærter, køgt med lidt røget Kjød når haves, ellers med Gryn eller Meelkogt røgte Fisk, eller naar haves fersk Fisk, kogte kartofler med meldyppe af Meel og Vand og Meel med lidt Pedersille”

Fra: Christen Rasmussens manuskript 1859: Læsø, Medicinsk-Topographisk.
Gengivet i Signe Mellergaard: Distriktslægen og Læsøboerne: En medicinsk topografi fra 1859 og dens forudsætninger.
Landbohistorisk Selskab i samarbejde med Læsø Museum 1992

Dette har omtrent været den kogekunst Frederik drog ud i verden med. Under alle omstændigheder har han kunnet lavet kaffe, hvad der bestemt ikke har været ganske uvigtigt. Forhåbentlig har hans mor fortalt ham, hvor lang tid de forskellige ting skulle koge, og hvordan han kunne undgå, at noget brændte på. Måske har han også kunnet få nogle anvisninger fra sine større brødre, der havde startet deres sømands liv på samme måde. Anton Dølner havde således fået sin første hyre som kok ombord på sluppen "Neptun" i foråret 1840. Ti år senere var det så Frederik, der for første gang skulle prøve kræfter med kokkegerningen og sømandslivet.

*

3. HYRERNE

Frederik Wiis' forhyringsperiode med danske skibe begyndte den 19. marts, 1850, hvor han som 15-årig fik hyre med hukkerten "De jonge Goose" og den sluttede den 7. marts, 1864, om morgenen, hvor han forliste med barkskibet "Corinthian" ved Kap Henlopen ud for USA's østkyst. Det er muligt at lave en næsten komplet oversigt over alle de skibe, Frederik Wiis har sejlet med, eftersom han næsten altid har søgt hyre i København, og derfor er det muligt at finde ham i Københavns waterscouts protokoller. Når waterscoutens oplysninger så suppleres med skibslisterne fra tidens aviser, er det i mange tilfælde muligt at følge den enkelte rejse i store træk. Avisernes rapporteringer er dog stærkt varierende over tid og sted.

Der er et treårigt "hul" i forhyringerne sidst i 1850-erne, hvor han ikke kan findes i waterscoutens protokoller. Det er rimeligt at tro, at han i den periode har sejlet fra Flensborg eller Hamburg. Hverken Hamburg eller Flensburg var ubekendt byer for Frederik Wiis.

Blandt andet var det i Flensburg Frederik Wiis mødte på session i 1856. Det er vistnok den eneste gang han mødte frem til nogen session, og han fik da både før og efter 1856 bøder for manglende fremmøde. Det er dog tvivlsomt, om de nogensinde er blevet betalt. Der står ikke noget i sørullerne om – som det ikke var ualmindeligt – at han havde tilladelse til at "fare med udenlandske skibe". Men et Flensburg- eller Altonaskib var jo dengang heller ikke udenlandsk.

Tilsyneladende har Frederik Wiis ikke gjort tjeneste som marinesoldat. Sørullerne giver ikke oplysninger om, at Frederik skulle have været på et eller flere togter, som ellers var almindeligt for de unge mænd, der stod i rullen. Han blev slettet af sørullen i 1873.

I disse 15 år, der her omhandles, havde Frederik Wiis hyre på mindst syv forskellige skibe, og i den periode arbejdede han sig op i systemet fra at være kok ombord på "De jonge Goose" til at være førstestyrmand på "Corinthian".

"De jonge Goose", hukkert, 1850, kok

På Læsø var det ikke ualmindeligt, at et barns forældre søgte dispensation, så et barn kunne konfirmeres tidligt. Derved kunne barnet hurtigere komme ud at tjene. Det var ikke tilfældet med Frederik Wiis, som næsten var 15 år, da han blev konfirmeret. Det var i slutningen af april, og det var lidt sent på året at søge hyre, og lidt vel ung var han også. Det var ikke usædvanligt, at der gik nogle måneder fra konfirmationen til en dreng kom til søs.

I en del forhyringsaftaler kan man se, at en skibsdreng ingen løn fik, men måtte nøjes med kosten ombord. Det var bestemt ikke ualmindeligt. Hvis ikke der var decideret knaphed på mad i hjemmet, fandt forældrene det måske ikke nødvendigt at sende sit barn af sted straks efter konfirmationen. Frederik er sikkert blevet på øen det første årstid efter sin konfirmation. Han kan have gået sine forældre til hånde på ejendommen. Måske hjulpet med sejlads med en jolle, hvor der har været brug for det. Og i øvrigt forberedt sig på tiden til søs. Hans far har kunnet bidrage med oplysninger om sømandslivet. Faren havde trods alt selv været sømand og skipper, inden han havnede på Læsø. Moren kunne måske bidrage med et eller andet udi kokkekunsten. For det lå ganske fast:

Næsten alle læsødrenge startede som kok ombord på de normalt små skibe, de fik deres første hyre på.

Året efter konfirmationen - i marts 1850 - kom han så til søs, som alle andre læsødrenge. Og som for de fleste andre, var det en hyre for sommeren. Rejsen gik til Island på fiskeri efter torsk og havkal – i dag kaldet grønlandshaj. Havkalfiskeriet var det almindeligste. Havkalen har en meget stor lever med en stort indhold af tran. Trannet blev kogt af og brugt til mange forskellige ting, men mest til belysning i tranlamper. Det var meget eftertragtet. Turen gik til Island med gods, og når godset var losset, fortsatte "De Jonge Goose" på fiskeri. Det gik jo ikke an at sejle tom til Island.

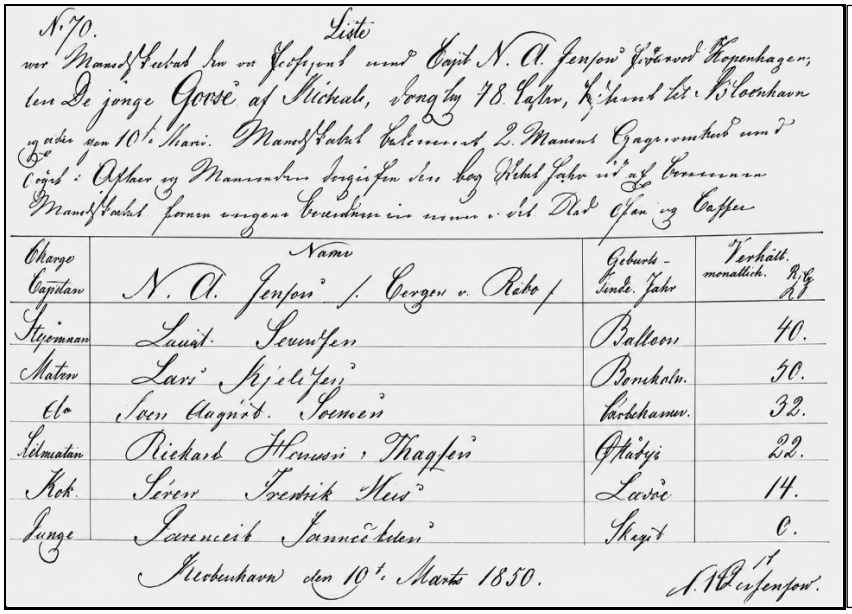

N.70. Liste

Charge	Name	Geburts- Tinde. Jahr	Verhält. monatlich. Rbd
Capitain	N. A. Jenson / Bergen v. Rabo /		28
Styrmann	Lauit Sevenſen	Balloon	40.
Mater	Lars Skjelſen	Bornholm.	30.
Ole	Soen Augnit Soensen	Lachehamm.	32.
Leidmatan	Richard Henrici Thagſen	Ottabyi	22.
Kok	Søren Frederik Meus	Lasde	14.
Junge	Jarenceik Jannechelen	Skagit	0.

Kiøbenhavn den 10t. Marts 1850. N. A. Jensen.

Frederik Wiis' første hyre: Notits fra Københavns waterscouts forhyringsprotokol den 19. marts 1850. Der er syv besætningmedlemmer, som hver har fået to måneders hyre udbetaling i forskud. Frederik Wiis' hyre er syv rigsdaler om måneden. Skibsdrengen, Jannich Jannichsen, fra Skast i Tønder Amt, og som var et år yngre end Frederik, fik slet ingen hyre, men måtte nøjes med kosten. Hyren afregnes fra det tidspunkt hvor "De jonge Goose" hales ud gennem bommen ved Toldboden.

Arkivalieronline: Københavns waterscout, 1848-1850

"De jonge Goose" af København var en hukkert på 48 læster, hvad der svarer til knap 100 bruttoregistertons, hvis en moderne målestok skal anvendes.

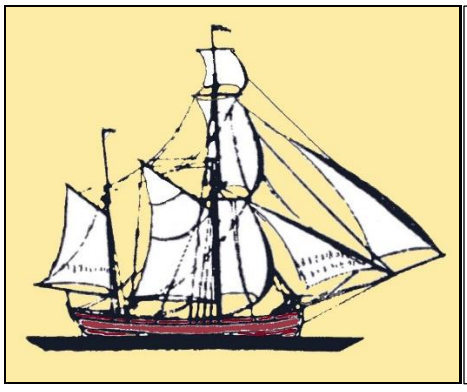

En hukkert var en bred og fyldig skibstype, sædvanligvis med to master og rigget som en galease, men ofte med råsejl på stormasten. Da den ikke stak særligt dybt, var den velegnet til fiskeri. Typen var oprindeligt fra Holland, og blev brugt meget i de nordatlantiske farvande. Da Frederik Wiis havde hyre på "De jonge Goose" var typen dog allerede ved at være lidt gammeldags. Men "De jonge Goose" fortsatte troligt sin karriere mange år endnu, også selvom Frederik gik fra borde, og den nåede at blive næsten 100 år gammel.
Der er ikke fundet noget billede af "De jonge Goose".

Skitsen her er fra Wikimedia Commons: www.commons-wikimedia.com

"De jonge Goose" var bygget sidst i 1700-tallet, og var, da Frederik Wiis blev hyret som kok, allerede et gammelt skib. Men den må have haft nogle kvalifikationer, for "De jonge Goose" var meget populært blandt læsøboerne. Der var næsten altid læsøboere blandt besætningen, som normalt var på 7 - 8 mand. I 1838 var hele 6 af dem fra Læsø, i 1839 5 og i 1840 var der tre

læsøboere ombord, og en af dem var Frederiks storebror, Niels Christoffer, der var jungmand. Den 19. marts, 1850, da Frederik og den øvrige del af besætningen om aftenen gik ombord var han dog den eneste fra Læsø blandt den syv mands store besætning.

Bommen eller Bomløbet ved Toldboden i København. Bredden var blevet udvidet til 40 meter omkring 1865. Bomløbet adskiller yderhavnen fra inderhavnen. Her skulle alle skibe kontrolleres. Der er en flydebro, der kan lukke åbningen, så arbejdere og andre kan komme over. Bommen forhindrede også ubeføjede skibe i at komme ind i inderhavnen. Det var fra det øjeblik, at et skib blev halet ud igennem bommen, at hyren blev beregnet. Før dampskibenes tid var det almindeligt, at skibene blev varpet ud og ind af bommen.
Maleri af Christian Blache, 1895.
www.commons.wikimedia.com

Det var almindeligt at have last med til Island om foråret. Der var en række små ladesteder rundt på kysten, hvor Reykjavik på øens vestside var det største og mest betydningsfulde. På kortet nedenfor er markeret andre vigtige ladesteder: Mod nordvest: Isaford, midt på nordkysten: Akureyri, på østkysten Seydisfjord, på sydkysten: Eyrarbakki. Når der var udlosset, var det fiskeri resten af sommeren. Nogle gange blev fangsten forarbejdet i land. Dvs. at torsken blev nedsaltet og pakket i tønder. Kroppene af de havkale, der var fanget, blev solgt til islændingene, mens olien i nogle tilfælde også blev kogt af leveren på land i Island. I andre tilfælde blev havkalleveren bragt til København, hvor trannet så blev kogt af. Det ser ud til, at "De jonge Goose" har ligget på fiskeri ved Island hele sommeren og helt frem til oktober, inden kursen atter sattes hjemover. Det var først om torsdagen, den 14. november, 1850, at man fik man Kronborg om styrbord.

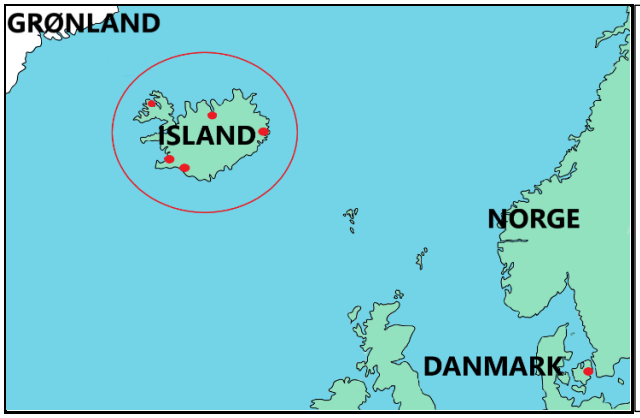

Turen til Island kunne godt tage op til 4 uger, hvis vinden var kontrær, men kunne også gøres hurtigere. Midt i 1800-tallet var det ikke usædvanligt at storisen fra Grønlands nordøstligste kyst lå helt ned til Islands nordkyst frem til juni måned. Det gjorde det umuligt at sejle rundt om Island i den tidlige forår. Der kunne være over 100 danske både, i hovedsagen udrustet fra København, på fiskeri ved Island om sommeren. De fleste både var jagter på omkring tyve læster eller 50 – 60 brt. "De jonge Goose" hørte til blandt de største. Fiskeriet var ikke ufarligt, for vejret kan skifte meget hurtigt fra stille til storm omkring Island.
Kort: AJW/Google maps

Dagen efter - om fredagen - var man endelig i København. Samme dag afregnede kaptajn Jensen med sin besætning. Kokken, Frederik Wiis, skulle have syv rdl. om måneden, og "De jonge Goose" havde været væk i næsten otte hele måneder. Så Frederiks Wiis' første årshyre løb op i ca. 55 rdl. For flere af de andre både, der gik på fiskeri ved Island, specificerede forhyringskontrakten også en "fiskepræmie". Det vil sige, at hvert enkelt besætningsmedlem fik en ekstra bonus i forhold til, hvor

meget, der blev fanget. Men sådan var det ikke ombord på ”De jonge Goose” i 1850, og det er egentligt lidt underligt for både i tidligere og senere forhyringskontrakter for ”De jonge Goose” er en fiskepræmie specificeret.
Nu gjaldt det for Frederik Wiis, og mange andre læsøboere, at finde skibslejlighed hjem til Læsø, så vinteren kunne bruges hjemme hos forældrene, træffe gamle kammerater, udveksle historier, og måske ind i mellem deltage i de legestuer, som var så populære blandt øens ungdom, og såmænd også blandt de ældre. Det var private sammenkomster eller fester, hvor der blev danset meget og drukket en del. Læsø Sogneforstanderskab var dog noget bekymret for, at det skulle tage overhånd og forsøgte at begrænse omfanget af festlighederne. I hvor stor udstrækning Frederik Wiis har deltaget i disse sammenkomster, ved vi ikke. Han har næppe ført an, og noget kunne tyde på, at hans lillebror, Israel Kønig Wiis, i den retning var længere fremme i skoene. Om Israel Kønig berettes senere i afsnittet om Frederiks søskende.

”Louise”, skonnert, 1851, ungmand.

Ombord på ”De jonge Goose” havde kokken, Frederik Wiis, kunnet fejre sin sekstenårs fødselsdag i farvandet omkring Island. Det var det almindelige at begynde som kok. Det var på alle måder et hårdt arbejde, for kokken måtte også deltage i alt andet forefaldende arbejde ombord. Desuden var det normalt første gang, at den unge mand eller store dreng var hjemmefra i længere tid. Alt var uvant, også kokkekunsten, kedel og gryde slingrede frem og tilbage og røg måske på dørken, og hvis han dertil led af hjemve og var søsyg, var det hverken let eller sjovt. Desuden stod kokken allernederst i mandskabets hierarki, hvis der da ikke lige – som på ”De jonge Goose” - var en skibsdreng ombord også. Så skældud, knubs eller måske ligefrem øretæver kunne høre med til den unge koks dagligdag. Hvor slemt det har været på ”De jonge Goose” ved vi ikke, men måske lidt bedre end andre steder, eftersom læsøboere igen og igen tog hyre med ”De jonge Goose”. Alligevel kunne det være hård kost for en ung mand. De fleste kom igennem det, det var de nødt til, men hærdet blev de på deres første togt. Måske kunne de søge en bedre hyre næste gang, det vil sige på et skib, hvor der var orden på tingene og skipperen var et anstændigt menneske.

Om skonnerten ”Louise” var en sådan bedre hyre kan vi ikke vide, men i hvert fald var Frederik Wiis rykket et trin op i mandskabets hierarki, da han den 10. april, 1851, blev forhyret som jungmand ombord på ”Louise”. Gagen var også gået op fra syv rigsdaler til 10 rigsdaler om måneden. Og også rejsen med ”Louise” gik til Island. Til gengæld nævner waterscoutens protokol ikke noget om fiskeri. Så det er meget muligt, at fiskeri ikke har været en del af ”Louises” opgaver, og måske Frederik Wiis har sat pris på at blive fri for at beskæftige sig lige netop med det.

Skonnerten ”Louise” var lidt mindre end hukkerten ”De jonge Goose”, selvom besætningen var på syv mand, som den havde været på ”De jonge Goose”. En skonnert sejlede normalt hurtigere end en hukkert, og arbejdet med sejlene var lettere, fordi den ikke havde det store råsejl som hukkerten havde. Men ”Louise” havde dog et par bramsejl og var derfor i virkeligheden en bramsejlsskonnert. Under alle omstændigheder var det et hurtigere skib end ”De jonge Goose”.

Det er tænkeligt at ”Louise” har brugt sommeren til at besøge de forskellige ladepladser rundt på Islands kyst. Der har man losset alle de fornødenheder fra Danmark, som der var brug for på

Island. Med retur til København har der været uld, fisk og måske tran, der var kogt af på Island, eller havkallever i tønder, som så gik til trankogerierne i Danmark.

Bramsejlsskonnerten "Louise". Farvelagt tegning af Jacob Petersen, 1835. Landet i baggrunden skal forestille Island. "Louise" var bygget i Nakskov i 1832, og var på 39½ commercelæster eller omtrent 90 bruttoregistertons. I 1851 var besætningen på 7 mand, inclusive skipperen, A.H. Bonde.
Det er naturligvis bramsejlene på den forreste mast, der har givet navn til skibstypen. En skonnert var et økonomisk skib, fordi det var hurtigsejlende, let at manøvrere og ikke krævede den helt store besætning for at håndtere sejlene.
Fra MS Museet for Søfart, Helsingør.www.billedarkiv.mfs.dk

I begyndelsen af august 1851 var "Louise" tilbage i København og torsdag den 7. august fik mandskabet sin afregning. Samme dag blev en ny besætning hyret, men på nær en matros og en ungmand var besætningen dog den samme. Matrosen var Erik Madsen, som ifølge waterscoutens protokol, var fra Læsø, uden at han har kunnet findes i nogen folketælling fra øen. Frederik Wiis forblev altså på "Louise" som ungmand og mon ikke Erik og Frederik har kunnet snakke lidt om Læsø i ledige stunder.

Allerede den 11. august gik turen igen til Island, og det blev en kort og hurtig tur, for omkring den 20. oktober, var "Louise" tilbage i København. To måneder samt en uges tid havde rejsen taget. Det betød, at da skipper Anders H. Bonde den 24. oktober afregnede med mandskabet, var det ikke mange penge han skulle op med, fordi der allerede ved turens start var blevet udbetalt to måneders forskud.
Det var for sent på året til en ny tur til Island, og Frederik Wiis findes da heller ikke i waterscoutens protokol før næste år. Så mon ikke han har fundet sig en skibslejlighed hjem til Læsø her i slutningen af oktober, altså næsten en månedstid tidligere end året før.
Hvis ikke han har brugt sin hyre for 1851, må han kunne have haft ca. 60 rdl med sig hjem. Sæsonen var kortere end året før, så selv om hyren var lidt højere blev det ikke til ret meget mere. Men naturligvis har han haft udgifter. Noget har han måtte betale for transporten frem og tilbage fra Læsø. Desuden må der have været nogle dages logi i København og lidt til tøj og fortæring, må der også have været.

Hjemme ventede hans forældre, måske et par af hans søskende. Måske indtraf der i løbet af vinteren en stranding, hvor han kunne gøre sig nyttig ved bjergningen, og endelige var der jo den tids baller, de såkaldte "legestuer".

"Thomas Lawrence", Skonnert, 1852, letmatros

Det følgende forår, i 1852, da Frederik Wiis var 17 år gammel, gik det så mod København igen. Det var sædvanligt, at en lille gruppe unge læsømænd rejste sammen, hvis det var muligt. Hvis der, som det var normalt, havde indtruffet nogle strandinger omkring øen i løbet af vinteren, kunnet strandingsgods have hobet sig op. Det ventede på at blive afskibet til købere på fastlandet. En del af godset blev hentet af små jagter fra Helsingør. De kunne gå ind i naturhavnen "Krogen" ved øens

østre ende, hvor godset så blev transporteret ud til dem. Nogle gange blev "Alsdybet" ved den vestre ende af øen benyttet til udskibning. Kunne der fås skibslejlighed på sådan en lille jagt, var det den lette vej til Helsingør og København. Ellers måtte man jo til Sæby og derfra til Fladstrand eller Aalborg for at finde skibslejlighed.

Vi ved ikke hvordan Frederik Wiis er kommet til København. Det kan undre lidt, at han først fik hyre sidst i april, for aviserne meldte ikke noget om problemer med is i Kattegat i de tidligere forårsmåneder 1852. Men han kan jo have gået nogen tid i København og ventet på den rigtige hyre. Og den "rigtige" hyre kunne måske være en hyre, der for en gang skyld *ikke* gik til Island, men derimod mod varmere himmelstrøg. Måske har der hos Frederik været en lyst til at prøve noget andet og få flere erfaringer. Eller, hvis han havde ambitioner om at blive styrmand, så var der et krav om mindst to gennemførte rejser til Vestindien. I hvert fald blev han onsdag, den 28. april hyret på skonnerten "Thomas Lawrence".

"Thomas Lawrence" var en bramsejlsskonnert ligesom "Louise", men var noget større og havde en større besætning. Med 65 læster, som omtrent er 130 bruttoregistertons, var det det største skib, Frederik endnu havde haft hyre på. Mandskabet bestod af elleve mand, inclusive kaptajn Julius Broberg. "Thomas Lawrence" var ankommet fra Santos i Brasilien et par uger før med 2000 sække kaffe, så måske duftede der stadig lidt af kaffe ombord.

Frederik var igen røget et lille trin op ad rangstigen, og var nu hyret som letmatros. Og hyren var steget til 11 rigsdaler om måneden. Det var en stigning på ti procent i forhold til hans ungmandshyre året før. Også på denne tur var en af matroserne fra Læsø. Det var Lars Albrecht Andersen, der var fra Hals. Han var 3 år ældre end Frederik Wiis, og fik 12 rigsdaler i hyre om måneden som matros.

To dage efter at mandskabet var blevet hyret, sejlede "Thomas Lawrence" fra København. Rejsen gik til Havana på Cuba. Lasten var kul, så man må have været en tur omkring en engelsk havn på vejen derover. Kul var efterspurgt i Caribien. Den 30. juni var "Thomas Lawrence" fremme i Havana, hvor der blev taget sukker ombord. Allerede den 10. juli var man klar til at forlade Havana og begynde hjemrejsen mod København.

"Thomas Lawrences" sommerrejse i 1852 gik til Havana på Cuba efter sukker og cigarer. Havana ligger på Cubas nordkyst lidt sydvest for Florida.. Det er ikke udelukket, at Matanzas også er blevet besøgt, for waterscouten specificerer rejsemålet som "Havana og videre" og det var bestemt ikke nogen tidskrævende omvej at lægge ind i Matanzas, som havde en meget stor produktion af sukker.

Kort: AW/Google Maps

I slutningen af august var ”Thomas Lawrence” så tilbage i København. Sukkeret udgjorde hovedparten af lasten, men man havde også taget en del cigarer med hjem. Det var de cigarer, som efterhånden fik kælenavnet ”havanesere” og som var meget eftertragtede af mændene blandt den bedrestillede del af befolkningen. Om Frederik Wiis fik smag for cigarrygning i Cuba og har købt sig nogle med hjem, ved vi ikke noget om, men muligheden har været der. Rejsen havde taget præcis fire måneder, som var ganske hurtigt, men ikke helt usædvanligt. Den 4. september afregnede kaptajn Broberg med besætningen, og Frederik Wiis havde så den sommer tjent 4 måneders hyre á 11 rigsdaler.

Ægte Havana Cigarer.

At mit Lager er bleven forsynet med flere Partier **ægte Havana** Cigarer til billige Priser tillader jeg mig at bekjendtgjøre. Tillige har jeg i disse Dage erholdt en ny Sending af **ægte tyrkisk** samt **ungarsk** Røgtobak.

Ærbödigst
Chr. Grundför,
Store Kjöbmagergade Nr. 67.

Christian Grundfør i Store Købmagergade gør i en annonce den 22. oktober 1852, opmærksom på, at hans lager var blevet suppleret med flere partier ægte havana cigarer. Det kan meget vel være, at cigarerne blev transporteret til København ombord på skonnerten ”Thomas Lawrence”, og at Frederik Wiis har været med til både både at laste og losse dem.

Berlingske Tidende, den 22. oktober, 1852.

Nu fik ”Thomas Lawrence” en velfortjent pause på små 6 uger. To ture over Atlanten til henholdsvis Brasilien og Cuba sled på skibet. Så der nok været en del, der skulle efterses og repareres. Måske skulle bunden skrabes og smøres. Den 3. oktober drog ”Thomas Lawrence” ud på en ny rejse. Denne gang til La Guaira i Venezuela. La Guaira er hovedstadens, Caracas', havneby. Men denne gang var Frederik Wiis ikke med, mens hans bekendte fra Læsø, Lars Albrecht Andersen, tog en rejse mere som matros med ”Thomas Lawrence”.

Hvad der så skete med Frederik vides ikke. Han er ikke fundet i waterscoutens protokoller i efteråret 1852, men derfor kunne han jo godt have taget en kortvarig hyre i Østersøen eller Nordsøen for efteråret. Det var jo muligt at få hyre andre steder end i København. Men han kunne også været taget hjem til Læsø for at holde en lang vinterferie eller måske især: Gå til hånde.

”Charlotte Hage”, brig, 1853, letmatros

Det følgende år, 1853, bragte ikke Frederik Wiis højere op i noget skibshierarki, og han oplevede heller ikke nogen forbedring i sin afregning. Men en ny hyre fik han, også denne gang i København. Det var på briggen ”Charlotte Hage”, hvor han tirsdag, den 5. april, blev forhyret som letmatros til 11 rigsdaler om måneden. Besætningen skulle dog først møde ombord med deres tøj mandag morgen. Og som det var kutyme, fik alle to måneders forskud på hyren, da aftalen blev indgået. Til gengæld var skibet større end dem, Frederik tidligere havde haft hyre på. ”Charlotte Hage ” var på 96 læster, hvad der lige knap modsvarer 200 bruttoregistertons. Besætningen var på elleve mand, inklusive skipperen, J.J. Bech, der var fra Vordingborg. Den yngste ombord var dæksdrengen, Jean Morten Oxenbøll, som også var fra Vordingborg. Han var et par år yngre end letmatrosen Frederik Wiis. Frederik selv fyldte nitten år, mens ”Charlotte Hage” var på rejsen over Atlanten mod Cuba. Der var ikke andre letmatroser blandt mandskabet, så måske Jean Morten og Frederik Wiis, som de nederst rangerende kunne opleve et vist fællesskab. Der var heller ikke nogen af de øvrige besætningsmedlemmer, der var fra Læsø.
”Charlotte Hage” var bestemt for Havana på Cuba ”og videre”, præcist som ”Thomas Lawrence” hvor Frederik Wiis havde haft hyre året før.

”Charlotte Hage” afsejlede fra København om formiddagen lørdag, den 16. april, så der havde været en lille uges tid for mandskabet til at gøre klart og lære skibet at kende. To måneder senere, den 17. juni, rapporteredes ”Charlotte Hage” i Havana, så turen over Atlanterhavet havde taget det meste af to måneder. Om der har været afstikkere undervejs ved vi ikke. Men helt problemfri kan turen eller opholdet i Havana ikke have forløbet, for der var kommet kolera ombord.

”Charlotte Hage” var en brig på 96 læster (ca. 200 brt) og en 11 mand stor besætning. Den var bygget på Bornholm i 1847, så i 1853 var det stadig et nyt skib. Som det ses af billedet, havde den to master rigget med råsejl. Derfor blev typen kaldt en brig. Havde den haft tre master, ville der være tale om en bark. Det var ombord på ”Charlotte Hage” at dæksdrengen Jean Morten Oxenbøll døde af kolera i juni 1853, mens skibet lå i Havana.

Oliemaleri af ”Charlotte Hage” 1862, 63 x 75 cm.
Marinemaleren Carl Julius Emil Olsen (1818 – 1878
Set på artnet.com

Den 24. august var ”Charlotte Hage” tilbage i København. Det var samme dag, som Berlingske Tidende bragte notitsen om, at Jean Morten Oxenbøl var død af kolera, mens skibet lå i Havana. Hans forældre kan have fået beskeden, da skibet stoppede ved Kronborg. Turen havde varet ca. 4½ måned. Det var et par uger mere end ”Thomas Lawrence” havde brugt til Havana året før.

At vor inderlig elskede Sön, **Jean Morton Oxenboll,** Skibsdreng paa Briggen „Charlotte Hage“, i en Alder af henved 16 Aar, er död af Cholera i Havana den 20de Juni, 3 Dage efter Skibets Ankomst dertil, bringes herved til Slægtninge og Venners Kundskab af hans dybtsörgende Forældre.

Vordingborg den 20de August 1853.

H. Oxenböll, født Stilling. Oxenböll.

I Berlingske Tidende kunne man den 24. august, 1853, læse vedstående triste meddelelse: Dæksdrengen, Jean Morten Oxenbøll, var død af kolera i Havana den 20. juni. Det må have gjort indtryk på den kun to år ældre Frederik Wiis. De to må have lært hinanden at kende på turen over Atlanten. Forældrene har først fået den triste besked, da ”Charlotte Hage” var tilbage i Danmark.

Berlingske Tidende, den 24. august, 1853.

Avisen fædrelandet skrev dagen efter, den 25. august, at ”Charlotte Hage” var ankommet til København med en last sukker. Til stor betryggelse for den rygende del af befolkningen og som en servicemeddelelse for hovedparten af sine mandlige abonnementer bragte Berlingske Tidende dagen efter den yderligere oplysning, at ”Charlotte Hage” skam også havde cigarer med hjem fra Havana.

Torsdag, den 1. september, afregnede kaptajn Bech med Mandskabet. Efter kun tre uger i København, drog ”Charlotte Hage” ud på en ny rejse, denne gang til Sydamerika. Men Frederik Wiis var ikke med på den tur. Det er ikke sikkert, at han brød sig om skibet. Det ved vi naturligvis ikke noget om, og heller ikke, hvad han lavede de følgende 3½ måneder. Sandsynligvis har han været en tur på Læsø. Under alle omstændigheder sker der herefter en ændring i hans forhyringsforløb, således som det kan rekonstrueres efter waterscoutens protokoller: Fra slutningen af 1853 er det slut med at tilbringe vintrene hjemme på Læsø.

”Alert”, bark, 1853 – 1855, matros

Frederik Wiis’ næste hyre betød en fuldstændig ændring i hans forhyringsforløb. For det første tiltrådte han hyren den 27. december. Det betød, at det hermed var slut med vinteropholdet hjemme på Læsø, som det ellers var så almindeligt blandt Læsøs søfolk. For det andet var han rykket op i sømandshierarkiet, idet han nu var fuldbefaren matros. Det gav også en smule mere i hyre. For det tredje var det slut med at skifte hyre, hver gang en rejse var slut. I to år sejlede Frederik Wiis med barkskibet ”Alert” og deltog i fire rejser til Vestindien. Endelig var ”Alert” større end noget andet skib, han hidtil havde sejlet med. ”Alert” var på 154 læster, eller omtrent 310 bruttoregistertons. ”Alert” var et meget velsejlende skib, og gjorde mange rejser til Vestindien. Det tog også passager med derud, ofte soldater til øernes garnison, men også civile var blandt passagererne. I perioder kunne man næsten karakterisere ”Alert” som et ruteskib mellem Skt. Croix og København.

Matroshyren for Frederik Wiis lå på den første rejse kun lidt over hvad han havde været vant til som letmatros, men varierede temmelig meget fra rejse til rejse. Se oversigten over rejserne og hyren nedenfor. Om den høje hyre på den tredje rejse kan have noget at gøre med den grasserende koleraepidemi i Vestindien at gøre, så det var svært at få folk, er vel ikke helt utænkeligt.

Frederik Wiis gjorde følgende 4 rejser med ”Alert”.	
Matroshyren varierede fra rejse til rejse	
1. rejse: 27. dec. 1853 – 8. maj 1854	Matroshyre: 17 rdl/md
2. rejse: 20. maj 1854 – 18. sept. 1854	Matroshyre: 22 rdl/md
3. rejse: 7. december 1854 – 17. maj 1855	Matroshyre: 27 rdl/md
4. rejse: 27. maj 1855 – 9. sept. 1855	Matroshyre: 23 rdl/md

Besætningen var normalt på 15 mand, indbefattet kaptajnen, som på alle Frederik Wiis’ fire rejser var Hans J. Baagøe. Mandskabet blev afregnet og afmønstret for hver rejse, og en ny besætning blev påmønstret til den næste rejse, som kunne finde sted mindre end to uger efter hjemkomsten til København. Mange af besætningsmedlemmer var gengangere fra den forrige rejse, hvad der tyder på, at ”Alert” har været betragtet som et godt skib at været forhyret på, med andre ord som en efter den tids forhold god arbejdsplads. Dette kan måske være kaptajn Baagøes fortjeneste. Han købte i øvrigt ”Alert” i 1859, og var ejer af den i nogle år.

Lasten hjem var fra De vestindiske Øer var næsten udelukkende sukker og rom, mens lasten derover var fornødenheder til plantagerne og byerne. På mindst en af rejserne gik Alert i ballast til Newcastle og tog kul ombord. Kullene har skullet bruges til sukkerfremstillingen. Der blev også taget post med. Nogle dage før en afrejse fra København kunne man i aviserne læse annoncer fra Overpostmesterembedet i København. I annoncerne stod, at ”Alert” var bestemt til at afgå den og den dato, og såfremt man ønskede post sendt med til Vestindien, kunne breve og pakker indleveres på postvæsnets kontor forinden.

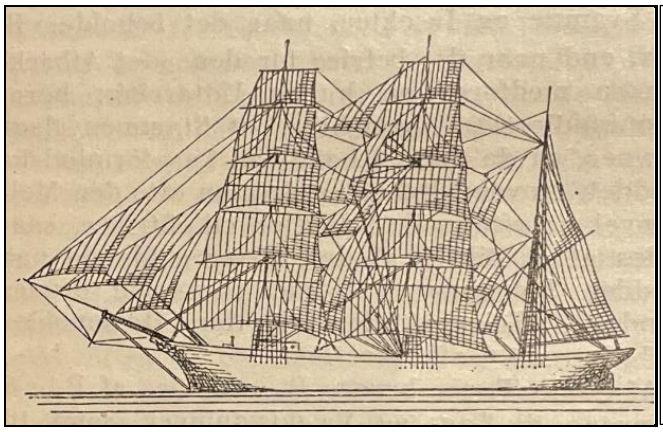

En bark var et tremastet skib, der havde råsejl på de to forreste master, men ikke på den bageste. Barken var en meget brugt skibstype til langfart. "Alert" der var bygget i Nakskov i 1837 var et meget velsejlende skib. Marinemaleren Jacob Petersen skulle have lavet en tegning af "Alert" omkring 1843. Det har ikke været muligt at finde denne tegning. Skitsen af barken til venstre må derfor illustrere, hvordan "Alert" kunne have set ud.

Fra Salmonsens Konversationsleksikon, 1926

Som nævnt var der også soldater med, og det var bestemt ikke ufarligt at være soldat i dansk Vestindien i 1800-tallet. Særligt i forsommeren 1855 var der en slem koleraepidemi på øerne, så fjorten af de soldater, som "Alert" havde transporteret til Vestindien på Frederik Wiis' første tur med skibet i 1854 døde året efter i løbet af juni måned. Antallet af dødstal på øerne var naturligvis langt større. De fjorten, der er nævnt, var alene dem, der var kommet over med "Alert" i marts 1854.
Man må tro, at Frederik Wiis, der var jævnaldrende med flere af dem, havde lært nogle af de mere søstærke blandt soldaterne at kende på turen over. Hvor mange soldater, der faktisk var med på Frederiks første rejse med "Alert" vides ikke, men der har naturligvis været flere end fjorten. Antallet af soldater havde dermed været større end besætningen. En del af lastrummet var indrettet til dem.

På den anden rejse døde en passager, Louise Bruun, ombord på "Alert" den 27. juni, 1854. Det var dagen før skibet anløb Christiansted. Louise Bruun var enke, og havde været gift med en embedsmand på øerne, Mathias Bruun, som var død forholdsvis ung i 1829. Åbenbart var hun blevet boende i Vestindien, og havde været en tur i Danmark for at besøge sine børn. Hun døde så kort tid før ankomsten, at det må have været muligt at begrave hende i vestindisk jord.

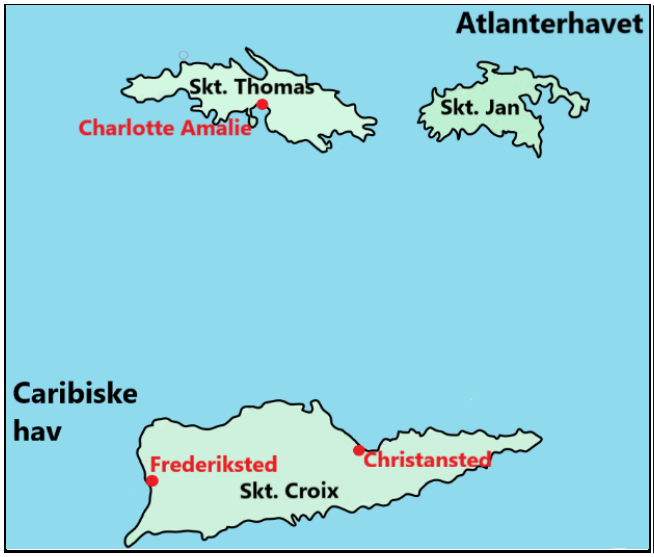

De danske Vestindiske Øer (eller Jomfruøerne) er tre små øer, der ligger omtrent 50 kilometer øst for Puerto Rico (se kortet ovenfor). Den største ø er Skt. Croix med de to byer Christiansted og Frederiksted. Nord fra Skt. Croix ligger Skt. Thomas med byen Charlotte Amalie med den fine og store naturhavn. Øst for Skt. Thomas ligger Skt. Jan, som ikke havde nogen videre økonomisk betydning. Af pladshensyn er kortet en smule fortegnet: Skt. Croix er ca. 35 kilometer fra den ene ende til den anden, og fra Christiansted på Skt. Croix til Charlotte Amalie på Skt. Thomas er der i virkeligheden ca. 75 km. Den største sukkerproduktion fandt sted på plantagerne på Skt. Croix. Charlotte Amalie udviklede sig til en vigtig international havn.

Kort: AJW/Googl maps

Det var nu ikke kun rejser til Vestindien som ”Alert” Blev brugt til. Få dage før Frederik Wiis og resten af besætningen blev hyret juleaftensdag 1853, var ”Alert” kommet til København med en last brosten fra Bornholm. Men de fire rejser som Frederik Wiis gjorde med ”Alert” gik alle til Skt. Croix, og adskilte sig ikke en hel masse fra hinanden. Hver rejse var på 4 -5 måneders varighed.

Den 27. december, 1853 blev ”Alert” udklareret fra København og kunne sætte kursen mod Skt. Croix . Det var sejlads op igennem Kattegat i den mørke tid. Om Frederik Wiis fik et glimt af Læsø, da ”Alert” sejlede forbi, er nok tvivlsomt. Helt ufarlig var sejladsen heller ikke, for fyrskibene var inddraget for vinteren, og Trindelens og Kobbergrundens fyrskibe blev først lagt ud igen henholdsvis den 1. og den 2. marts, 1854. Men alt gik godt, og den 1. marts, 1854, ankom ”Alert” til Frederiksted på Skt. Croix, efter nøjagtig 2 måneders sejlads. I Frederiksted blev der losset ”Plantation supplies”, som vel kan dække over alt hvad, der var brug for på en sukkerplantage. Det kan dog næppe have været forfærdeligt meget, for Skt. Croix Avis skriver, at ”Alert” samme dag afsejlede til Christiansted, hvor den ankom den 3. marts. I Christiansted blev der losset ”Estate supplies”, som vel er nogenlunde det samme som ”Plantation supplies”.

Til højre barkskibet ”Gerson”, og til venstre med agterenden mod beskueren ses barken ”Triton”. Fregatten ”Birgitte Melchior” er på vej op imellem de to skibe. Aalborg Stiftstidende skrev den 4. januar, 1854, at de tre barkskibe ”Gerson”, ”Triton” og ”Alert” ”høre til vore bedste Seilere..”. Alle tre skibe var ifølge avisen konstrueret af den samme skibsbygger, kaptajn L. C. Poulsen. Mon ikke man gå ud fra, at ”Alert” har lignet ”Gerson” til højre. Alle tre skibe var i perioder beskæftiget i farten på Vestindien.
Billedet er malet af Carl Bille i 1861, men er her et senere kopi af B. Cohn.
Fra MS Museet for Søfart, Helsingør.www.billedarkiv.mfs.dk

Den 20. marts gik det så tilbage igen: I Christiansted havde man lastet sukker og rom, og man sejlede vesterud til Frederiksted for at få resten af lasten ombord. Det tog en uges tid, og den 29. marts var det farvel til Frederiksted og kursen blev sat mod København. Lasten var øens produkter og avisen, Skt. Croix Avis, den 31. marts, 1854, er så venlig i en parentes at uddybe, at øens produkter er sukker og rom. Den 8. maj var man tilbage i København og hjemturen havde kun taget 5 uger. Og hele rundturen havde taget lige godt 4 måneder. Den 17. maj afregnede kaptajn Baagøe med besætning, og samme dag hyrede han en ny besætning. Af den 15 mands store besætning var de otte gengangere, deriblandt Frederik Wiis. En tur hjem til Læsø kunne det ikke blive til i denne omgang, for opholdet i København kom ikke engang til at vare 14 dage.

Den anden rejse formede sig nogenlunde som den første, bortset fra at det var en sommertur, og man – som beskrevet ovenfor - havde et dødsfald ombord, dagen før Christiansted blev anløbet. ”Alert” var sejlet ud af Øresund den 20. maj, 1854, og nåede Christiansted den 28. juni, så turen over Atlanterhavet havde taget knap 6 uger.

Denne gang var Christiansted første anløbsted, og ”Alert” blev i Christianssted i fjorten dage og fik losset og taget ladning ombord. Derefter gik turen til Frederiksted, hvor der blev taget mere sukker og rom ombord. Den 30. juli blev kursen så sat mod Danmark igen. ”Alert” havde altså brugt hele juli måned på Skt. Croix. Turen hjem tog godt 6 uger og den 18. september, var man tilbage i København. Rundturen havde også denne gang varet 4 måneder.

Tirsdag, den 26. september, 1854, afregnede kaptajn Baagøe med sit mandskab. Mon ikke ”Alert” efterhånden kunne trænge til en overhaling efter at have sejlet næsten uafbrudt i et helt år? Og besætningen kunne vel også trænge til en pause. Det er troligt, at Frederik Wiis har søgt sig en skibslejlighed hjem til Læsø, så han kunne besøge sine forældre, de søskende der var hjemme og hvem han ellers kendte. Det er også tænkeligt, at han har aftalt med kaptajn Baagøe, hvornår ”Alert” igen skulle sejle og om muligheden for en hyre. Så for den nu tyveårige Frederik kunne det højst blive til et par måneder hjemme.

Christiansted på nordkysten af Skt. Croix. Der er et rev i havet udenfor, som danner en naturlig barriere og beskyttelse for byen. Selve havnen og byen var beskyttet – mod sørøvere - af det gule fort ”Christiansværn”. Midt i havnen ligger den lille ø, Protestant Cay, de ses til højre i billedet. Det var sædvanligt at ”Alert” også anløb Christiansted. I 1855 var indbyggerantallet i byen godt 5000 personer.

Ukendt kunstner. Maleri fra omkring år 1800. Befinder sig på MS Museet fro Søfart, Helsingør. www.billedarkiv/mfs.dk

I begyndelsens af december var Frederik Wiis i København igen, og han påmønstrede ”Alert” den 6. december 1854. Igen var ”Alert” bestemt til Skt. Croix. Man må tro, at det har været et godt skib at have hyre på, for ikke mindre end 9 af den 15 mands store besætning var gengangere fra sommerrejsen. Så det var kendte folk, som Frederik Wiis skulle arbejde sammen med. For denne

rejse var matroshyren, uvist af hvilket grund, steget med 5 rigsdaler om måneden til 27. Det var den højeste hyre Frederik Wiis endnu havde haft.

Dagen efter, om torsdagen, den 7. december, blev "Alert" udklareret, og kursen kunne sættes nord ud af Kattegat. Det var ikke lang tid mandskabet havde haft til at komme til rette ombord, men de fleste kendte jo skibet i forvejen. Det var så tidligt i december, at fyrskibene fortsat var på plads. Forud for afrejsen kunne man i aviserne se de sædvanlige annoncer for post. Og der blev også annonceret med, at passagerer kunne tages med til Skt. Croix. At der var passager med, kan måske forklare, at der på alle fire rejser, som her behandles, var både en kok og en hovmester ombord. Efter deres hyre at dømme, rangerede både kok og hovmester over matroserne i skibets hierarki. Man må tænke sig, at det har haft en positiv effekt på forplejningen ombord, og at det også er kommet skibets mandskab til gode. Det kan så have været medvirkende til, at "Alert" med kaptajn Baagøe som skipper blev betragtet som en god hyre, som man gerne ville beholde.

To måneder senere var "Alert" i Frederiksted på vestkysten af Skt. Croix, og den 18. maj, 1855, var man hjemme i København igen. Rundturen denne gang havde taget 5½ måned, og den 24. maj, var der afregning for mandskabet.
Samme dag blev en ny besætning antaget. Det vil sige, det var i hovedsagen det gamle mandskab der blev hyret igen. Kun fire mand havde besluttet sig for at gå i land og måske finde sig en anden hyre. Så det var kendte folk, som Frederik Wiis skulle arbejde sammen med på sin sidste tur med "Alert". Desværre var matroshyren på denne rejse med "Alert" reduceret med 4 rigsdaler pr. måned. Søndag den 27. maj, 1855, sejlede "Alert" så igen mod Skt. Croix. Kun en halv snes dage havde man været hjemme i København. Det var en ganske hurtig losning og lastning af skibet. Man må tro, at det hele havde været nøje planlagt i forvejen. Det blev en hurtig tur over Atlanterhavet. Den 30. juni ankom "Alert" til Frederiksted. Til gengæld varede opholdet her hele fire uger. Det ser ikke ud til at Christiansted er blevet besøgt på denne rejse. Heller ikke byen med den gode havn, Charlotte Amalie på Stk. Thomas, ser ud til at være blevet besøgt på nogen af de fire rejser, som Frederik Wiis deltog i. Der var afgang fra Frederiksted søndag, den 29. juli, 1855. Den 9 september, var man i Den engelske Kanal, på vej ind i Nordsøen, og den 18. var man i København. Rundturen havde denne gang varet 3 måneder og 3 uger.

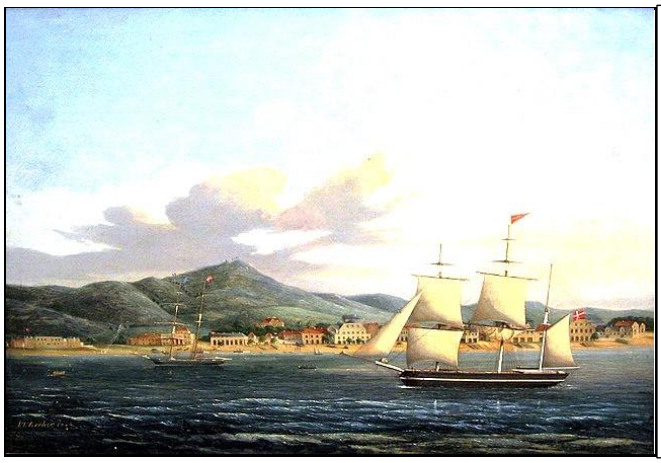

Frederiksted på vestkysten af Skt. Croix. Byen havde ikke nogen naturlig havn, så alle varer måtte lastes i pramme og joller fra en lille bro, og derfra sejles ud til skibene på reden. På trods af denne mangel var Frederiksted en meget vigtig udskibningshavn for sukker og rom. Det kunne lade sig gøre fordi byen ligger i læ for østpassaten, som er den fremherskende vindretning i Caribien. I 1855 var byens indbygger-antal knap 3000.
På billedet ses i forgrunden barken "Mary" og tættere på land, skonnerten "Vigilant.
Maleri af Jens Thiese Locher, 1846. MS Museet for Søfart, Helsingør.
www.billedarkiv/mfs.dk

Tirsdag den 25. september, 1855, afregnede kaptajn Baagøe med sin besætning. For Frederik Wiis betød det et farvel til det skib og de kolleger, som han havde sejlet med og for flere kollegers

vedkommende arbejdet sammen med i næsten to år. Det er tænkeligt, at han er taget hjem til sine forældre på Læsø. På de fire rejser med "Alert" havde han haft en samlet hyre på knap 400 rigsdaler. Givetvis har han været i stand til at spare noget op. Som sømand har han jo ikke skullet betale for kost og logi, undtagen i de korte perioder mellem hyrerne.

Han må have haft ambitionen om at få styrmandseksamen. Frederiks far havde selv styrmandspatent og havde været styrmand og skipper, men var havnet som skolelærer og kirkesanger på Læsø. Måske den gamle Peder Wiis har kunnet lære sønnen et eller andet om navigation. Eller Frederik har på anden vis modtaget undervisning i navigation og de ting, der krævede for at bestå en styrmandseksamen. Under alle omstændigheder dukker han først op i arkiverne igen tidligt næste forår. Han var da 21 år gammel.

Styrmandseksamen mandag den 17. marts, 1856.

Frederik Wiis far, den gamle Peder Nielsen Wiis, havde i sin tid bestået sin styrmandseksamen i København, da styrmandseksamen stadigvæk var organiseret af Københavns Skipperlaug. Peder Wiis er noteret til at have bestået sin eksamen den 2. april 1803 med karakteren "bequem". Han var da 19 år gammel.

Mere end en 50 år senere bestod hans søn, den nu 21-årige Frederik Wiis, så sin styrmandseksamen. Det skete ved navigationsskolen i Flensburg den 17. marts 1856. Frederik fik karakteren "godt", som var topkarakteren. En anden læsøbo, Valdemar Krogstad, tog eksamen samme sted samme dag og fik karakteren "bequem". Se særskilt note om Valdemar Krogstad.

Det kan undre lidt, hvorfor de tog eksamen i Flensburg, især når Frederik Wiis' hyrer ser ud til udelukkende at være udgået fra København. Det var nu ikke ualmindeligt, at læsøboere og mange andre på den tid tog deres eksamen i Flensburg. Frederik Wiis og Valdemar Krogstad var bestemt ikke de eneste. Året efter fik Frederiks storebror, Poul Bach Wiis også sin styrmandseksamen i Flensburg. Han fik karakteren "Ej ubekvem". Flensburg var den gang en betydelig søfartsby. Det samme var Åbenrå, ikke så langt derfra, samt ikke mindst Altona (ved Hamburg). Selv om alle tre byer lå i hertugdømmerne, var det stadigvæk en del af Danmark.

Det er tænkeligt, at Frederik Wiis har opholdt sig nogen tid i Flensburg, og benyttet sig af lejligheden til at få et gammelt problem ryddet af vejen, nemlig forholdet til militærvæsnet. Det er ikke ganske let at tyde sørullerne. Men i hvert fald var Frederik Wiis ikke mødt på sessionen hverken i 1851 eller 1853. For udeblivelsen havde han fået en bøde – eller var blevet "mulkteret" som man sagde dengang. Han skyldte 3 rigsdaler. Han benyttede altså lejligheden til at gå på session i Flensburg i 1856. Hvorvidt de 3 rigsdaler blev betalt, kan ikke læses af rullerne. De følgende sessioner i 1858, 1859, 1861 forsømte han også. Naturligvis fordi han var til søs og på langfart. Det ser ikke ud til, at Frederik nogensinde har aftjent nogen værnepligt eller været på togt med flådens skibe, som hans brødre, Poul Bach og Israel Kønig havde været. Så der kom flere mulkter til. Om de nogensinde blev betalt er nok tvivlsomt. I 1872 blev han strøget af rullen uden at have gjort tjeneste.

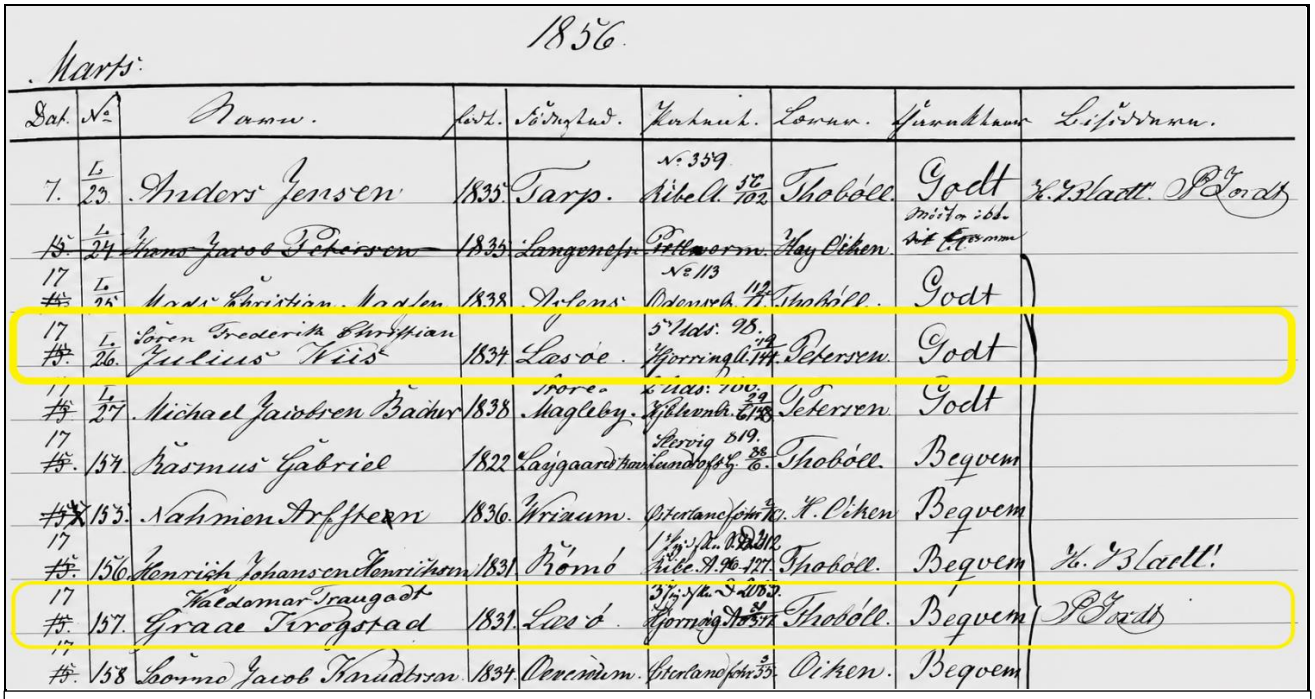

1856.

Marts:

Dat.	№	Navne.	Født.	Fødested.	Examineret.	Læreren.	Hvorledes bestået.	Listeførerne.
7.	L. 23.	Anders Jensen	1835.	Tarp.	№ 359 Aibell. 57/102	Thoböll.	Godt	H. Bladt. P. Lorck
~~15.~~	L. 24.	~~Hans Jacob Petersen~~	1835	Langenæs.	Pellworm.	Hay Öiken.	~~mindre godt~~ ~~til Examen~~	
17 ~~15.~~	L. 25.	Mads Christian Madsen	1838	Arlens	№ 113 Odenseh. 42/72	Thoböll.	Godt	
17 ~~15.~~	L. 26.	Søren Frederik Christian Julius Wiis	1834	Læsøe.	5te Vids: 95. Hjørring Lt. 114	Petersen.	Godt	
~~15.~~	L. 27.	Michael Jacobsen Bacher	1838	Store Magleby.	2 Lds: 700. Aalborg 29/38	Petersen	Godt	
17 ~~15.~~	154.	Rasmus Gabriel	1822	Lysgaard	Hamburg 819. Hamburgsk Lt. 38/6.	Thoböll.	Begvem	
~~15.~~	155.	Nahmen Arfsten	1836.	Wriaum.	Østerlandsfør. 2/4	H. Öiken	Begvem	
17 ~~15.~~	156.	Henrich Johansen Henriksen	1831.	Rømø	1/3 Fl. 0 Rude 37. 96. 127	Thoböll.	Begvem	H. Bladt!
17 ~~15.~~	157.	Valdemar Traugadt Graae Krogstad	1831.	Læsø	3/3 Fl. 2 Hjørring 2053. 37/57	Thoböll.	Begvem	P. Lorck
17 ~~15.~~	158	Søren Jacob Knudsen	1834	Aerøskøbing	Østerlandsfør. 3/35	Öiken.	Begvem	

Flensborg Navigationskole: Ovenstående er et udsnit af navigationseksaminatorens protokol for 1856. Det fremgår, at Søren Frederik Christian Julius Wiis fra Læsø har bestået sin styrmandseksamen, den 17. marts 1856. Der var flere private navigationsskoler rundt omkring, men de kunne ikke føre op til eksamen. Det kunne kun navigationsdirektøren i København, eller en navigationseksaminatorer udnævnt af ham. I mange år måtte styrmandseksamen i hertugdømmerne bestås i Tønningen, hvor navigationseksaminatoren boede. Det fandt mange for besværligt, og eksaminationen blev så flyttet til Flensburg i 1850. Desuden hed det sig, at det var lettere at tage styrmandseksamen i Flensburg end i København, så derfor rejste mange dertil i stedet for til København.

Gotlieb Japsen: Aabenraa Bys Økonomiske Historie. Sønderjyske Aarbøger 1935
Rigsarkivet. Navigationsdirektoratet, Eksamensprotokol for styrmandseksamen i Hertugdømmerne (1804 – 1864)
www.jmarcussen.dk "Navigatøreksamen - nogle historiske bemærkninger"

Efter navigationseksaminatorens protokol bestod både Frederik Wiis og Valdemar Krogstad deres styrmandseksamen, mandag den 17. marts. Formentlig har de fået et bevis for deres beståede eksamen, et styrmandspatent, som det blev kaldt.

Herefter var de parate til at drage ud i verden og søge nye hyrer. Og verden ville for de fleste af nyudklækkede styrmænd fra Flensburg sige Hamburg/Altona, København, Åbenrå eller Flensburg. Det var et nyt trin op ad mandskabsrangstigen på skibene, endda et af de større, som kunne betyde en flytning fra fælleslukafet foran masten til de små kamre henne agter. Og den månedlige hyre gik jo også nogle få rigsdaler i vejret. Men for Frederik Wiis og Valdemar Krogstad betød det, at deres veje skiltes, og det er tvivlsomt, om de nogensinde traf hinanden igen.

Valdemar Krogstad: *Som det fremgår, tog en anden Læsøbo, Valdemar Krogstad, styrmandseksamen samme dag som Frederik Wiis. Valdemar fik karakteren "bequem". Hvorvidt de to har kendt hinanden særligt godt fra Læsø er usikkert. Valdemar var født i Vesterø i juni 1831, og var dermed tre år ældre end Frederik. Han havde ikke haft den bedste opvækst. Forældrene var kommet til Læsø i 1828, hvor faren i mange år var branddirektør. De fik også med årene en hel del børn. Imidlertid døde moren i barselsseng i 1839, da Valdemar var 8 år gammel. Om det var det, der slog faren ud, vides ikke. I hvert fald gik det grueligt galt derefter. Faren blev anklaget for bedrageri og embedsforsømmelse. Og som om det ikke var nok, fornærmede han dommeren under retssagen. Sagen endte med tugthus i fire år og tab af ære og embede. Ejendommen, sted nr. 210 – i dag Kongevejen 27 – gik på tvangsauktion. Fattigvæsnet måtte så tage sig af børnene, og de endte – som det var sædvanen - hos plejefamilier rundt om på øen. Det var en omkostning for fattigvæsnet, så Sogneforstanderskabet sørgede for, at Valdemar fik aldersdispensation for konfirmationen. På den måde kunne han hurtigere komme til søs, ernære sig selv og ikke ligge øen til last. Valdemar var en ret kvik dreng og klarede sig hæderligt i et omfang, så han kunne finde udvej for at tage en styrmandseksamen. På det tidspunkt var hans søskende også vokset op og belastede ikke Læsøs fattigvæsens sparsomme budget længere. – Ærgrelsen hos Læsø sogneråd har sikkert været til at tage og føle på, da rådet i september 1877 fik et brev fra Københavns Magistrat med oplysningen om, at Valdemar Krogstad havde forladt sin kone og 7 børn, og om ikke Valdemar Krogstad – og dermed hans børn – var forsørgelsesberettiget på Læsø. Det måtte man erkende, og det blev en temmelig dyr affære for øen de næste par år. Men ved folketællingen for København for 1880, ser Krogstadfamilien ud til at være samlet igen. Og der er da heller ikke senere i sognerådets protokoller fundet regninger fra Københavns Magistrat vedrørende Krogstadfamilien. Valdemar Krogstad døde i 1903.*

Copie Bog angaaende Læsøe Lands Sogneforstanderskab. Begyndt den 29. Januari 1842. Transskriberet af Edith Thorsen. Læsø Museum: Læsø Kommune, Journal 1868-84, Læsø Museums arkiv nr. 825-01. Affotograferet af Kurt Dahl Aalborg Stiftstidende, den 18. februar, 1842.

"Emma Arvigne", bark, 1856 – 1858, navigatør og andenstyrmand

Det var ikke lang tid Frederik Wiis kom til at gå ledig som nyuddannet styrmand. Det var så få dage, at man kan få den tanke, at det mere eller mindre var aftalt på forhånd. Tanken kan bestyrkes af, at skibet "Emma Arvigne" virkelig skulle på langfart. Skipperen måtte derfor være nogenlunde sikker på, at det var et dueligt mandskab, han fik ombord.

Efter protokollen havde Frederik bestået sin eksamen i Flensburg om mandagen, den 17. marts, 1856. Om lørdagen, den 22. marts, var han i København, hvor han, sammen med den øvrige besætning, kunne indgå en ny forhyringsaftale. Skibet var barken "Emma Arvigne", på 127 læster, eller godt 250 bruttoregistertons. "Emma Arvigne" var hjemmehørende i København, men lå i Hamburg.

Det er var ikke helt almindeligt, at der blev hyret mandskab i København til et skib, der lå i Hamburg. Men det har muligvis været det letteste for kaptajn Wulff, der havde været kaptajn på "Emma Arvigne" på dets alle første rejse som dansk skib, men ikke på dens seneste rejse. Så nu skulle han til Hamburg med et nyt mandskab for at overtage skibet. At hyre besætningen i København har jo også givet ham muligheden for at se folkene lidt an, og sikre sig at de alle forstod dansk.

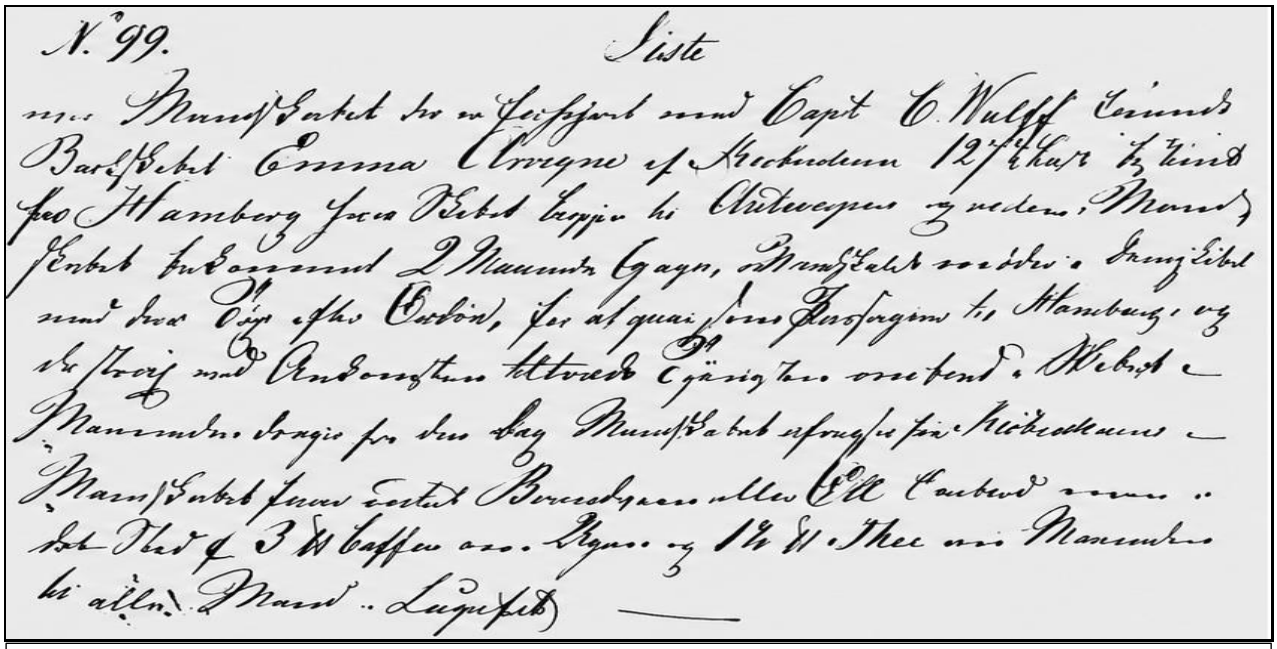

"N. 99. Liste over Mandskabet der er forhyret med Capt. C. Wulff førende Barkskibet Emma Arvigne af Kiøbenhavn, 127 Læster, bestemt fra Hamborg, hvor Skibet ligger, til Antwerpen og videre. Mandskabet bekommet 2 Maaneders Gage. Mandskabet møder i Dampskibet efter Orlov, for at gaae som Passagerer til Hamborg og strax ved Ankomsten tiltræde Tjenesten ombord i Skibet. Maaneden drejer fra den Dag Mandskaber afrejser fra Kiøbenhavn. Mandskabet faar intet Brændevin eller Øl Ombord, men i det Sted 3 Pund Caffe om Ugen og 1½ Pund The om Maaneden til alle Mand i Lugafet".

Arkivalier-online: Københavns waterscouts Protokol 1853 -1857, den 22. marts, 1856

Dampskibet, som mandskabet skulle møde på i København, har givetvis været et af "De kongelige Postdampskibe". Dem var der to af, der gik i fast rutefart imellem København og Kiel. De var begge hjuldampere. "Ejderen" sejlede fra København hver mandag og torsdag, og "Hermod" sejlede hver tirsdag og fredag. Afgangstiden var kl. 14, og passagerer måtte melde sig en time tidligere.

Kaptajnen på "Emma Arvigne", Martin Andreas Christian Charles Wulff, var født på Christiansø I 1828 og dermed 6 år ældre end sin andenstyrmand, Frederik Wiis. Han var søofficer, det vil sige løjtnant i søetaten. Han var altså 28 år gammel, da han i februar 1856 fik tre års orlov til at føre "Emma Arvigne" til fjernøsten. Den danske flåde gav gerne sine officerer orlov for i en periode at sejle med private handelsskibe. Det gav officererne erfaring, kundskaber og viden, som de dårligt ville have kunnet opnå i den danske flådes skibe, hvor det normale var et tre måneders sommertogt i danske og omliggende farvande. Charles Wulff hørte som officer, gennem sin egen slægt og ved sit ægteskab absolut til de bedre kredse i København. Han var den 26. juni 1855, blevet viet til den 22-årige Emma Arvigne Murdoch i Holmens Kirke. Skibet havde fået navn efter den unge frøken, Emma Arvigne, allerede da det blev købt til Danmark i 1854. Jacobson (se nedenfor) skriver, at barken "Emma Arvigne" for tre fjerdedels vedkommende var ejet af dets reder, grosserer L.G. Fürst i København, mens Charles Wulff selv ejede den sidste fjerdedel. Charles Wulff endte som kontreadmiral og beskrives i øvrigt som en ualmindelig sympatisk personlighed, dygtig og streng, men retfærdig og dertil flittig. Han døde i København i 1894.

Lex Danmarks Nationalleksiokon. Biografiskleksikon.lex.dk

Det kgl. Bibliotek: Johan Jakob Georges Preben Jacobson: Erindringer 1832-1983. Upubliceret manuskript, nedskrevet omkring 1888.

Eftersom mandskabet var blevet hyret om lørdagen, kan vi vist gå ud fra, at de skulle med "Ejderen" mandag eftermiddag, som så også var det tidspunkt, deres hyre blev beregnet fra. Turen gik til Kiel, og fra Kiel gik der jernbane de 100 kilometer til Altona. Banen var blevet bygget i 1844 og var den første jernbane i det danske rige. Hvis vejret ellers havde artet sig, kunne mandskabet have været i Hamburg og ombord på "Emma Arvigne" ud på eftermiddagen om tirsdagen. Mandskabet, som formentlig mandag i samlet trop rejste mod Hamburg, var på 11 personer, inclusive kaptajn Wulff.

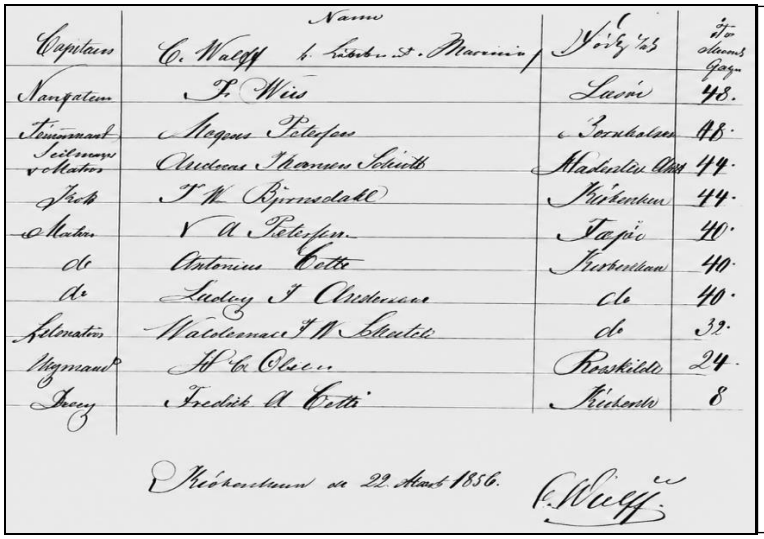

Navne			
Capitain	C. Wulff	Nörby	
Navigateur	F. Wiis	Laaso	48.
Stuurmand	Magnus Pedersen	Sønderholm	46.
Seilmager og Matros	Andreas Thomsen Schmidt	Madum	44.
Zeil	J. H. Bjørnedahl	Kiøbenhavn	44.
Matros	V. A. Pedersen	Taasø	40.
do	Antonius Cotta	Kiøbenhavn	40.
do	Ludvig J. Christensen	do	40.
Kokmaten	Wilhelmine J. H. Schierbeck	do	32.
Skibsdreng	H. C. Olsen	Roskilde	24.
Jung	Frederik A. Cotta	Kiøbenhavn	8

Kiøbenhavn d. 22 March 1856. C. Wulff

Listen over mandskabet, der blev påmønstret "Emma Arvigne" lørdag, den 22. marts, 1856 Frederik Wiis kaldes "Navigatør" og i praksis var han andenstyrmand. Det var ikke nogen videre forøgelsen af hyren, som Frederiks styrmandseksamen gav ham. Den almindeligste gage for en styrmand i marts 1856 var 30 rigsdaler om måneden. Men Frederik kom jo også direkte fra skolen. Det er værd at bemærke, hvor højt i hierarkiet tømmermanden, sejlmageren og kokken står, også hyremæssigt. I særdeleshed kokken, som på de mindre skibe normalt rangerede helt nederst i bunden.

Arkivalier-online: Københavns waterscouts Protokol 1853 -1857, den 22. marts, 1856.

De elleve personer, der var rejst med "Ejderen" mandag eftermiddag for at gå ombord i "Emma Arvigne" sent tirsdag, udgjorde nu ikke hele mandskabet. På de fleste af "Emma Arvigne" rejser var der både en første- og en andenstyrmand ombord. Frederik Wiis var blevet hyret som "navigatør", som i praksis svarede til andenstyrmand. Førstestyrmanden var en anden søofficer, Georges Johan Jakob Preben Jacobson, der som kaptajn Wulff havde fået orlov fra søetaten for at "fare til Koffardies".

Georges Johan Jakob Preben Jacobson (1832 – 1897). Dansk søofficer, som i 1856 fik orlov for at sejle som styrmand med barken "Emma Arvigne" til Bagindien. Efterfølgende havde han forskellige kommandoer, senere var han kongens adjudant og jagtkaptajn. Da han døde, havde han titel af kontreadmiral.
I 1888 nedskrev han sine erindringer i hånden, i alt 900 tætskrevne sider. Ca. 35 sider heraf vedrører rejsen med "Emma Arvigne" til Singapore og Moulmain i 1856-57. Desværre forbigår han fuldstændigt sin egen funktion ombord. Han fik orlov for at sejle som styrmand, så vi må tro han har virket som sådan. Han er også noget karrig med oplysningerne om livet ombord under den lange rejse.

Tilsyneladende havde han et ret tæt forhold til kaptajn Wulff. Med et par undtagelser nævnes ingen af den øvrige besætning. Andenstyrmanden nævnes én gang, dog ikke ved navn. Mange af de 35 sider omhandler oplevelser i Singapore, Penang og Moulmain, og mennesker han lærer at kende i land. Men der bliver da også plads til enkelte oplysninger om skibet og selve rejsen, hvoraf nogle gengives i det følgende.

T.A.Topsøe-Jensen og Emil Marquard: Officerer i den dansk-norske Søetat 1660-1814 og den danske Søetat 1814-1932. Første Bind. H.Hagerup., København 1935.
Det kgl. Bibliotek: Johan Jakob Georges Preben Jacobson: Erindringer 1832-1983. Upubliceret manuskript, nedskrevet 1888.

I Jacobsons erindringer antydes det et par steder, at de var tretten mand ombord på ”Emma Arvigne”. Hvem nummer tretten kan have været, har det ikke været muligt at finde ud af. Skibsdrengen, Frederik Cotti, virkede også som en slags oppasser for Wulff og Jacobson. Tilsyneladende rejste Jacobson alene til Hamborg og stødte der til resten af ”Emma Arvignes” besætning.

Rejsen til Singapore

”Emma Arvigne” var bygget i Hamburg i 1848, nærmere bestemt i Wedel, naboby til Altona. Den var blevet købt til København i 1854 af islandsk købmand C. S. Høppfner, ifølge Jørgen Marcussens skibslister. Jacobson skriver imidlertid, at grosserer Fürst, der også var skibets reder, ejede tre fjerdele af det, mens Wulff ejede den sidste fjerdedel. Wulff’ ejerskab kan i hvert fald forklare, hvorfor skibet var opkaldt efter hans kone Emma Arvigne Murdoch.

”Emma Arvignes” var en langturssejler og havde sidst været i Brasilien efter kaffe og sukker. Den var ankommet til Cuxhaven den 9. februar og lå nu i Hamborg og ventede på en ny besætning, der kunne gøre den klar til en nu rejse.

Den nye 12 (og muligvis 13) mands store besætning gik altså ombord på ”Emma Arvigne” en dag i den sidste uge i marts 1856. Dermed kunne den begynde arbejdet med at forberede skibet til den lange rejse, som det var planen, det skulle ud på. Der har været mange ting at ordne og få tilrettelagt. Først den 16. april var man ved at være klar til afsejling, og torsdag den 17. april, kunne man endelig stævne ud. Den første del af rejsen foregik i ballast og gik til Antwerpen, hvor ”Emma Arvigne” blev lastet med gods bestemt for Singapore. Det havde også været en lidt langsommelig affære, og først den 21. maj, altså to måneder efter at mandskabet var blevet hyret i København, kunne ”Emma Arvigne” forlade Antwerpen.

”Emma Arvigne” af København. Malet i 1867 af Ludvig Niels Jensen fra Rømø. Et næsten identisk, men udateret sort-hvidt billede findes i billedarkivet på Museet for Søfart. Det kan have været forlæg for Ludvig Niels Jensen. Landet i baggrunden er med stor sandsynlighed Island. ”Emma Arvigne” blev sidst set nord for Island den 17. maj 1876, hvor den sad fast i storisen. Skibet blev efterfølgende anset for forlist og hele besætningen for omkommet.

Billede: Arkiv.dk/Rømø Lokalarkiv

I Antwerpen havde skibets mæglere i øvrigt anbefalet Wulff og Jacobson, at de for egen regning kunne tage nogle effekter med til Singapore, som de dér sikkert kunne sælge med en god fortjeneste. Mæglerne anbefalede især genever, sabler, krudt og geværer, som artikler, der var stor efterspørgsel på. Det var et råd de to søofficerer benyttede sig af, og effekterne blev solgt i Singapore med *”..en enorm Fortjeneste derpaa..”*, som Jacobson skriver. Om andenstyrmanden,

Frederik Wiis, eller nogen af de andre besætningsmedlemmer, havde haft og gjort brug af de samme muligheder er nok tvivlsomt.

Om morgenen, den 21. maj, 1856, forlod "Emma Arvigne" så Antwerpen og sejlede ned ad floden Schelde sammen med en mængde andre skibe. Det er let at tænke sig, at kaptajn Wullf - og sikkert resten af besætningen - har ønsket at komme afsted i en fart og sikkert også at vise kaptajner og besætninger på de øvrige skibe, hvor fint og velsejlende et skib "Emma Arvigne" var. Man kan tænke sig Dannebrog i top og flest mulige sejl sat. Fra Antwerpen og ud til den sydlige del af Nordsøen er der ca. 75 kilometer. Selvom floden er bred, skal der manøvreres med forsigtighed. Kommet ud af floden, kunne den lange, lange tur til Singapore endelig tage sin begyndelse.
At "Emma Arvigne" var et smukt skib, blev også bekræftet af en notits i Journal de Bruxelles lørdag, den 24. maj 1856:

— On écrit d'Anvers, le 21 : « Ce matin, une flottille d'une vingtaine de navires a descendu le fleuve ; on remarque dans le nombre la belle barque clipper danoise *Emma Arvigne*, allant à Singapore.

"Der skrives fra Antwerpen, den 21: "Her til morgen er en flåde på en snes skibe sejlet ned af floden: Deriblandt bemærker man det smukke danske barkskib "Emma Arvigne" bestemt for Singapore.."
To andre skibe nævnes sammen med "Emma Arvigne". *Journal de Bruxelles, 24 maj, 1856.*

Om der - til ære for de af mandskabet, herunder Frederik Wiis, der ikke tidligere havde krydset linjen - har været lidt festivitas ombord, da ækvator blev passeret, vides ikke, og Jacobson nævner ikke noget om det. Det var ikke ualmindeligt for de skibe, der skulle til Indien eller Kina, at gøre et stop ved Kapstaden i Sydafrika for at få friske forsyninger ombord. Ifølge Jacobson tog "Emma Arvigne" dog hele turen fra Antwerpen til Singapore i eet stræk. Det betød 4 måneder i søen eller mere præcist 121 dage uden fast grund under fødderne. Syd for Kap det gode Håb var "Emma Arvigne" løbet ind i en storm, der kunne være blevet kritisk. Mange sejl var blæst i stykker, liner og tovværk var sprunget, og en periode drev "Emma Arvigne" mere eller mindre hjælpeløst rundt, men skibet klarede sig godt, og da stormen stilnede af og havet faldt til ro, kunne mandskabet begynde at få styr på tingene igen. Det havde været en drøj omgang, men det lykkedes at få styr på det hele og få tingene repareret, og efter et stykke tid kunne rejsen mod Singapore fortsætte. Jacobson skriver også, at vandbeholdningen slap op, men da det ofte regnede temmelig heftigt undervejs, brugte man at samle vandet op i et sejl og hælde det på tønder. På den måde havde man næsten hele tiden frisk vand, hvad der var en god ting for sundhedstilstanden ombord.

I en artikel i Viborg Stiftstidende den 24. juli, 1909 - og i et par andre aviser fra samme periode – kan man læse, at "Emma Arvigne" havde besøgt både Colombo på Ceylon og Trankebar på Indiens østkyst. Colombo på østkysten af Sri Lanka (Ceylon) er forståeligt og var sædvanligt efter den lange tur tværs over Det indiske Ocean. Trankebar var lidt mere usædvanligt.

Historien om, at "Emma Arvigne" skulle have anløbet Colombo og derfra – nærmest som en fornøjelsestur – skulle have løbet op til Trankebar, har imidlertid ikke noget på sig. I hvert fald nævner Jacobson intet om Colombo eller om en afstikker til Trankebar. At anløbe Colombo på

Trankebar. *I over to hundrede år havde Danmark haft et par handelsstationer på Indiens østkyst: Serampore helt oppe ved Calcutta (Kolkata) i bunden af Den bengalske Bugt og Trankebar ca. 1500 kilometer sydligere. Fra nordspidsen af Ceylon (Sri Lanka) og op til Trankebar er der ca. 100 km. Når der blev sejlet nord om Ceylon fra Colombo ville det altså ikke være nogen voldsom stor omvej at sejle til Trankebar (som på indisk hedder Tarangambadi). Begge handelsstationer blev solgt til englænderne i 1845. Ifølge Viborg Stiftstidende lå "Emma Arvigne" i 1856 på reden ved Colombo. Her var man kommet til at tale om Trankebar, som jo havde været dansk bare 11 år tidligere. Man blev så ombord på "Emma Arvigne" enige om, at Trankebar skulle besøges på vejen til Singapore. Som sagt så gjort, og undervejs blev der gjort et par dages ophold ved Trankebar. På Trankebar mødte man en gammel indfødt, som kunne fortælle lidt fra gamle dage, som han savnede. Hans største sorg havde været den dag, Dannebrog måtte stryges og erstattes af det engelske flag. Det var åbenbart faldet i den gamle hindus lod at hale Dannebrog ned den pågældende dag. Den gamle havde så fået lov at beholde flaget. Det viste sig, at han stadig havde det liggende i en kiste. Han kunne nu stolt vise det gamle Dannebrog til folkene fra "Emma Arvigne". Han havde gemt det og passet godt på det, fordi det var hans ønske at blive svøbt i det gamle flag, når han døde og skulle brændes. – Episoden, der vist må betragtes et udtryk for kunstnerisk frihed, fandt nemlig plads i den danske litteratur via forfatteren og kenderen af Dansk Ostindien, Vilhelm Bergsøe, der skrev den noget vidtløftige fortælling "Da Flaget faldt". Historien blev bragt i "Julefortællinger 1893" og mere end 100 år senere kunne den findes både som lydbog og elektronisk bog på internettet*.

Viborg Stiftstidende 24. juli, 1909

turen til Singapore ville i sig selv have været noget af en omvej. Derimod er historien om den gamle hindu med Dannebrog til dels rigtig. I hvert fald mødte og besøgte Jacobson i Singapore en gammel hindu, der var kommet fra Trankebar, og som var i besiddelse af et dansk flag. Vilhelm Bergsøe har kendt til Jacobsons erindringer og brugt beretningen om den gamle hindu som forlæg for sin historie "Da Flaget faldt".

Jacobson skriver, at fra "Emma Arvigne" var ude af Den engelske Kanal og til man nåede Sundastrædet, havde man ikke set land. Sundastrædet er havområdet mellem de store indonesiske øer, Sumatra med nord og Java mod syd og øst. Fra Sundastrædet måtte kursen sættes nordefter øst om Sumatra mod Singapore, hvortil man ankom den 22. september, 1856. At se land igen og ikke mindst at se andre mennesker må have været en omvæltning, men også noget alle ombord var glade for og havde glædet sig til.

Konsulatets indberetning oplyser, at "Emma Arvigne" kom fra Antwerpen, og at lasten var "stykgods". Imidlertid kan man i "Singapore Free Press and Mercantile Advertiser" fra den 20. oktober se lasten nærmere specificeret i fem kategorier, hvoraf de fire er forskellige slags tekstiler, garn og bomuldsstof, som var store importartikler i Singapore på den tid. Det er dog lidt svært at tyde mængdeangivelser og beskrivelsen af stoffet. Særlig den sidste artikel giver problemer: Her nævnes 405 "Muskets and F. Pieces", som næsten ikke kan oversættes til andet end "muskets and firearms", dvs geværer. Til hvem og hvortil de mulige geværer skulle anvendes fremgår desværre ikke. At geværer havde været en del af lasten, understøttes måske også af, at mæglerne i Antwerpen havde anbefalet Wulff og Jacobson at tage geværer og krudt med til Singapore som deres private føringsgods.

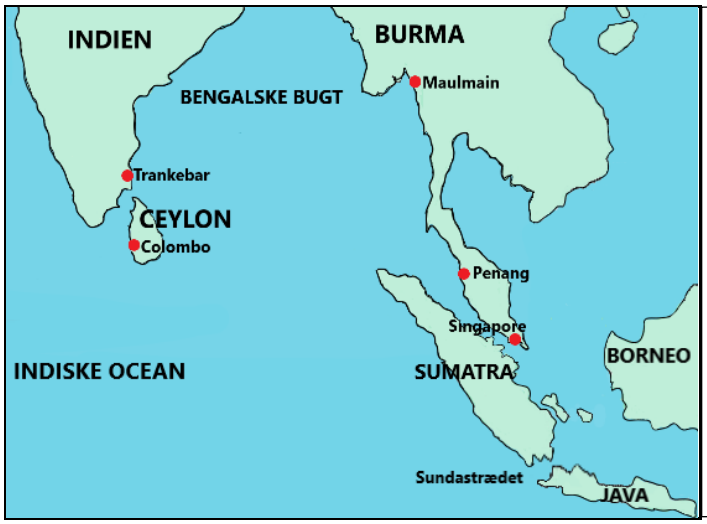

Da "Emma Arvigne" sejlede gennem Sundastrædet, var det første gang mandskabet så land siden man havde forladt Den engelske Kanal. Kommet igennem Sundastrædet blev der sejlet mod nord og nordvest op imellem de store Sundaøer. Singapore blev anløbet den 22. september, 1856. Det var præcis fire måneder efter afsejlingen fra Antwerpen. Det var en god fornemmelse at være ved land, at ligge stille, og se andre mennesker igen – selvom de fleste af dem ganske vist virkede noget eksotiske kun med et tørklæde om hovedet og en stump klæde om livet. Det var en god fornemmelse for styrmand Jacobsen, der har skrevet om det, og mon ikke også det var en god fornemmelse for resten af besætningen.
Kort: AJW/ Google Maps

Omkring den 13. oktober var "Emma Arvigne" udlosset og havde fået nye forsyninger og last ombord. Mæglerhuset i Singapore var firmaet Dawson og Co., som havde filialer over hele Bagindien. For dette firma blev der taget stykgods med til Penang. Det blev en besværlig tur op nordpå gennem Malaccastrædet. Fjorten dage tog turen, men Penang var ifølge Jacobson et dejligt sted, selvom der var umådeligt varmt. Et par uger lå "Emma Arvigne" i Penang, inden turen gik videre til bestemmelsesstedet Moulmain i Burma (Myanmar). Den 10. november forlod "Emma Arvigne" Penang. Godset til Moulmain var en blandet landhandel af stykgods, blandt andet portvin, sherry, kaffe, tobak, dadler, og meget andet. Mon ikke det meste af det var tiltænkt den engelske kolonimagt?

***Moulmain** (Mawlamayine). Mellem 1826 og 1862 var Moulmain center for British Burma, og blev et strategisk knudepunkt og en vigtig havneby. Handelen med tømmer og ris var af stor betydning. Byen er i dag nok mest kendt fra Rudyard Kiplings digt "Mandalay", hvor første strofe lyder: "By the old Moulmein pagoda, Lookin' lazy at the sea…."). Digtet er fra 1890 og Frederik Wiis har nu nok ikke kendt til det, men derimod er det ganske sikkert, at han har set pagoden og måske endda været der. Da "Emma Arvigne" var i Moulmain var pagoden allerede omkring 1000 år gammel. Kiplings digt gjorde den verdensberømt, og digtet blev også selv verdensberømt i mange forskellige fortolkninger, også i Danmark, hvor flere kendte musikere haft den med i repertoiret.*
Billede: The old Moulmein Pagoda. Kyaikthanlan Pagoda), www.commons.wikimedia.org

Det var en lang tur fra Penang til Moulmain, men rejsen forløb uden større problemer. I Moulmain skulle godset fra Penang udlosses, og så skulle skibet ellers fyldes med ris til Europa. Jacobson gør meget ud af at beskrive folkelivet i Moulmain, og de mange tømmerpladser, hvor elefanterne blev brugt til håndtering af de store tømmerstokke, gjorde et stort indtryk på ham. Derimod nævner

han ikke den berømte Moulmainpagode. I Moulmain blev der taget ris i sække ombord, bestemt for Europa. Det var de lokale folk, der bar risen ombord og stuvede den i lasten. Imens gjorde besætningen skibet klar til den lange tur hjem.

Der var mange slanger i og omkring floden, hvor "Emma Arvine" lå. Det var noget, man måtte være opmærksom på. En dag mens lastningen af ris stod på indtraf den hændelse, som har givet navn til denne beretning om andenstyrmanden, Frederik Wiis, fra Læsø:

"…Senere op paa Dagen kom der nemlig et Fartøj med nogle af de indfødte Kulier roende forbi os og prajede op, at der var en Slange, der sad ved Rorhullet, idet den var krøbet op ad Roret. Da jeg netop var på Dækket, gik jeg med en Mand ned i Jollen og tog Ildtangen fra Kabyssen med for at drive den væk og da vi var kommet hen til Roret, saa vi ogsaa ganske rigtigt en Slange på en halvandens meters længde tæt ved Rorhullet.

Mens Manden holdt Baaden fast, fik jeg Ildtangen ført tæt ved Hovedet af den, klemte saa til og vilde saa have slynget den overbord, men i stedet for fik jeg den kastet ned i Baaden, og der begyndte den at vandre omkring nede i Bunden og op over Tofterne. Vore Kulier ombord, der var kommet agterud, og begyndte at raabe til "take care, she is poisonous" (vær forsigtig, den er giftig), *og vi to, der var sammen i Baaden med den følte os mindre hyggelige tilmode med denne Gæst, og stræbte af al Kraft at faa Baaden halet hen til Faldebet for at vi kunde komme op af den. Dette lykkedes da ogsaa og der blev nu holdt Raad om, hvorledes vi skulle faa Slangen ud igen.*

*Vores anden Styrmand – **en vax Læsøboer** – trak sine store Vandstøvler paa, og bevæbnede sig med Ildrageren og gik derpaa ned i Baaden, hvor det lykkedes ham med et par velrettede Slag på Hovedet at faa den bedøvet og fik den ekspederet overbord*."

Det kgl. Bibliotek: Johan Jakob Georges Preben Jacobson: Erindringer 1832-1983. Upubliceret manuskript, nedskrevet 1888.

Dette er eneste gang Jacobson nævner andenstyrmanden, og som det fremgår uden at nævne hans navn, selvom man nok kan synes, at andenstyrmanden havde fortjent at få sit navn nævnt efter sin heltemodige indsats i vandstøvler og med ildrager.

Efterhånden var "Emma Arvigne" blevet lastet med ris og så småt ved at være klar til afsejlingen. Inden afrejsen fra Moulmain var der dog et andet problem, der skulle løses. Ifølge Jacobson var der kommet rotter ombord på "Emma Arvigne", mens skibet lå i dok i Antwerpen. Nu havde disse rotter formeret sig i en grad, så det var nødvendigt at gøre noget. Det skete ved, at der forskellige steder i lasten blev lagt nogle jernplader. Oven på disse plader blev der så lagt små kulstykker, der var blandet med en giftig substans. Kullene blev så antændt, og alle luger hermetisk lukkede. Sådan gik der fire døgn. På femtedagen blev lugerne åbnet igen, og en slem stank steg op af lasten, som derefter blev luftet grundigt ud. Og så kunne besætningen endelig gå ned i lasten og samle døde rotter op. I hundredvis blev de samlet og kastet overbord.

Skibet var fuldt lastet med ris, men der var skam også kommet anden proviant ombord. Blandt andet 50 levende høns, som fik klippet vingerne, så de ikke kunne flyve. Så kunne hønsene frit løbe rundt på dækket, men efterhånden forsvandt de ind i kabyssen. Ombord havde man nemlig fået smag på den for særlige karryret, som vil kunne kaldes "høns med ris og karry". Det blev spist mindst én gang om dagen, men ofte to gange. Mandskabet kan nu ikke have fået høns hver dag, for i Moulmain havde man også fået et par smågrise ombord. De måtte også lade livet et sted i Det indiske Ocean, så man kunne få en ret med fersk kød.

Af en notits i avisen Fædrelandet 20. marts, 1857, fremgår det, at ”Emma Arvigne” var sejlet fra Moulmain den 19. december, 1856. Sidste landkending var øgruppen Nicobarerne, som blev passeret efter nogle dage. Herefter kunne kursen sættes efter Kap Det gode Håb. Ifølge Jacobson gik turen nedover Det indiske Ocean uden problemer, bortset fra at høns og grise efterhånden var havnet i kokkens kødgryder. Derefter blev ris og saltet kød eller saltet flæsk skiftevis dagens menu.

Det er ikke let at vide, om det var den ensformige menu eller det var militærmanden Jacobsons store interesse for den franske kejser Napoleon Bonaparte, der fik ham til at foreslå Wulff, at ”Emma Arvigne” kunne gøre et kort ophold ved øen Skt. Helena midt ude i det sydlige Atlanterhav, hvor Napoleon havde tilbragt sine sidste år, og hvor han oprindeligt var blevet begravet. Det ville være en glimrende lejlighed til at få friske forsyninger ombord, og for Jacobson til at se Napoleons bopæl, grav og de steder franskmanden havde færdes i sine sidste år.

***Sankt Helena** er en ø på størrelse med Læsø, og som ligger meget isoleret næsten midt i Det sydatlantiske Ocean. Lidt nærmere ved Afrika end ved Sydamerika. Der er lige knap 2000 kilometer stik øst ind til Afrikas vestkyst. I sejlskibenes tid var det almindeligt, at skibene lagde ind til Sankt Helena for at få friske forsyninger. Den trafik hørte op, da dampskibe blev almindelige. Øen er mest kendt for, at det var hertil Napoleon i 1815 blev deporteret, og hvor han døde 5½ år senere.*

Wulff var ikke synderligt begejstret for forslaget, og mente ikke, at det var foreneligt med den instruks, han havde om at gå direkte til Cowes på øen Wright i Den engelske Kanal. Sejladsen fra Moulmain var imidlertid indtil nu gået godt, og der var vundet et par dage, så Wulff bestemte at det alligevel nok kunne gå an at løbe ind til Skt. Helena og få friske forsyninger ombord. Frisk vand og fersk kød kunne man altid bruge. Folk på øen levede mest af at forsyne de skibe, der kom forbi på vejen fra Europa til Asien. *”Til gengæld derfor lader de de stakkels Skibsførere betale en ublu høj Pris”* skriver Jacobson. Så det var ikke uden omkostningerne at proviantere på Skt. Helena. Som det første, efter at ”Emma Arvigne” en eftermiddag havde kastet anker ud for Jamestown, blev forsyningen af de nødvendige fornødenheder arrangeret. De skulle skaffes på øen og komme ombord den følgende dag. Derefter kunne Jacobson og Wulff tage på ekskursion til Longwood, som var huset, hvor Napoleon havde boet i fra 1815, da han blev forvist fra Frankrig til han døde i 1821. Huset ligger et godt stykke vej fra Jamestown, og det var dengang en noget besværlig tur derop. Om den øvrige besætning var i land og kunne strække benene med fast grund under fødderne, skriver Jacobson ikke noget om. Men det er nu meget tænkeligt, at de, eller de fleste af dem, har været inde i Jamestown, og deltaget i arbejdet med at få de friske forsyninger ned i bådene og roet ud til Emma Arvigne. Andenstyrmanden, Frederik Wiis, har med stor sandsynlighed gået rundt i Jamestown på Skt. Helena en dag i februar 1857.

Opholdet på Skt. Helena blev ganske kort, Wulff havde travlt, og så snart provisionerne var ombord, blev der lettet anker. Avisen Fædrelandet skrev den 14. april, at ”Emma Arvigne” var sejlet fra Skt. Helena den 25. februar. Fra Skt. Helena gik det så nordpå og hjemover. Som nævnt var bestemmelsesstedet i første omgang byen Cowes på øen Wright. Det var ikke fordi indbyggerne på Wright skulle til at spise en masse ris, men Cowes var meget brugt som et stop inden det sidste stykke af rejsen til ladningens bestemmelsessted. Dette var en almindelig procedure midt i 1800-tallet, og derfor måtte ”Emma Arvigne” en tur ind til Cowes ”*for orders*”, som den danske konsul i

Cowes skrev i sin indberetning. Man kan tænke sig, at der nok var nogle ombord, der håbede på, at ordren ville lyde på at gå til København.

Fra Moulmain til Cowes syd om Afrika er der nærmest uendeligt langt. Faktisk mere end 20000 kilometer, vel at mærke uden afstikkere eller kryds mod vinden. Så i virkeligheden var det en noget længere strækning, der skulle gennemsejles. På rejsen fra Antwerpen til Singapore havde "Emma Arvigne" gjort rejsen i eet stræk. Det havde taget 121 dage. Den lange tur helt fra Moulmain over Den bengalske Bugt, derfra over Det Indiske Hav og videre rundt Afrika og Kap Det gode Håb nordpå op i det sydlige Atlanterhav frem til Sankt Helena og videre til Cowes i Den engelske Kanal var gået godt og havde - med det korte ophold på Skt. Helena – "kun" taget 115 dage, men bekræfter alligevel, at var "Emma Arvigne" var en god sejler.

Cowes blev nået den 13. april, 1857, og der lå ganske rigtigt en ordre og ventede i Cowes, men den lød desværre ikke på København, men derimod på Bremen. Så det blev ikke til andet end par dage i Cowes, hvorefter rejsen gik videre til Bremerhaven, hvor ladningen af ris skulle udlosses.

Om ikke andet kunne skipperen, Charles Wulff, have ønsket sig, at turen gik til København. Han var den 26. juni, 1855, i Holmens kirke blevet gift med skibets navnemor, Emma Arvigne Murdoch, som på det tidspunkt var 22 år gammel. Da Charles Wulff drog fra København i marts 1856, var Emma Arvigne gravid, og hun nedkom med deres første barn, den 13. juli, 1856. Men da havde barken "Emma Arvigne" været undervejs mod Singapore i næsten to måneder, og må på dette tidspunkt være kommet langt ned i det sydlige Atlanterhav.
Barnet var en pige, der den 15. august blev døbt i Holmens kirke. Hun fik navnet Mary Charlotte Sophie Wulff, og barnets faddere var Emma Arvignes mor og søster, samt købmand C.J. Höpfner, der i 1854 havde købt skibet og omdøbt det til "Emma Arvigne". Charles Wulff kunne vel nok have lyst til at komme hjem og se sin førstefødte og sin unge hustru.

Det var en fin sejlads over Nordsøen til Bremerhafen, hvor man ankom den 22. april. Wulff's kone, skibet "Emma Arvignes" navnemor, var med deres lille datter Mary Charlotte, også kommet til Bremerhaven. Mary Charlotte var jo født, mens Wulff havde været undervejs til Singapore. Man kan forestille sig gensynsglæden. Den øvrige besætning måtte skubbe et gensyn med familie og bekendte noget ud i fremtiden. De fleste endda i lang tid. Det gjaldt dog ikke Jacobson, som ved første lejlighed fik stuvet sit habengut sammen, og begav sig mod Hamburg og derfra "*sporenstregs hjem*", som han skriver. Hjemme blev han gift med sin kæreste, skuespillerinden Louise Larcher, og gjorde en fin karriere i den danske søetat. Det skriver han meget om i sine erindringer.

Det er ikke sandsynligt, at Wulff kom til København i denne omgang, og måske havde det heller ikke været planlagt, eftersom hans kone var kommet til Bremerhaven for at være sammen med ham. Da risene var udlosset gik "Emma Arvigne" i ballast til Hamborg, hvor man fortøjede den 6. maj. Konsulatet i Hamborg indberettede, at besætningen var på 12 mand, hvad der passer fint med at Jacobson var rejst hjem til København fra Bremerhaven. Wulffs kone og lille datter er muligvis sejlet med til Hamborg, eller hun kan have taget turen dertil med postvogn og tog. Man må tro, at Emma Arvigne og Charles Wulff har ønsket at tilbringe så meget tid sammen som muligt. Det var planen at "Emma Arvigne" skulle blive i Hamburg i fire uger, hvor skibet skulle klargøres til en ny

lang rejse. Dog i første omgang til Liverpool med stykgods, og derfra videre til Sydamerika. Afrejsen fra Hamborg var planlagt til den 4. juli.

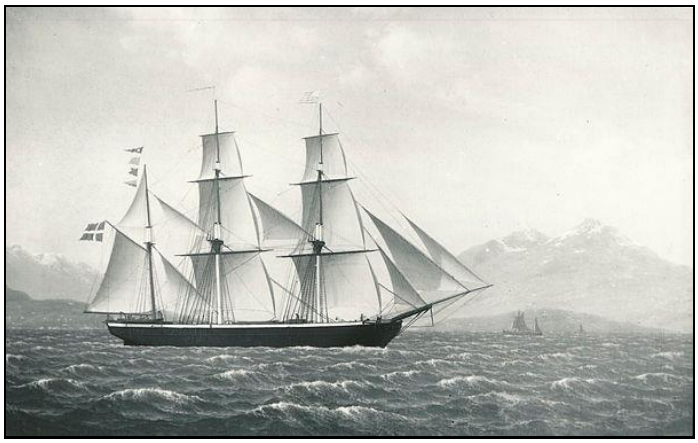

Barkskibet "Emma Arvigne" i islandske farvande.. Kunstneren er ikke kendt. På trods af forskelle i sejl og signalflag er det tydeligt, at det er samme skib, som Ludvig Niels Jensen malede i 1867. Måske har motivet her været forlæg for ham.
Skibet blev bygget i Tyskland i Wedel af bygmester Wichhorst i 1848, og blev i 1854 solgt til den islandske købmand Carl Høepfner, der havde forretning i København. Barken blev omdøbt fra "Minna" til "Emma Arvigne".
Billede: MS Museet fro Søfart, Helsingør. www.billedarkiv/mfs.dk

Selvfølgelig havde det været muligt for Wulff at tage en tur til København i maj 1857, om ikke andet så for at følge Emma Arvigne og deres lille datter hjem igen. Det vides ikke, om han gjorde det, og det vides heller ikke om besætningen blev permitteret i Hamborg og en ny besætning hyret. Men et fire ugers ophold i en havn for at klargøre og laste et skib til en ny rejse var bestemt ikke ualmindeligt. Og hvorfor skulle Wulff ønske sig en ny ukendt besætning til et nyt langt togt, når han nu kendte den gamle så godt? Forudsat naturligvis, at besætningen var parat til igen at gå ud på et nyt togt med ham.

Sikkert er imidlertid, at kaptajn Charles Wulff ikke har været hos waterscouten i København for at skaffe en ny dansk besætning. I hvert fald findes ingen forhyring af en besætning til "Emma Arvigne" i foråret 1857 i Københavns waterscouts protokoller. Og så meget tid til at få tingene arrangeret og skibet gjort klart til den næste tur var der jo heller ikke. At nogle fra besætningen er gået i land i Hamborg kan ikke udelukkes, og at Wulff har kunnet finde nye besætningsmedlemmer i Hamborg er bestemt også en mulighed.

I det følgende gøres den antagelse at styrmanden, Frederik Wiis fra Læsø, er forblevet ombord og også har gjort den næste lange rejse med Wulff.

Rejsen til Mazatlan på Mexicos vestkyst

Turen til Mazatlan på Mexicos vestkyst og retur til Hamburg tog ret præcist et år, og varede – på nær en ugestid – lige så lang tid som turen til Singapore. Og Mazatlan var mindst lige så langt væk. Desværre vides ikke noget om besætningen eller livet ombord på "Emma Arvigne" fra denne tur, kun at Charles Wulff igen var kaptajn. Det kan ikke udelukkes, at der igen var været en ung løjtnant fra den danske søetat med på rejsen i en slags praktik, som det var almindeligt. Det kan også være, at Frederik Wiis er blevet forfremmet til førstestyrmand. Der er ikke fundet noget, der har kunnet bekræfte eller afkræfte antagelserne. Beretningen om rejsen baserer sig derfor udelukkende på, hvad der kan læses i tidens aviser, samt på indberetningerne fra de danske konsulater.

Turen gik til først England, derfra til Sydamerika, rundt Kap Horn og op langs Sydamerikas vestkyst til Valparaiso i Chile, og videre helt op til Mexicos vestkyst med en afstikker til den sydlige del af den californiske halvø.

Afrejsen fra Hamburg var planlagt til den 4. juni, så det var mindre end en måned, man havde været i havn i Hamburg. Planen ser ud til at have holdt stik, for den 6. juni, forlod "Emma Arvigne" Cuxhaven. Derfra var målet den amerikanske vestkyst. Det var igen en meget lang rejse, som "Emma Arvigne" og dets mandskab skulle ud på. Alene at planlægge, forberede og få forsyninger ombord til en så lang rejse, har givet besætningen nok at gøre i Hamburg. Undervejs skulle man dog først et smut indenom Liverpool på Englands vestkyst, hvor skibet skulle lastes med gods til Amerika. Med til Liverpool havde man forskelligt stykgods, så helt i ballast har man ikke sejlet.

Først den 22. juni var man i Liverpool, hvor godset fra Hamburg kunne losses, og derefter skulle der lastes salt til Amerika. Konsulatet i Liverpool har i to indberetningslister anført, hvad der blev lastet ombord i "Emma Arvigne". Af månedslisten fra den 24. august, 1857, fremgår det, at der lastes salt til "the Westcoast". I årsindberetningen fra marts 1858 fremgår det, at der er lastet stykgods til "America". Mon ikke vi kan gå ud fra, at der ombord i "Emma Arvigne" har været begge dele: Både salt og forskelligt stykgods.

Liverpool var på det tidspunkt en stor og betydningsfuld udskibningshavn for mange engelske produkter. Ikke langt fra Liverpool ligger området Cheshire, hvor der fandt en stor produktion af salt sted. Salt var en meget stor artikel, som i hovedsagen blev brugt til konservering af fødevarer, og der blev udskibet meget salt fra Liverpool. Det er tænkeligt at Frederik Wiis har sendt en tanke hjem til de trækasser, der på Læsø blev brugt til inddampning af salt. Da han var barn var kasserne stadig i brug på nogle af gårdene syd for Byrum. I Liverpool var der dog tale om større mængder end inddampningen hjemme på Læsø kunne give.

Afrejsen var planlagt til den 4. juli, 1857. Der findes ikke særligt mange oplysninger om afgangen og om rejsen i det hele taget. Endemålet for rejsen var byen Mazatlan på Mexico vestkyst. Det var en næsten uendelig lang rejse hele vejen ned gennem Atlanterhavet, rundt Kap Horn, og op langs Sydamerikas vestkyst. Den 23. august var "Emma Arvigne" blevet observeret i det sydlige Atlanterhav omtrent på højde med det østligste punkt af Brasilien, så ækvator må være blevet passeret nogle dage forinden. Man kunne tænke sig, at kaptajn Wulff ville være gået ind til en havn i Brasilien eller Argentina inden strækket rundt Kap Horn. Der var danske konsulater i Santos, Rio de Janeiro, Montevideo, og Buenos Aires, men der er ikke fundet rapporteringer om anløb af "Emma Arvigne" fra konsulaterne for denne rejse. Året før havde Charles Wulff præsteret at sejle "Emma Arvigne" i eet stræk fra Antwerpen til Singapore. Måske har han haft travlt med at komme ned til Kap Horn og rundt, mens der stadig var forår på de kanter.

Den 27. november anløb "Emma Arvigne" Valparaiso på Chiles vestkyst. Det kunne man læse i en notits i avisen "Fædrelandet", den 27. januar 1858. Små fem måneder havde turen fra Liverpool taget. Efter Google Maps er der i direkte "sø-linje" mellem de to byer knap 17000 kilometer. Det må have været en lang tur, og man er ikke kommet lige stærkt fremad hver dag. Fem måneder i søen lyder af meget, og hvis det er rigtigt, må proviantbeholdningen have været helt i bund.

Valparaiso er Chiles største havneby og ligger ca. midtpå den lange kystlinje. Hovedstaden Santiago ligger ca. 120 km derfra inde i landet. Især før Panamakanalen blev bygget var Valparaiso et meget vigtigt trafikknudepunkt, men er fortsat en vigtig havneby. Om lasten af salt fra Cheshire ved Liverpool er losset i Valparaiso, eller i en anden sydamerikansk havn vides ikke. Lige akkurat for perioden 1857 -1862 er der ingen indberetninger fra den danske konsul i Valparaiso om skibsanløb.

Men Wulff havde travlt. Kun en lille uges tid blev det til i Valparaiso, hvad der antyder, at der formentlig ikke er blevet udlosset gods fra "Emma Arvigne" i Valparaiso. Allerede den 2. december stak "Emma Arvigne" til søs igen og satte kursen nordpå mod Mexico. Dette kunne "Fædrelandet" berette den 10. februar, 1858.

Nyhederne om "Emma Arvigne" var to måneder gamle, da man kunne læse dem i "Fædrelandet". Man kan undre sig over, hvordan oplysningerne kunne være fremme så hurtigt, og da specielt hvis "Emma Arvigne" selv havde brugt fire-fem måneder på at nå frem til Valparaiso. København var ganske vist blevet tilkoblet det europæiske telegrafnet i 1853. Men en transatlantisk forbindelse kom ikke til at fungere før 1866.

Mazatlan på Mexicos vestkyst var som nævnt bestemmelsesstedet. Den mexikanske avis "La Integridad Nacional", der var hjemmehørende i Mazatlan, giver i et par notitser den 22. februar, 1858, et par oplysninger om "Emma Arvigne":
Skibet var kommet til Mazatlan den 12. februar, men det var slet ikke kommet fra Sydamerika, men derimod fra La Paz, som ligger på den modsatte kant af Den californiske Bugt, næsten allernederst på spidsen af den californiske halvø. La Paz var på dette tidspunkt en vigtig havneby og trafikknudepunkt. Åbenbart havde "Emma Arvigne" dér indtaget en ladning af "landets produkter" – eller som avisen skriver "..a carga efectos del pais", som jo næsten ikke kan være andet end det farvetræ eller rødtræ, som det almindeligvis blev kaldt, og som "Emma Arvigne" var kommet for at få med retur til Europa. Ud over lasten fra Las Paz havde man også to mexicanske passagerer med på turen derfra. Rejsen havde i øvrigt taget 6 dage, så helt glat var det ikke forløbet. I lige "sejlafstand" er det ca. 525 kilometer fra La Paz til Mazatlan.

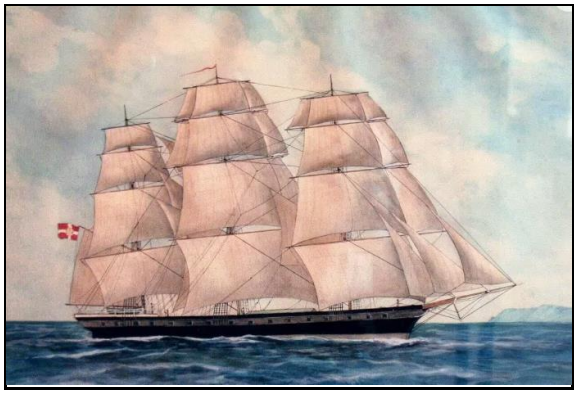

Fuldriggeren "Virginie" bygget i 1855, 355 læster eller ca. 710 bruttoregistertons. Det var det største skib, der var bygget i Sønderborg indtil da. "Virginie" var ankommet til Mazatlan fra San Francisco den 10. februar, 1858, to dage før "Emma Arvigne". Skipperen var F. Prehn, der var medejer af skibet. Besætningen var på 22 mand. Det forliste i 1867 ved Sydafrika, men mandskabet blev dog reddet af et engelsk skib. Til gengæld har en model af "Virginie" fortsat sejladsen som kirkeskib i Sct. Marie kirken i Sønderborg.
Foto af maleri. Både maler og fotograf er ukendte.
Sønderborg Lokalhistoriske Arkiv. www.arkiv.dk

I Mazatlan lå i forvejen den store danske fuldrigger "Virginie" fra Sønderborg, der havde F. Prehn som skipper. "Virginie" var et stort skib, faktisk et af de største i den danske handelsflåde, og næsten nybygget. Det var bygget i Sønderborg i 1855 og havde en besætningen var på 22 mand. Det var næsten dobbelt så mange som på "Emma Arvigne". Det må have givet anledning til besøg hos hinanden og snak på dansk om situationen og måske om nyheder hjemmefra. Men begge

skibe var rigtige langturssejlere, og for mange af mandskabet var det længe siden, de havde været hjemme. Men gamle nyheder er naturligvis bedre end ingen nyheder.

Hvor "Emma Arvignes" last af salt og stykgods er blevet udlosset er uvist, men i La Paz havde man altså taget en del rødtræ ombord. Rødtræ var et af de produkter, der i 1800-tallet i stor stil blev afskibet fra Californien. Træet blev forarbejdet og findelt, og derefter brug til indfarvning, især i tekstilindustrien. Det var blandt andet arbejdet med at raspe rødtræ, som de indsatte i "Tugt-, Rasp- og Forbedringshuset" blev sat til. Det var et beskidt og usundt arbejde.

For "Emma Arvigne" blev det til et godt fjortens dages ophold i Mazatlan. Formentligt blev lasten suppleret op med mere rødtræ. Den 27. februar forlod "Emma Arvigne" Mazatlan, og begav sig ud på rejsen hjemover. Det vil sige at kursen i første omgang blev sat syd og sydøst.

Syd- og Mellemamerika, hvor de tre byer, som "Emma Arvigne" med sikkerhed besøgte, er markeret med rødt. Med gult er markeret de sydamerikanske havnebyer, som ofte blev besøgt af danske skibe, og hvor det havde være naturligt for "Emma Arvigne" at lægge ind for at få friske forsyninger. Men der er ikke fundet bevis for, at det er sket.

Den vanskeligste del af sejladsen har været omkring ækvator, hvor der kan være perioder med vindstille, samt rundt Kap Horn, hvor sejladsen også var kompliceret, men det var til gengæld på grund af for meget vind og strøm. Kommet rundt om Kap Horn og ind i Stillehavet kunne et sejlskib drage fordel af den kolde strøm, der løber hele vejen nordpå langs kysten og hvor sydøstpassatens vind kan hjælpe godt til. Sydpå vil det være mere almindeligt at holde længere til havs, dels for at undgå den nordgående strøm, og dels for at kunne lave nogle større kryds.

Karen Elisabeth Follet: Den danske besejling af Sydamerika i det 19. århundrede. Handels og Søfartsmuseets Årbog 1984.
Kort: AJW/Google Maps

Om turen hjem og eventuelle havnebesøg undervejs, har det ikke været muligt at finde nogle oplysninger. Uanset om der er gjort holdt undervejs eller ej, var det en lang tur fra Mazatlan til Hamburg. Turen tog lige godt fire måneder, så hjemturen må være gået lidt hurtigere end udrejsen. Den 1. juli, 1858, ankom "Emma Arvigne" til Hamburg, og Charles Wulff meldte sig samme dag hos den danske konsul. Det er i konsulatets indberetning man kan se, at lasten bestod af "farvetræ" fra Mazatlan i Mexico. Af indberetningen fremgår det også, at det var den 27. februar man var sejlet fra Mazatlan.

.

Hermed var to meget lange rejser slut for kaptajn Charles Wulff og hans besætning. Hvornår han og besætningen aftrådte ved vi ikke. Det har næppe være mange uger efter ankomsten til Hamburg. Skibet "Emma Arvigne" trængte vel til en overhaling efter mere end to år til søs. Og hjemme i København gik en anden Emma Arvigne, og så frem til at hendes mand snart kom hjem igen.

Den næste besætning, der skulle sejle ”Emma Arvigne” blev hentet i København. Men det var ikke med Charles Wulff som skipper. Det var hans jævnaldrende kollega fra marinen, William Ludvig Mariboe, der skulle føre ”Emma Arvigne” på de næste rejser. Den 6. september, 1858, havde Mariboe hyret en besætning i København. De elleve mand – inklusive en førstestyrmand C.C.J. Larsen - rejste med den nyanlagte jernbane helt til Korsør, og derfra tog de dampskibet til Kiel, og videre igen med tog til Altona. Den 5. oktober forlod ”Emma Arvigne” igen Hamburg for at gå til Brasilien.

Desværre ved vi intet om, hvad Frederik Wiis foretog sig, og vi kan stadig ikke være 100 procent sikre på, at han overhovedet havde været med på turen til Mazatlan. Men det er nu nok sandsynligt. Det er vel også sandsynligt, at Frederik Wiis kan være gået i land sammen med skipperen, Charles Wulff. Hvad Frederik Wiis foretog sig herefter vides ikke, men der var hyrer at få fra Hamburg, men også fra Flensburg og Åbenrå. Han kan også være rejst til Læsø for at besøge sine gamle forældre.

Vi må tro, at han har sejlet som styrmand med ”Emma Arvigne” i 2 år og 3 måneder og med Charles Wulff som kaptajn. Hans gage, i hvert fald på den første rejse, var 24 rigsdaler om måneder. De mange måneder til søs, gav ikke mange muligheder for at bruge hyren. Og det er ikke sandsynligt, at han har brugt meget mere end til det mest nødvendige, når der har været mulighed for det. Han har muligvis sparet en lille smule op i løbet af disse to rejser. Dette vides dog ikke med bestemthed, og heller ikke hvad han i det hele taget foretog sig i tiden efter rejserne med ”Emma Arvigne”. Folketællingen for 1860 Byrum sogn på Læsø oplyser - måske ikke særligt overraskende - at han var til søs i ”Koffardifart”.

Der gik tre år før Frederik Wiis igen var i København for at søge hyre hos Københavns waterscout, og det vides ikke, hvad han foretog sig i de tre år. Mest sandsynligt har han haft hyrer med skibe fra Hamborg, Flensborg eller Åbenrå.

”Corinthian”, bark, 1861 – 1864, førstestyrmand

Den 26. oktober, 1861, fik Frederik Wiis hyre som førstestyrmand på barken ”Corinthian” af Nibe. Hyren var på 30 rigsdaler om måneden, og gjaldt fra den 28. oktober. Heller ikke på ”Corinthian” var der øl og brændevin til besætningen, som måtte nøjes med te og kaffe. Det var blevet almindeligt i midten af 1800-tallet. ”Corinthian” var omtrent på samme størrelse som ”Emma vigne” og besætningen var ligeledes på 11 mand, når skipperen, Carl Peter Svendsen, tælles med.

Tidligere på året havet ”Corinthian” været på en vistnok ret eksotisk tur til Afrika, hvor det var chartret af en lokal høvding til at fragte stykgods fra Liverpool til høvdingens hjemstavn i Sierra Leone. Høvdingen havde selv forestået indkøb og lastning i Liverpool, og var rejst hjem i forvejen med dampskib. Rejsen til Afrika gik godt og i Sierra Leone kom høvdingen ombord igen, denne gang med sine 6 koner og 23 børn. Så der må have været liv ombord på ”Corinthian” ved den lejlighed.
Hvad der ikke var så godt var, at hele besætningen pådrog sig gul feber, men så vidt vides uden at nogen døde af det. Det hele var en vældig historie, som danske aviser skrev dramatisk om i foråret 1861. Efter turen til Afrika gik det tilbage til England, derfra til Arkangelsk, retur og derfra til

Holland, og så endelig hjem til Danmark i begyndelsen af oktober. Her kom en ny besætning så ombord den 28., hvor Frederik Wiis som nævnt var førstestyrmand.

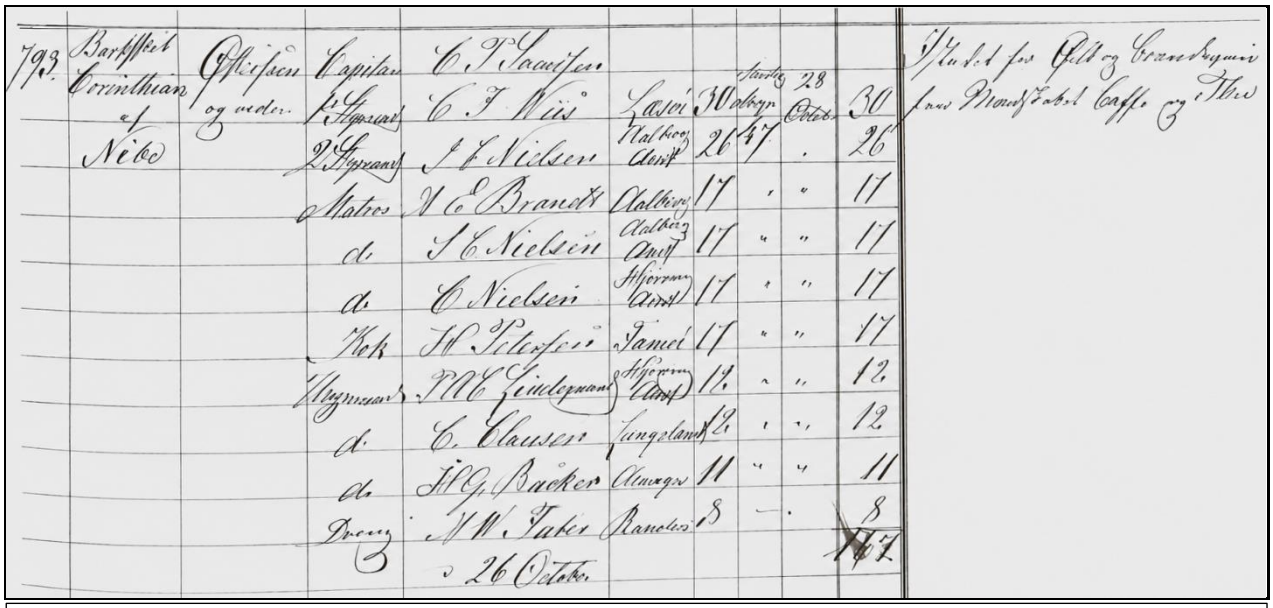

"Corinthians" besætning, som blev forhyret den 26. oktober, 1861, og som den er opnoteret i Københavns waterscouts forhyringsprotokol. "Corinthian" var hjemmehørende i Nibe og var byens største skib, og alt for stort til at kunne anløbe den lille havn i Nibe. Den var ejet af Nibekøbmændene, J. C. Wibroe og Søren og Jacob Færch, som havde købt det fra England i 1858. Navnet "Corinthian" havde det allerede, da det blev købt til Danmark.Rederikonsortiet havde også et par mindre skibe.

Arkivalieronline => Søfart => Københavns waterscout => 1859-1865
www.jmarcussen/skibslister.dk

For den nye besætning blev de følgende ture noget mindre eksotiske. Den første tur gik tværs over Østersøen til Danzig, hvor der blev hentet en last hvede til Dublin i Irland, som blev nået juleaftensdag 1861. Herefter er der et slip i oplysningerne, fordi aviserne af en eller anden grund ikke har noteret noget om "Corinthian" og lige netop fra årene 1858-1862 mangler der indberetninger fra mange af den danske konsulater. Under alle omstændigheder gik turen på et tidspunkt til Cardiff og derfra til Middelhavet. Den 18. oktober 1862 var "Corinthian" i Alexandria i Egypten. Muligvis har det været med kul fra Cardiff. Returlasten, der skulle til London bestod af byg. Falmouth i Cornwall blev nået nytårsdag 1863. Her holdt man en uges hvil inden det sidste stræk op i gennem Den engelske Kanal og ind til London, som blev nået den 15. januar.

I London blev byggen losset, og muligvis var der ting at reparere og få i orden inden den næste rejse, som gik i ballast til Cardiff, hvor man tog kul ombord til Kingston på Jamaica. Den 25. marts sejlede man fra Cardiff og begyndte turen over Atlanterhavet. Herefter tørrer kilderne igen lidt ud, men det er nærliggende at tro, at "Corinthian" er sejlet retur til Europa med en last af sukker og rom, som var de gængse varer fra Jamaica og andre øer i Caribien. I november 1863 var "Corinthian" tilbage i København efter to års rejser i udenrigsfart, og besætningen blev afmønstret og en ny besætning hyret. Den nye besætning blev påmønstret den 21. november.

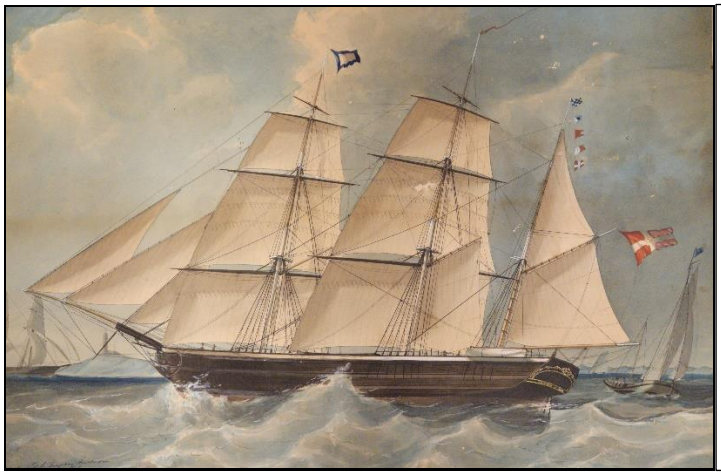

”Corinthian” for fulde sejl og med en overdådighed af signalflag hejst. ”Corinthian” var det største skib, der nogensinde har hørt hjemme i Nibe, men anløb aldrig havnen i Nibe. Det havde formentligt heller ikke været muligt. Det blev købt af Nibekøbmændene I. C. Wibroe og J. Færch i 1858 til fragtfart på de store have. I forvejen havde de to købmænd et par mindre skibe, der var mere egnet til sejlads i Limfjorden. ”Corinthian” sank ved USA's østkyst om morgenen, den 7. marts, 1864, efter at være blevet påsejlet af et amerikansk dampskib.

”Corinthian” er her malet af den hollandske marinemaler Dirk Antoon Teupken i 1857. Maleriet hænger på Nibe Museum og er venligt affotograferet af medarbejdere fra Lokalhistorisk Arkiv i Nibe.

Besætningen var stadig på elleve mand, når kaptajnen tælles med, men der var kun en eneste genganger fra den gamle besætning, og det var førstestyrmanden, Frederik Wiis fra Læsø. Den nye kaptajn, Andreas Andersen Outzen, var en gammel kending af Niberederiet. Han havde sejlet med et af rederiets mindre skibe, ”Ernst” i flere år. Styrmand Wiis' gage var ikke blevet reguleret i de sidste to år, og med den nye mønstring var den stadig på 30 rigsdaler om måneden.

Få dage efter forlod ”Corinthian” København for at gå i ballast til Göteborg, hvor der skulle tages en last jern ombord. Göteborg blev anløbet en af de allersidste dage i november, og ladningen må i det store og hele have været klar til at blive lastet ombord i ”Corinthian”. Der var tale om stangjern fra forskellige svenske leverandører. Jernet skulle til New York. Allerede den 11. december havde man fået ladningen ombord. Efter Göteborg-Posten oplysninger den 12. december, var der tale om i alt 6675 centner stangjern. Omregnet til en mere moderne vægt, svarer det til omtrent 280 tons. Mon ikke det er en god last på et skib på 111,5 commercelæster eller ca. 223 bruttoregistertons? Som det siden skulle vise sig, var det ikke helt uden betydning. Retfærdigvis må det anføres, at konsulatet i Göteborg kun indberettede én leverandør med i alt 2302 centner jern, altså knap 100 tons. Konsulatet meddeler også, at jernet er bestemt for New York. Til gengæld var både konsulat og Göteborg-Posten enige om, at ”Corinthian” var ekspederet ud af Göteborg havn den 11. december, 1863. Der var også en passager med fra Göteborg til New York. Så der var 12 mand ombord.

Vi skal helt frem til marts 1864, før vi igen hører noget til ”Conrinthian”. Turen over Atlanterhavet havde taget næsten tre måneder, og det hører absolut til i den lange ende. Måske har turen over i den dybeste og mørke vinter ikke været helt uden problemer. Modvind, storm og uvejr kan have spillet ind. Det må også huskes, at aviserne havde meget andet end skibe at skrive om. I Danmark var der i høj grad optræk til konflikt i hertugdømmerne, og i Amerika rasede borgerkrigen.

Tidligt om morgenen mandag, den 7. marts, 1864, før det endnu var blevet lyst, indtraf katastrofen så. ”Corinthian” blev simpelthen sejlet i sænk af det amerikanske skruedampskib ”Salvor”. Det var en højdramatisk situation, hvor tingene skete meget hurtigt. Katastrofen blev omtalt i adskillige amerikanske aviser i de følgende dage. Kollisionen skete 22 miles ud for Kap Henlopen på den amerikanske østkyst. 22 miles er ca. 35 eller 40 kilometer alt efter om der er tale om amerikanske

landmil eller sømil. ”Corinthian” blev ramt af ”Salvor” forude i styrbord side, hvad der medførte at ”Corinthian” sank i løbet af ganske kort tid.

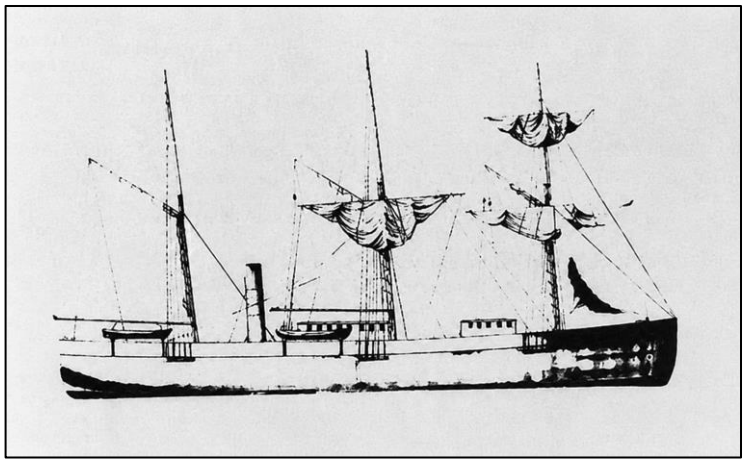

Illustrationen viser skruedampskibet ”Salvor”, der tidlig mandag morgen, den 7. marts, 1864, sejlede det danske barkskib ”Corinthian” i sænk lidt uden for Delawares kyst. ”Salvor” mistede sit bovspryds ved kollisionen. Det er tænkeligt, at det aldrig siden blev erstattet. ”Salvor” var i øvrigt et skib med en historie, som var begyndt på de store amerikanske søer i 1856. I 1860 var skibet blevet forlænget, hvorefter det havde en størrelse på 450 bruttoregistertons. Efter ombygningen kom det til USA's sydlige stater, hvor det især var beskæftiget med transport af kvæg fra USA til Cuba. Da den amerikanske borgerkrig brød ud i 1861, forsøgte Nordstaterne at blokere Sydstaternes havne. ”Salvor” brød blokaden flere gange, indtil det til sidst blev opbragt af Nordstaterne. ”Salvor” blev bragt ind til Philadelphia, hvor det i 1862 blev solgt til et rederi, der satte det i rutefart mellem New York og Washington DC. Det var på sådan en tur ”Salvor” kolliderede med ”Corinthian”.

I. D. Solomon & G. Erhart: ”Steamers, Tenders and Barks: The Union Blockade of South Florida” Tampa Bay History, volume 18, issue 2, article 3, December 1, 1996.

”Salvor” standsede naturligvis øjeblikkeligt, men desværre nåede ikke alle fra ”Corinthian” at komme ombord på ”Salvor” i tide. 5 personer af mandskabet, heriblandt kokken og skibsdrengen, gik ned med ”Corinthian”. Formentlig har de ligget i deres køjer, da kollisionen skete. Kaptajn Outzen, førstestyrmand Wiis, andenstyrmand Nielsen, den svenske passager, samt tre andre fra besætningen blev reddet over på ”Salvor”. Noget søforhør vedrørende hændelsen er ikke fundet, men ifølge de amerikanske aviser, skyldtes ulykken usikkerhed omkring lanterneføring:

Kortskitse over USAs nordøstlige kyststrækning med de vigtigste havnebyer. Stedet hvor kollisionen fandt sted er markeret med det røde kryds. ”Salvor” gik i rutefart mellem New York og Washington DC, da kollisionen fandt sted. I 1864 var sejlads på Washington stadig af stor betydning, men med jernbanernes hastige udbredelse faldt havnens betydning efterhånden. I foråret 1864 var der danske konsulater i de fire nordligste af de markerede byer. En kilde nævner, at ”Salvor” sejlede til Baltimore, hvor de syv bjærgede personer fra ”Corinthian” blev sat i land. Måske har de meldt sig på det danske konsulat dér.

Kort: AJW/Google maps

I Amerika var det ifølge avisen Evening Star, den 16. marts, 1864, almindeligt at sejlskibe viste hvidt lys i alle lanterner. Dampskibe derimod viste grønt til styrbord og rødt til bagbord, og hvide lanterner i bov og mast. Men da ”Corinthian” viste både rødt og grønt lys, havde ”Salvors” kaptajn

ment, at der var tale om et dampskib i fart, og ikke et sejlskib, der lå for brasede sejl. På ”Corinthian” forsøgte man at få drejet fra, så den grønne lanterne blev tydeligere for ”Salvor”, Men det var for sent, ”Salvor” var for tæt på og en kollision kunne ikke undgås.

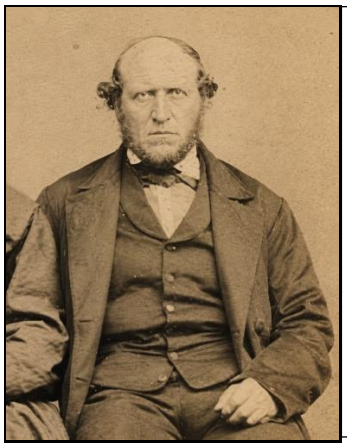

Andreas Andersen Outzen (1822 – 1894). Han var født i Ballum i Ribe Amt, hvor han også blev gift og havde sit hjem. Der findes en beretning om ham, fortalt af hans barnebarn Laust Hansen Sonnichsen engang i 1960-erne. Ifølge den var Andreas Outzen sømand og skipper hele sit liv. Han forliste fem gange, sidste gang med galeasen ”Ernst” ved Hirsholmene i november 1879. Om forliset med ”Corinthian” er det kun få oplysninger i beretningen: Skibet, der sejlede ”Corinthian” ned, bragte de overlevende ind til Baltimore, hvor Andreas Outzen kunne få hjælp af den lokale frimurerloge, eftersom Outzen selv var frimurer. Om den øvrige besætning er der ingen oplysninger, hverken om dem, der blev reddet eller om de 5, der omkom. Derimod fortælles, at Andreas Outzen i skibet havde haft en papegøje, som desværre måtte tælles med blandt de omkomne.

Ancestry.com, Andreas Andersen Outzen. Slægtstræ.

Dampskibet ”Salvor” kun fik moderate skader ved kollisionen, såsom et knækket bovspryd og skrammer i stævnen, men ikke noget virkeligt alvorligt. Avisen kunne dog tilføje, at kaptajn Robinson fra ”Salvor” var meget rystet over hændelsen.

Eftersom ”Corinthian” var lastet med jern, sank den meget hurtig og tog desværre fem unge mænd – og en papagøje - med sig i dybet. Alligevel fik ”Corinthian” en slags efterliv, idet en model af skibet mange år senere endte som kirkeskib i Ejdrup kirke ved Nibe.

”Corinthian” som kirkeskib: Ejdrup kirke, Sebber-Bislev-Ejdrup pastorat, Aalborg Vestre Provsti, Aalborg Stift: I 2004 blev et kirkeskib skænket til Ejdrup kirke. Det var en model af skibet ”Corinthian”, som er det største skib, der har hørt hjemme i Nibe. Bemærk detaljen med rorgængeren, som ikke er helt almindeligt på et kirkeskib. Modellen i Ejdrup kirke er udført af skibsbygger Knud Rønfeldt fra Aalborg Marinemuseum (som siden skiftede navn til ”Springeren – Maritimt Oplevelsescenter”). Knud Rønfeldt døde i 2005. Han var i mange år modelbygger for Marinemuseet, men efterlod ikke museet nogen tegninger af ”Corinthian”. Det er derfor antagelsen, at han har lavet modellen ud fra sin store erfaring med den slags skibstyper og med inspiration fra det store billede af skibet på Nibe Museum. Af samme grund er modellen muligvis ikke hundrede procent historisk korrekt i alle detaljer.

Foto: Kim Samuelsen, menighedsrådsformand i Ejdrup

At kaptajn Robinson fra ”Salvor” var rystet efter kollisionen og ”Corinthians” forlis, er der ikke noget at sige til. De overlevende fra ”Corinthian” må have været mindst været lige så chokerede.

Herefter tørrer kilderne ud. Et søforhør eller en redegørelse om forløbet fra de overlevende danskere er endnu ikke dukket om. Hvad angår ”Corinthians” førstestyrmand Frederik Wiis fra Læsø, stopper hans forhyringsperiode på en måde her. Det er næsten hævet over al tvivl, at han blev i Amerika, hvor han så fortsatte som sømand under en eller anden form. En kilde nævner, at han skulle have været kaptajn på en floddamper, men noget bevis, der kan bekræfte det, mangler fortsat. Tilsyneladende blev han i Amerika i de næste 15 år, men hans gøren og laden har det indtil nu været helt umuligt at få hold på. Imidlertid står det fast, at han i løbet af disse 15 år har været hjemme på Læsø mindst to gange. At han har haft mulighed for på denne måde at rejse frem og tilbage tyder på, at han har klaret sig ganske godt. Først i slutningen af 1870-erne vendte han endegyldigt tilbage til Læsø.

*

4. EJENDOMMEN

Da barken ”Corinthian” blev sejlet ned ved Kap Henlopen om morgenen den 7. marts, 1864, og de 7 overlevende formentligt bragt ind til Baltimore med dampskibet ”Salvor”, forsvandt Frederik Wiis på en måde ud af historien de næste ca. 15 år. Alligevel dukkede han på Læsø et par gange i løbet af perioden.

Første gang var allerede i 1866, hvor han må have været til stede hjemme på Læsø. Grunden var, at han den 28. februar købte sit fødehjem. Stedet var det gamle sted, nr. 95, i Byrum sogn, men efter matrikuleringen midt i århundredet havde det fået matrikel nr. 98. Til stedet hørte også matriklerne 149 og 120. Mange år senere fik ejendommen på Kokvadvej 3 navnet ”Tinggården”.

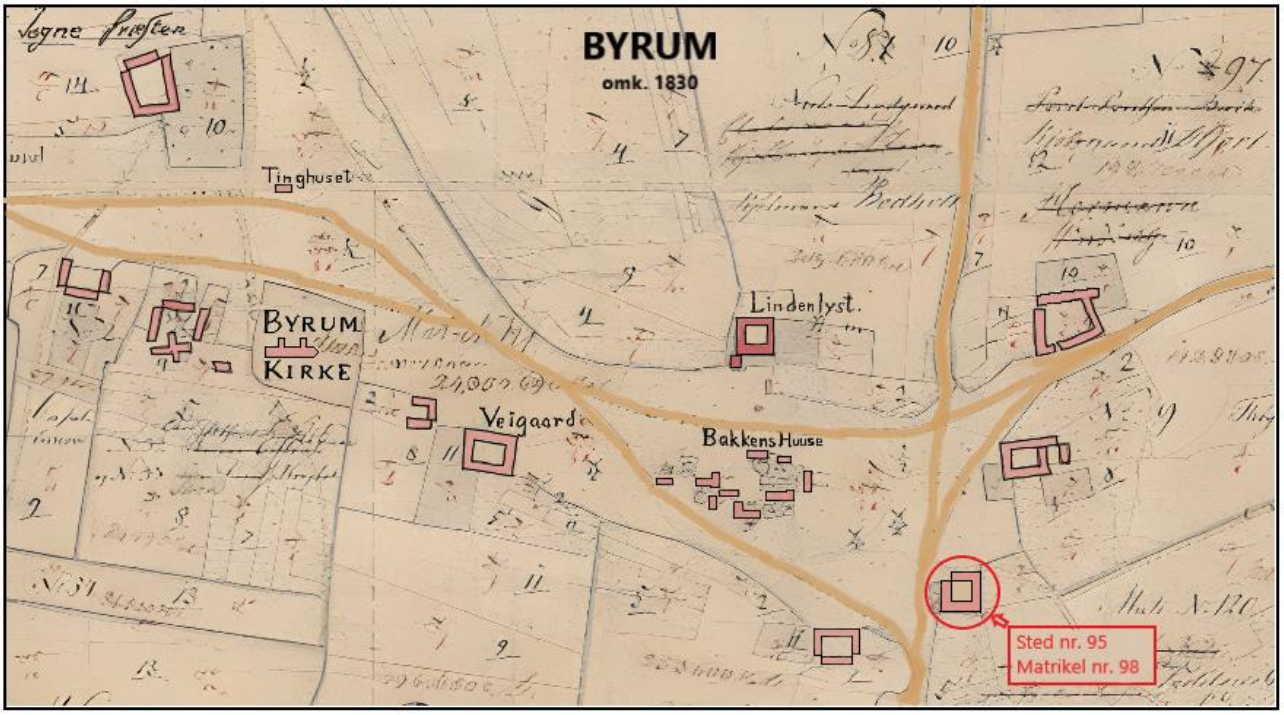

Byrum som byen tog sig ud, da Peder Nielsen Wiis blev gift med Gertrud Høllet Bach i 1829. Da havde Gertrud ejet stedet nr. 95, på kortet nederst til højre, i fem år. Gertruds forældre boede på Damsgaard, ca. 2 kilometer vest for hendes egen ejendom. Skolen var et af bakkens huse, og til kirken var der kun en halv kilometer fra sted nr. 95. Så ejendommen lå virkelig meget bekvemt for sognets skolelærer og kirkesanger. Præstegården ses øverst til venstre. Uden for kortet, og ca. en halv kilometer nord for præstegården ligger Klitgård, hvor landfogeden boede. Den store gård øverst til højre er Stenbjergaard, som var sted nr. 97.

Let bearbejdet kortudsnit fra: www. historiskekort.dk =>Byrum => Matrikelkort=>Byrum By, Byrum 1817-1834

Frederik Wiis' far var kommet i besiddelse af ejendommen, da han i september 1829 giftede sig med Gertrud Høllet Bach, Frederik Wiis' mor. Gertruds far, der havde Damsgård ligeledes i Byrum sogn, havde købt den til hende på auktion i 1824: Efter flere bud og overbud blev ejendommen ”.. *tilslaget Jomfrue Giertrud Høllet Bach ved hendes fader Skipper Poul Bach for den Summa 343 Rbd*.” Et pantebrev lydende på 200 rigsdaler måtte Peder Nielsen Wiis dog udstede til Gertruds far, før han kunne kalde ejendommen sin.

Skolelærer og kirkesanger Peder Nielsen Wiis flyttede altså ind til Gertrud med sine fem moderløse børn. Stedet, nr. 95 – senere matrikel 98 – blev så rammen om Gertrud Høllet Bachs og Peder Nielsen Wiis' liv resten af deres dage. Her blev deres fem fælles børn født og voksede op. Nr. 95 lå meget bekvemt for skolen, og der var heller ikke langt til kirken.

I midten af århundredet, da Peder Nielsen Wiis havde været skolelærer i Byrum i omtrent 35 år, var elevtallet i Byrum skole blevet så stort – langt over 100 børn – at skolelærergerningen var blevet en næsten uoverkommelig opgave for en enkelt person. Peder Wiis var desuden tæt ved de 65 år, og var oveni købet blevet dårlig til at høre, hvad der ikke gjorde sagen bedre. Skolekommissionen forsøgte forgæves at få Peder Wiis til at trække sig tilbage, og i 1852 blev han så "entlediget" fra bestillingen som skolelærer i Byrum sogn. Han var da 66 år gammel, og måtte nu ernære sig ved det ejendommen kunne give, samt en lille skolelærerpension. Han havde på et tidligt tidspunkt bedt om, at måtte blive fritaget for indbetalinger til pensionskassen. Det havde været svært at få indtægterne fra kirkesanger- og skolelærerembedet til at slå til med de mange børn i huset. Alligevel havde familien gennem alle årene to tjenestepiger. Også da deres egne børn var blevet voksne og var flyttet hjemmefra. Datteren Kirstine Elisabeth, der var født i 1832, flyttede imidlertid aldrig hjemmefra. Det kan derfor synes lidt mærkeligt, at de to gamle skulle holde sig med to tjenestepiger, når de havde en voksen, ugift datter boende hjemme.

Gården og betalingen

Da Frederik Wiis i slutningen af februar 1866 overtog gården, var der gæld til et par af de sædvanlige pengeudlånere på Læsø:

Et pantebrev fra juli 1860 til Lars Søren Smidt på Langstræde: 275 rigsdaler.
Et pantebrev fra marts 1861 til Konsul Emil Winding på Nygård: 300 rigsdaler .
Et pantebrev februar 1863 Anders Degn: 75 rigsdaler.

Peder Nielsen Wiis' kones mor, Gertrud Høllet var død i 1847. Og der havde faktisk været en ikke helt ubetydelig arv efter hende og hendes mand, Poul Bach. Men det havde altså ikke været nok til at undgå, at der godt ti år senere måtte stiftes gæld i ejendommen. Hvad årsagen hertil kan have været og om nogle af midlerne eventuelt kan være brugt på forbedringer eller udvidelser, ved vi ikke. Da Frederik Wiis overtog gården i 1866 var hans far 79 år gammel, så det var vel nok på tide, at der blev fundet en ordning med gæld og ejendom. Frederik Wiis måtte give 2000 rigsdaler for den fædrene gård.

En del af betalingen var en lang og temmelig omstændelig aftægtskontrakt mellem Frederik og forældrene. Værdien af aftægtskontrakten blev - som det var sædvanligt - beregnet for en femårsperiode, og medregnede de anslåede udgifter til begravelse af forældrene. Værdien af aftægten inklusive begravelser blev ansat til 600 rigsdaler. En anden del af betalingen var et uopsigeligt og rentefrit pantebrev på 400 rigsdaler, som Frederik udstedte til sin far, mod en tredjeprioritets sikkerhed i gården.

Tilbage var så 1000 rigsdaler, som vi må tro, at Frederik Wiis har været i stand til at lægge på bordet. 650 rigsdaler gik til at få de tre ovennævnte gældsposter ud af verden, og den gamle Peder

Nielsen Wiis og hans kone, Frederiks mor, Gertrud Høllet Bach, stod så tilbage med 350 rigsdaler i hånden, samt en ganske fornuftig aftægtskontrakt.

Læsø Spare- og Laanekasse begyndte sin virksomhed i august 1872. Før den tid havde de fleste været henvist til at låne penge privat. Læsø Skøde- og Panteprotokol har et væld at tinglyste private pantebreve i forbindelse med salg af fast ejendom, men også pantebreve hvor folk tydeligvis er kommet i bekneb for penge og heldigvis har haft noget at tilbyde som sikkerhed. Det siger næsten sig selv, at der en del gengangere blandt de folk, der lånte penge ud. I midten af attenhundredtallet var Emil Winding på Nygård og Lars Søren Smith på Langstræde nogle af dem, Læsøboerne oftest gik til, når de manglede penge. De blev af folk fra de to andre sogne karakteriseret som "De store i Byrum". Det var et udtryk, som stadig kunne bruges af gamle folk på øen så sent som i 1960-erne. - Om Anders Degn hørte til i de "De store"- kategorien er mere usikkert. Han sad i Læsø Sogneforstanderskab, og i folketællingerne kaldes han handelsmand. Hans pengeudlånsvirksomhed synes at have været mindre end de to andres, ligesom de udlånte beløb også var mindre. - Efter at Læsø Spare- og Laanekasse begyndte sin aktivitet på øen, forsvandt den private udlånsvirksomhed efterhånden.

Læsø Skøde- og Panteprotokoller i transskription ved Kurt Dahl
Min bedstemor, Ottilie Wiis i Vesterø i 1960-erne, AJW
Knud Wiis: "Læsø Spare- og Laanekasse" Læsø Museum og Museumsforening 2015.

Da købet blev afsluttet og kontrakten underskrevet var Frederik Wiis 31 år gammel og styrmand. Måske er det derfor, at aftægtskontrakten rummede en ganske interessant bestemmelse eller måske snarere en undtagelse. Den trådte nemlig ikke i kraft lige med det samme. Den gamle, Frederiks 79-årige far, måtte forpligte sig til fortsat at drive gården, og først når han ikke længere var i stand til det, trådte aftægtskontrakten i kraft:

"… Saalænge forannævnte min Søn vil afbenytte Søefarten, forpligter jeg mig til, saalænge jeg dertil ser mig i Stand, for ham at besørge og bestyre Gaardens Drift forsvarlig og saa godt jeg formaar, uden al Vederlag herfor fra nogen af Siderne bliver at præstere, eller sikre Regnskab herfor fra min Side at aflægge, men saasnart han selv overtager Gaarden, er han pligtig at give mig og min Hustru Gertrud Høllet Bach, saalænge vi lever al fornøden Underholdning og Pleie, saasom Huusly, etc. etc. .."

Aftalen må betyde, at selvom den gamle Peder Nielsen Wiis nok var noget tunghør, så var han stadig åndsfrisk, rask og nogenlunde arbejdsdygtig. Den må vel også betyde, at den 31-årige ugifte styrmand, Frederik Wiis, i hvert fald foreløbig anså søfarten som et bedre alternativ end gårdbruget hjemme på Læsø. Da han overtog gården havde han været til søs i 15 år. I den tid har han åbenbart været i stand til at spare ca. 1000 rigsdaler op. Det havde næppe været muligt uden en vis påpasselighed og måske endda nøjsomhed.

Arealerne

Skødet rummer ikke nogen beskrivelse af selve ejendommen, besætningen eller inventar. Matrikelkortet nedenfor viser en lille firlænget ejendom, som naturligvis har været tangtænget. Ifølge skødet overtog Frederik gården med det gamle stednummer 95 i Byrum sogn. Der havde også været et stykke jord, der havde stednummer 23c, som i sin tid var blevet lagt til nummer 95. Hvor stykket 23c oprindeligt havde ligget, har det ikke været muligt at finde ud af, men heldigvis nævner skødet også, hvilke matrikler det drejer sig om:

- Matrikel 98, som er selve ejendommen med haven, samt en strimmel jord lidt sydøst for ejendommen, efter matrikelkortet i alt 49170 kvadratalen
- Matrikel 120, som egentlig er to matrikler, 120 a og 120b, og som ligger umiddelbart syd og sydøst for ejendommen, i alt 221440 kvadratalen.
- Endelig er der matrikel 149, som er et lille stykke jord vest og nord for ejendommen, samt et større jordstykke ved rønnerne. Matrikel 149 var blevet tillagt ejendommen i forbindelse med matrikuleringen af udmarksjorderne midt i 1800-tallet. I alt 185640 kvadratalen. Matrikulering af udmarksjordene gav i starten anledning til en del problemer, fordi mange folk fortsatte med at skære tørv, hvor de havde været vant til det. Således havde Lars Søren Smidt på Langstræde i 1848 ladet skære tørv på den udmarksjord, der var blevet tillagt Peder Nielsen Wiis. Skolelærer Wiis kørte uden videre tørvene hjem til sig selv, hvad Lars Søren Smidt ikke var helt tilfreds med. Sagen løste sig dog, så Lars Søren Smidt ca. 10 år senere endda var villig til at låne skolelærer Wiis 275 rigsdaler.

I alt 456250 kvadratalen, eller 179955 kvadratmeter, dvs. 18 hektar, eller lige knap 33 tønder land hørte der til ejendommen. Efter skødet skulle det i hartkorn svare til 1 tønde, 2 skæpper, 2 fjerdingkar og 2 album. Nogen herregård var det vel just ikke, men efter Læsøforhold da heller ikke noget helt lille sted.

De tilliggende arealer fremgår af skitsen nedenfor, hvor de er tegnet ind og markeret med lysegrønt.

Strid om vejret

Hvornår Frederik Wiis opgav sin sømandskarriere og sin amerikanske tilværelse, er et af de springende punkter, som det ikke har været muligt at få styr på. Hans far, Peder Nielsen Wiis, døde den 13. februar, 1874. Frederik Havde været hjemme på Læsø i vinteren 1873 og rejste tilbage til New York i april 1873. Måske var hans far allerede syg og afkræftet på dette tidspunkt. Det er usandsynligt, at han var hjemme igen 10 måneder senere, da den faren døde og blev begravet. Men med Peder Nielsen Wiis' død var en afgørende del af aftægtskontrakten endegyldigt faldet bort. Den havde jo bestemt, at faren skulle passe ejendommen så længe han overhovedet kunne. Farens død må have bidraget væsentligt til Frederiks beslutning om at opgive Amerika og drage hjem til Læsø. I hvert fald i 1879 må Frederik have været tilbage og taget del i ejendommens drift.

Måske hans sømandskarriere som styrmand og skipper kan have fået ham til at virke som en noget bestemmende type. I foråret 1879 ragede han uklar med sine naboer, Lars Poul Jensen på Pilegård og Peder Jensen Larsen Møller på Møllegård, om retten til at færdes på den vej, der dannede skel mellem Pilegård og Møllegård. Sagen var, at vejen også involverede et stykke af matrikel 98, ovenikøbet med en bro over en grøft. Sagen blev dog forligt, og endte med at vejretten over matrikel 98 for ejerne af Møllegården og Pilegården blev tinglyst. I det mindste var det hermed kommet klarhed over, hvem der måtte bruge vejen, som var den mest direkte vej fra Møllegården og Pilegården op til Byrum by.

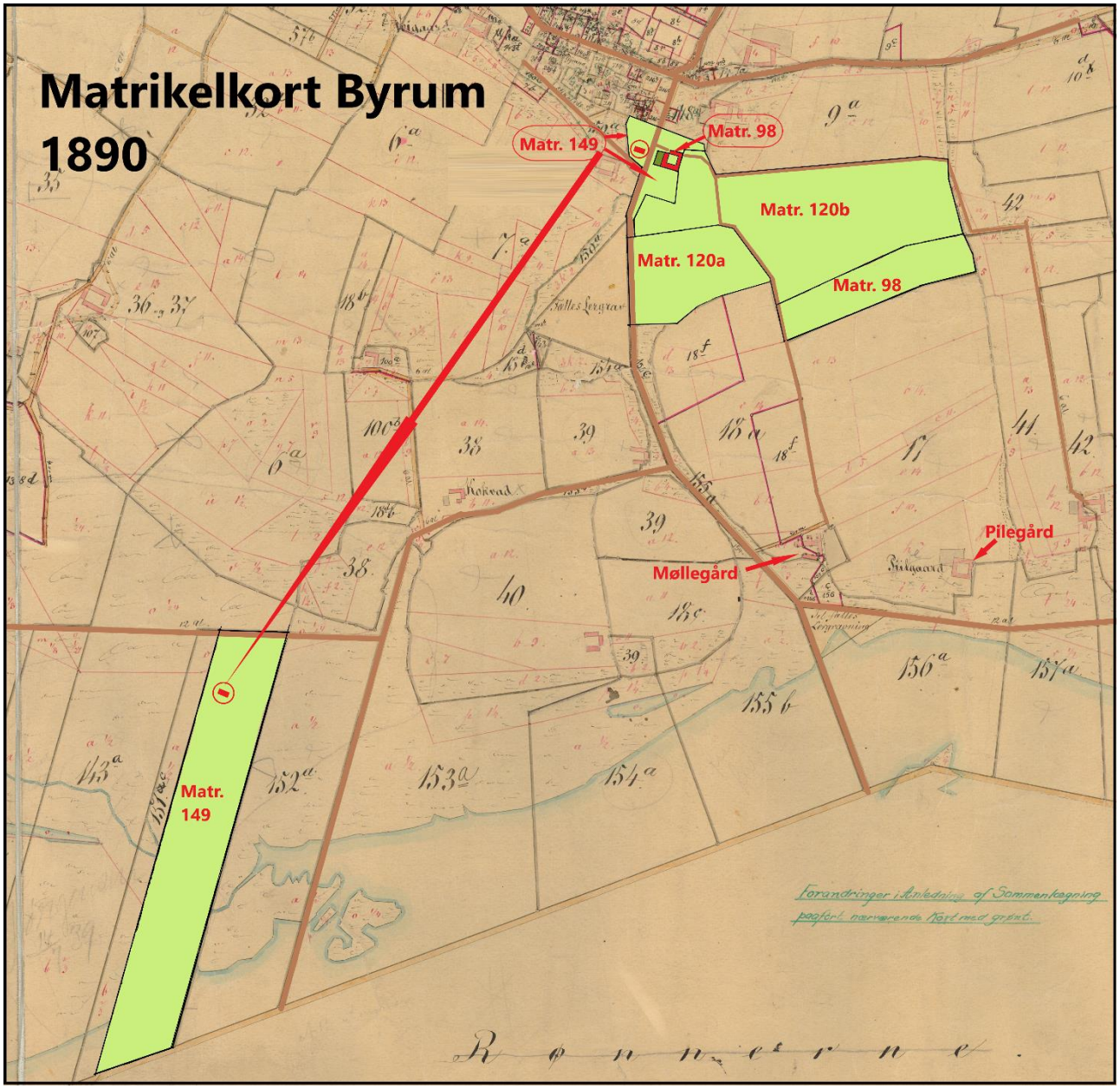

Udsnit af matrikelkort Byrum sogn, 1890. Gården, matrikel nr. 98, er fremhævet med rødt. Den tilhørende jord med lysegrønt. De mest benyttede veje er fremhævet med brunt. Især vejen, der førte øst om Frederik Wiis' ejendom og ned til Møllegård kom til at spille en rolle. Bemærk de to små husmarkeringer i en lille cirkel på matrikel 149 henholdsvis oppe ved ejendommen i kanten af Byrum by, samt på udmarkstykket ved Rønnerne. De to små huse er ikke markeret på matrikelkortet. Der redegøres for Møllegårdvejen og de to små huse i den følgende tekst.

Bearbejdet kortudsnit fra: www.historiske kort.dk/Byrum by, Byrum, Matrikelkort, Danmark, 1890 – 1940.

Uddrag fra tingbogen:

At Ejerne af Matr. 17 og 18a i Byrum skal være berettigede til til enhver Tid at befare med Hest og Vogn den Vej, der paa Matrikelkortet er afsat gennem forannævnte Matr. 98, og er det en Selvfølge, at enhver Anden, som ikke har Ærinde til Ejerne af Matr. 17 opg 18a, er uberettigede til at passere Vejen. Vejens Bredde bestemmes til 6 Alen, og paa den paa østre Side opkastede Grøft bliver at fylde saaledes, at Vejen bliver forsvarlig til Passage. Vedligeholdelsen af Vejen og den derpaa værende Bro bekostes af hver af os med en Tredjedel. Læsø d. 24. September 1879. C.F. Wiis, L.P. Jensen, P.J.L. Møller

Arkivalieronline =>Læsø skøde og Panteprotokol 1768-1927 => 1875-1897=> folio 117

Aftægtshuset vest for ejendommen

På et tidspunkt inden 1888 havde Frederik Wiis ladet opføre et aftægtshus på matrikel 149 lige vest for ejendommen (matrikel 98). Det var et lille beskedent, tangtænget hus på 5 fag. Det er ikke registreret i de ældre pantebøger, så han har været i stand til at bekoste det af egne midler. Af skiftet i forbindelse med hans dødsfald i 1915 fremgår det, at det er værdisat til 600 kr. Det er ikke helt klart, hvem det er bygget til: Det er næppe bygget til hans forældre, eftersom hans far var død i 1874 og hans mor 1885. Det ligger ikke lige for, at den ugifte Frederik i alder af omtrent 50 år har bygget en aftægtsbolig til sig selv. Han blev imidlertid gift i foråret 1887 med en højgravid Madsine Kathrine Madsen. Ægteskabet kan have været en tilskyndelse til at sætte gang i byggeriet.

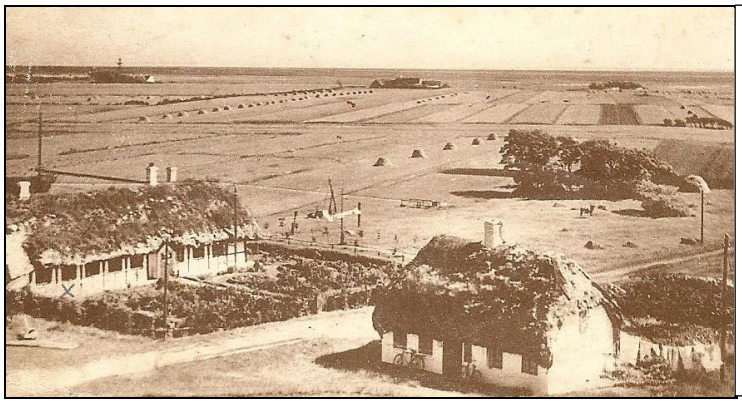

På et tidspunkt i 1880-erne byggede Frederik Wiis det lille femfags aftægtshus på matrikel 149 umiddelbart vest for sin ejendom i Byrum. Formentlig byggede Frederik det til sine to ældre ugifte søskende: Kirstine Elisabeth og Poul Bach. Billedet er taget fra Thorvald Hansens tårn, måske i forbindelse med indvielsen af første del af tårnet i 1927. Huset blev senere forlænget, fik stråtag og siden fast tag. Det tjente i flere omgang som aftægtsbolig.

Læsø Museum og Lokalhistoriske Arkiv, Byrum

Det er let at tænke sig, at han har ladet huset bygge til sine to ældre ugifte søskende, Kirstine Elisabeth og Poul Bach. Poul Bach var blevet styrmand i 1857 - året efter Frederik - men var vendt hjem til Læsø omkring 1870, fordi han ikke længere var i stand til at klare sig selv. Under den første slesvigske krig havde Poul Bach gjort tjeneste i forskellige af flådens skibe. Da rigsdagen derfor 50 år senere i 1898 besluttede, at de deltagere i krigen, som stadig var i live og som sad i små kår og i øvrigt ikke havde været straffet, kunne honoreres med en jubilæumsgave på op mod 100 kr., var Poul Bach naturligvis berettiget til at modtage den. Sognerådet skulle dog attestere ansøgningen.

"*… har været Aandsvag siden 1870, men er meget Fredsommelig. Han har Ophold hos sin Broder, som erholder 90 Kr. Aarlig af Kommunen…".* Således skrev Carl Magnus Christensen på vegne af Læsø sogneråd den 18. juni 1898 bag på ansøgningen om jubilæumsgaven til Poul Bach Wiis. Mon ikke vi kan gå ud fra, at det var Poul Bachs bror, Frederik, der havde sørget for at ansøgningen blev udfyldt og afsendt.

Frederiks to år ældre søster, Kirstine Elisabeth boede også hjemme, og kun ved en enkelt lejlighed eller to havde hun været borte fra øen. Hun var aldrig blevet gift, og folketællingerne giver kun få oplysninger om hendes beskæftigelse: I 1890 hedder det, at hun beskæftiger sig med håndarbejde. Men mon ikke hun også, da hun var yngre, har gået til hånde i hjemmet, hjulpet med at passe bedriften, mens Frederik var til søs, og måske især taget sig af sin bror Poul Bach Wiis. I kirkebogen i forbindelse med hendes død og begravelse i 1896 er hun benævnt husbestyrerinde. På hendes dødsattest betegnes hendes levegrundlag som aftægt.
Hun kan sagtens have været en slags husbestyrerinde for sin åndsvage bror, Poul Bach. Men måske især for sin aftægtsgiver, Frederik Wiis, som allerede i 1894 havde mistet sin kone og nu stod alene med fire små børn.

Under alle omstændigheder havde Frederik Wiis i april 1888 lavet en aftægtskontrakt med sin søster, Kirstine Elisabeth, der på dette tidspunkt kun var 55 år gammel. En lidt tidlig alder at gå på aftægt på, skulle man mene. Kontrakten indebar, at hun fik fri bopæl i de fire østre fag i det lille aftægtshus. Mon ikke broren Poul Bach har haft et værelse i det sidste, vestre fag af huset? Desuden indeholdt kontrakten det sædvanlige om vedligehold, brændsel, levering af madvarer etc. Nogen modydelser fra den kun 55-årige Kirstine Elisabeths side er ikke anført. Kun godt 8 år kunne Kirstine Elisabeth nyde sin aftægt. Hun døde af kræft sidst på året 1896.

Fårehuset

Et andet og nok så praktisk byggeri, blev det også til. Heller ikke dette byggeri fandt vej ind i Læsøs skøde- og panteprotokoller. Det blev end ikke afsat på noget kort. Til gengæld er det ret sikkert, at det blev opført på matrikel 149, nærmere betegnet på den del, der gik ned til rønnerne. Bernt Christensen giver i "Læsø – som du var en gang" en beskrivelse af hyrdedrengelivet på Læsø i begyndelsen af 1900-tallet, og beskriver også nogle af de mange fårehuse, hvor byggestilen kunne være noget forskellig. De fleste var dog bygget af tørv og tang, enkelte var med mursten og bindingsværk. Det var ikke muligt at drive fårene hjem fra udmarksjordene hver gang, der var udsigt til dårligt vejr. Det var derfor praktisk med et hus, hvor de kunne søge ly. At husene også blev brugt af de hyrdedrenge, der gik på rønnerne med køerne, siger næsten sig selv. I Bernts drengeår hed hyrdedrengen hos Frederik Wiis Karl, og Karl og Bernt legede ofte sammen i og omkring Wiis' fårehus, samtidig med – må vi formode – at de holdt lidt øje med kreaturerne. Det må have været omkring 1910, på et tidspunkt hvor Frederiks egne drenge var kommet til søs, og ikke længere gik på Rønnerne med kreaturer. Bernt skriver, at Wiis' fårehus lå syd for Storhaven, og det passer fint med matrikel 149, selvom retningen måske nok er en smule til øst.

*

5. AMERIKA

Der kan ikke være tvivl om, at Frederik Wiis opholdt sig i Amerika i knap femten år, fra foråret 1864 til han omkring 1878-1879 endegyldigt vendte tilbage til Læsø og sin fædrene gård, som han havde overtaget i 1866. At det var USA, han i disse år opholdt sig i, er også særdeles sandsynligt, ligesom det også er meget sandsynligt, at han har været sømand under en eller anden form. Sandsynligvis har han virket som styrmand eller skipper. Det er også sandsynligt at han har klaret sig ganske hæderligt, i hvert fald økonomisk.
Derimod er det meget mere usikkert, hvad han konkret har lavet, hvilke hyrer han har haft, hvad hans udgangspunkt har været, hvor han har haft sin bopæl, og hvem han har kendt. De kilder, der har været til rådighed, har ikke givet mange oplysninger og slet ikke sikre oplysninger. Det ser ud til, at han i hvert fald i en periode har haft en slags base i New York. Men et endeligt bevis på det er endnu ikke dukket op.
I det følgende nævnes i kronologisk rækkefølge de få og usikre kilder, der muligvis kan give en antydning af hans gøren og laden i Amerika. Det må understreges igen, at nogle af kilderne er usikre, og at det ikke i alle tilfælde har været muligt at dobbelttjekke dem.

1864 Baltimore

Frederik Wiis var førstestyrmand på barken "Corinthian", da den omtrent 22 sømil ud for Kap Henlopen ved indsejlingen til Delaware Bay blev sejlet ned af den amerikanske damper "Salvor". Fem af "Corinthians" besætning gik ned med skibet, der sank meget hurtig. For de seks andre besætningsmedlemmer og en passager, der havde været med fra Göteborg, lykkedes det at komme ombord på "Salvor". Blandt de reddede var kaptajn Andreas Outzen og hans førstestyrmand Frederik Wiis. Mange år senere fortalte kaptajn Outzen nogle af sine erindringer til et yngre familiemedlem, som skrev dem ned. Desværre ikke med mange detaljer om forliset af "Corinthian". Men Outzen fortalte dog, at han var kommet med "Salvor" til Baltimore, hvor han fik hjælp af de lokale frimurere. Det var en temmelig lang tur rundt om den store Delaware halvø. Resten af den reddede besætning omtaler han ikke. Men mon ikke vi kan tillade os at formode, at de er også kommet med "Salvor" og kaptajn Outzen til Baltimore, hvor de på en eller anden måde har fået hjælp. Der var ingen, der havde kunnet nå at redde noget, så de havde kun det tøj, som de gik og stod i.
Med andre ord: Frederik Wiis må være ankommet til Baltimore formentlig ud på eftermiddagen, onsdag den 9. marts, 1864, uden midler af noget art og kun med det tøj, han havde på kroppen. Dertil formentlig noget rystet og muligvis forkommen. Dette var så at sige udgangspunktet for hans næsten femtenårige "Amerikaeventyr".
Men hjælp må han have fået, enten i Baltimore eller i New York. Umiddelbart gjaldt det vel om at få en ny hyre og få orden på tingene igen. Mulighederne i New York har muligvis været bedre end i Baltimore. I de danske konsulaters indberetninger er der ikke fundet noget om "Corinthians" forlis, så hvad der videre skete med den reddede del af besætning vides ikke.

1864 – 1868 Besøg på Læsø i 1866

Der er ikke fundet en eneste kilde, der kan antyde noget om Frederik Wiis' gøren og laden i perioden 1864 – 1868, bortset fra besøget på Læsø i 1866. I 1865 var der et canadisk barkskib, hjemmehørende i St. Johns på New Brunswick, der i sin besætning havde en dansk helbefaren

matros født i 1834 og med navnet G. C. Weiss. Det er meget lidt sandsynligt, at det var Frederik Wiis fra Læsø, selvom man måske – med lidt god vilje - kunne forestille sig, at han var parat til at tage en matroshyre for hurtigt at kunne komme hjem til Læsø.

Og hjem til Læsø må Frederik Wiis være kommet, formentlig allerede i efteråret 1865. Ellers ville han jo ikke kunne sætte sin underskrift - C. F. Wiis - på skødet og den tilhørende aftægtskontrakt på ejendommen, som han overtog efter sin far. Dette er nærmere beskrevet i afsnittet EJENDOMMEN. Købet viser, at hans opsparing fra de 15 år, han indtil da havde sejlet som sømand, må have været intakt.

Det er meget sandsynligt, at han i løbet af foråret 1866 efter købet af gården i Byrum er rejst tilbage til USA. Det har dog ikke været muligt at finde noget bevis på det, hverken i de danske udvandrerprotokoller eller i de amerikanske passagerlister. Men han kan være rejst til Hamburg og muligvis fundet sig en hyre der, der kunne have bragt ham til USA. Til gengæld kan man i den danske folketælling for 1870, som fandt sted i februar måned, læse, at han har været fraværende fra Læsø i 3 år, og det passer godt med, at han har været hjemme og er taget afsted igen på et tidspunkt i 1866.

1868 & 1871 Amerikansk statsborgerskab

Meget tyder på, at Frederik Wiis i 1868 igen var tilbage i USA, nærmere betegnet New York, hvor han ovenikøbet søgte statsborgerskab. En ekstra bekræftelse af, at dette var tilfældet, havde været fint, men nedenstående oplysninger og blanketter virker ret troværdige. Man kan undre sig lidt over, hvorfor Frederik skulle søge amerikansk statsborgerskab, når han havde en ejendom hjemme på Læsø, som han øjensynligt planlagde at vende tilbage til. Et amerikansk statsborgerskab kunne måske gøre hans tilværelse i USA lidt lettere. Ganske givet ville det give ham flere jobmuligheder og bedre adgang til arbejdsmarkedet. Hvis han søgte hyre som skipper på et amerikansk skib, ville det bestemt være en fordel. Der kunne være flere andre fordele af juridisk og økonomisk art for ham. Desværre har vi kun ansøgningerne. Om han nogensinde fik statsborgerskabet er der ikke fundet beviser på. Men egentlig er det vel svært at se, hvad der skulle kunne tale imod, at han har fået det, når han nu var så langt i processen.

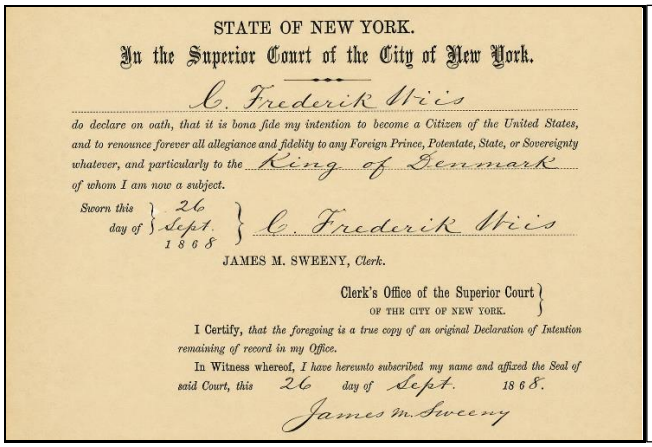

STATE OF NEW YORK.

In the Superior Court of the City of New York.

C. Frederik Wiis

do declare on oath, that it is bona fide my intention to become a Citizen of the United States, and to renounce forever all allegiance and fidelity to any Foreign Prince, Potentate, State, or Sovereignty whatever, and particularly to the King of Denmark of whom I am now a subject.

Sworn this 26 day of Sept. 1868 } C. Frederik Wiis

JAMES M. SWEENY, *Clerk*.

Clerk's Office of the Superior Court of the City of New York.

I Certify, that the foregoing is a true copy of an original Declaration of Intention remaining of record in my Office.

In Witness whereof, I have hereunto subscribed my name and affixed the Seal of said Court, this 26 day of Sept. 1868.

James M. Sweeny

Den 26. september, 1868, indgav en dansker ved navn C. Frederick Wiis en erklæring til "The Superior Court of New York", hvori han oplyser, at han planlægger at blive amerikansk statsborger, og derfor - som der står – er parat til at afsværge ethvert troskab til den danske konge. I 1868 stod Frederik stadig i den danske sørulle. Erklæringen her kaldes også en "Declaration of Intent" og gik normalt forud for en egentlig ansøgning, som kunne indgives, når man havde boet fem år i USA og man i øvrigt kunne få nogle til at bevidne det.

AncestryLibrary.com : U.S. State and Federal Naturalization Records 1794 – 1943 , New York, C. Frederick Wiis.

Skriften er blevet gjort tydeligere vha. AI (ChatGPT).

Små tre år efter, at Frederik Wiis havde indsendt sin hensigtserklæring (”Deklaration of Intent”), fulgte så hans egentlige ansøgning om statsborgerskab. Ansøgningen var ledsaget af en vidneerklæring om, at han havde opholdt sig mindst fem år i USA, heraf det sidste års tid i staten New York, samt at han – Frederik Wiis – i den tid havde optrådt som en person af en god moralsk habitus.

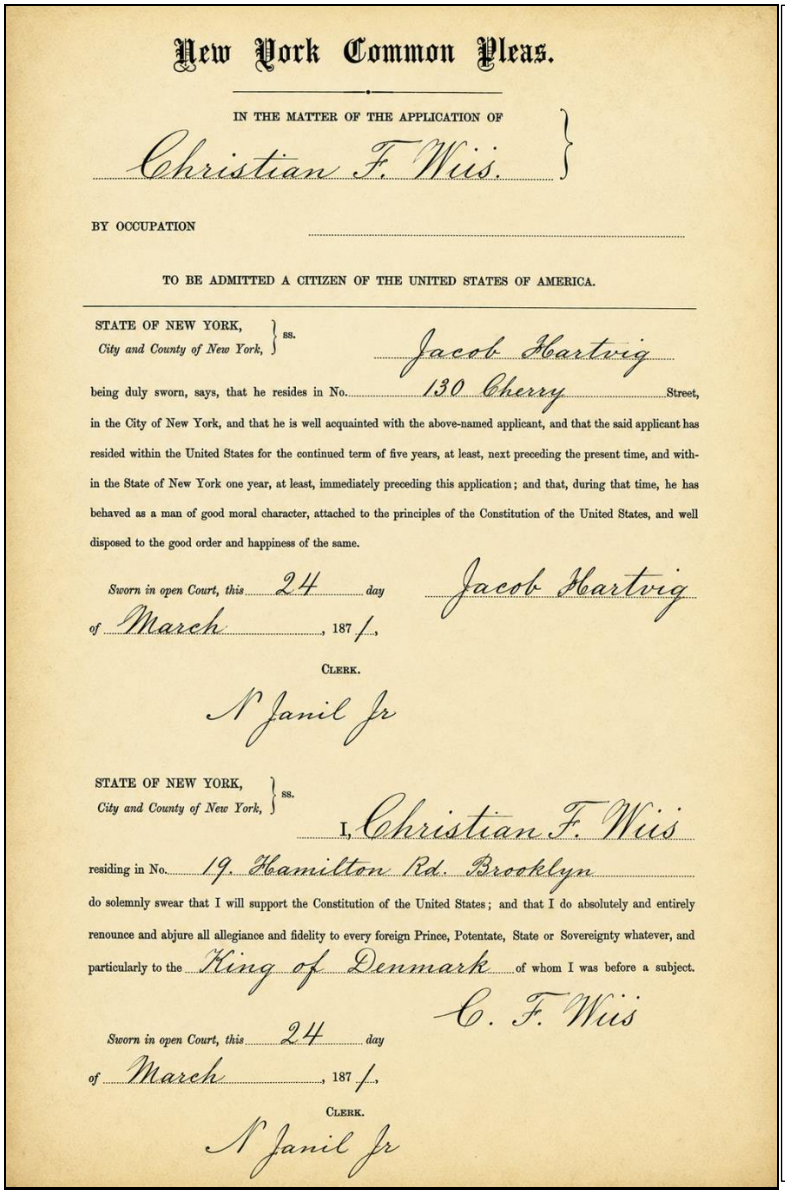

New York Common Pleas.

IN THE MATTER OF THE APPLICATION OF

Christian F. Wiis.

BY OCCUPATION .....

TO BE ADMITTED A CITIZEN OF THE UNITED STATES OF AMERICA.

STATE OF NEW YORK, City and County of New York, } ss.

Jacob Hartvig

being duly sworn, says, that he resides in No. 130 Cherry Street, in the City of New York, and that he is well acquainted with the above-named applicant, and that the said applicant has resided within the United States for the continued term of five years, at least, next preceding the present time, and within the State of New York one year, at least, immediately preceding this application; and that, during that time, he has behaved as a man of good moral character, attached to the principles of the Constitution of the United States, and well disposed to the good order and happiness of the same.

Sworn in open Court, this 24 day of March, 187 /.

Jacob Hartvig

CLERK.

N Janil Jr

STATE OF NEW YORK, City and County of New York, } ss.

I, Christian F. Wiis

residing in No. 19. Hamilton Rd. Brooklyn

do solemnly swear that I will support the Constitution of the United States; and that I do absolutely and entirely renounce and abjure all allegiance and fidelity to every foreign Prince, Potentate, State or Sovereignty whatever, and particularly to the King of Denmark of whom I was before a subject.

C. F. Wiis

Sworn in open Court, this 24 day of March, 187 /.

CLERK.

N Janil Jr

Dette skulle være Frederik Wiis' ansøgning om amerikansk stat-borgerskab, indgivet den 24. marts, 1871, altså omtrent to og et halvt år efter, at Frederik havde meddelt sin hensigt om, at han ønskede at blive statsborger i USA.
Det kan undre, at ansøgningen er indgivet til ”New York Common Pleas”, som var en underret, der tog sig af civile sager. Hensigtserklæringen var de to og et halvt år tidligere sendt til ”Superior Court”.
Det er en skam at feltet, der angiver erhverv (”occupation”), ikke er udfyldt. Til gengæld oplyses, at ansøgeren, Frederik Wiis, har bopæl på nr. 19, Hamilton Avenue, Brooklyn, og at han har boet i New York i hvert fald et helt år umiddelbart inden ansøgningen blev afleveret. Måske har han boet på Hamilton Road hele tiden.
Igen erklærer Frederik sig parat til at afsværge en hver form for troskab til den danske konge mod at blive amerikansk statsborger. Vidnet, Jacob Hartvig, der sagde god for Frederiks ansøgning, underskrev naturligvis også.

Ancestry.com : U.S. State and Federal Naturalization Records 1794 – 1943 , New York, C. Frederick Wiis. Teksten er gjort tydeligere vha AI (ChatGPT). Der er usikkerhed om tydningen af sekretærens navn, som her er tolket som N Janil Jr.

Vidnet var en person ved navn Jacob Hartvig. Ansøgningen, der er gengivet ovenfor, kan dog ikke tages som bevis for, at Frederik faktisk fik det eftertragtede amerikanske statsborgerskab.

Jacob Hartvigs adresse var 130 Cherry Street, New York City. Cherry Street ligger på Lower Manhattan, kun en enkelt gade fra East River med dens mange kajer og færgelejer. Brooklyn Bridge var ved at blive projekteret i 1871, men det tog yderligere tolv år inden den blev taget i brug i 1883. Der var ikke langt fra nr. 19 på Hamilton Road i Brooklyn til nr. 130 på Cherry Road på

Manhattan. Man måtte naturligvis tage en færge, men fraregnet færgeturen på et par kilometer var det absolut indenfor gåafstand.

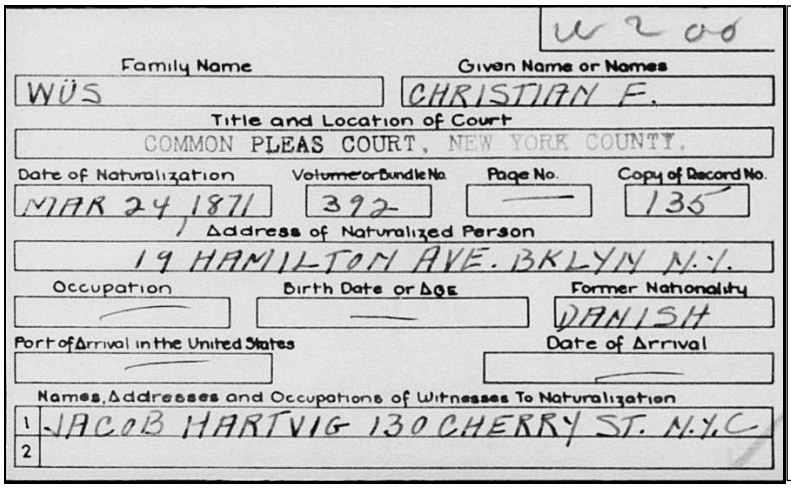

W 2 00

Family Name: WÜS
Given Name or Names: CHRISTIAN F.
Title and Location of Court: COMMON PLEAS COURT, NEW YORK COUNTY.
Date of Naturalization: MAR 24 1871
Volume or Bundle No.: 392
Page No.:
Copy of Record No.: 135
Address of Naturalized Person: 19 HAMILTON AVE. BKLYN N.Y.
Occupation:
Birth Date or Age:
Former Nationality: DANISH
Port of Arrival in the United States:
Date of Arrival:
Names, Addresses and Occupations of Witnesses To Naturalization
1 JACOB HARTVIG 130 CHERRY ST. N.Y.C.
2

Skemaet med oplysninger om ansøgeren, Christian F. Wiis (som her staves "Wüs"), samt vidnet, Jacob Hartvig. Det kan undre, at en del oplysninger såsom beskæftigelse, fødselsdato og -år, samt hvor og hvornår ansøgeren er ankommet til USA, ikke er medtaget. Med nogen information gives der dog: Adresserne på både ansøger og vidne er anført!

Family Search. www.familysearch.org
Index to Naturalization Petitions filed in federal, state or local court in New York 1792 – 1906.
Christian F. Wüs

I 1870-erne var havnene i og omkring New York virkelig nogle af de mest aktive i verden. Her har været en voldsom trafik med skibe og søfolk – og immigranter – der kom og gik. De fleste immigranter drog vestpå. Men det ser ud til at Frederik Wiis og Jacob Hartvig blev hængende i New York.

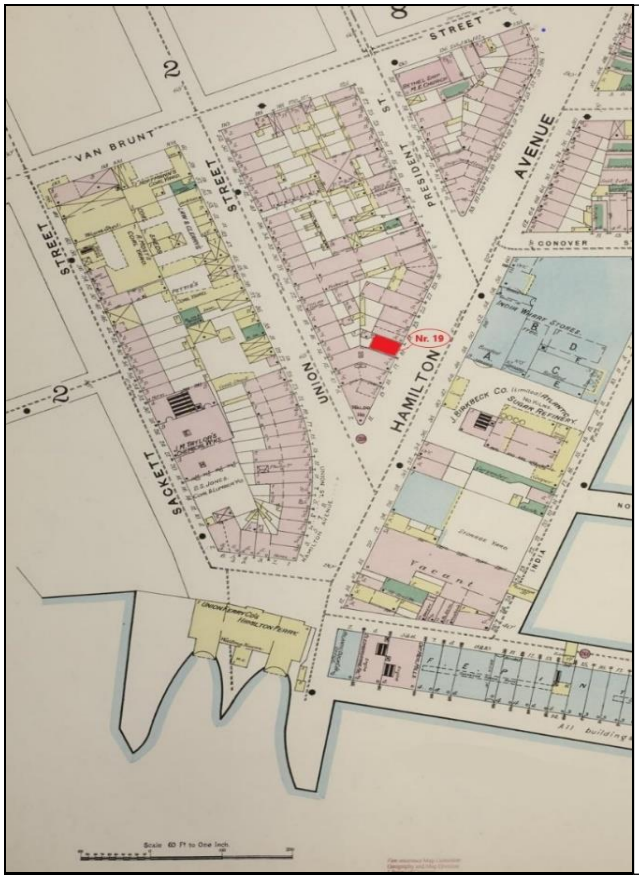

Ifølge ansøgningen om statsborgerskab boede Frederik Wiis i nr. 19 på Hamilton Avenue, Brooklyn. Der var i 1871 endnu ikke bygget broer imellem Brooklyn og Manhattan. Til gengæld var der et væld af små og større færgeruter imellem de to New York bydele hen over East River. På den anden side af Manhattan var der også et stort antal færgeruter over Hudson River til Jersey City og New Jersey. På kortet kan man se, at Hamilton Aveny ender i to færgelejer, hvor "Union Ferry Company of Brooklyns" færger lagde til. Selskabet drev færgefart mellem Brooklyn og Manhattan. Knap 10 år senere kunne man i danske aviser læse – blandt andet i Aarhus Stiftstidende, den 8. maj, 1880, at Frederik Wiis i Amerika havde været fører af et "floddampskib". Det er let at forestille sig, at dette "floddampskib" har været en af mange både og færger, der var beskæftiget i trafikken på East River eller Hudson River. Nr. 19, Hamilton Avenue, lå i hvert fald ganske bekvemt for sådan en beskæftigelse, med kun få hundrede meter ned til færgelejet, og mange andre ruter, færgelejer, kajer og anløbssteder indenfor gåafstand.

Library of Congress, Washinton DC. www.loc.gov map collections, Image 8 of Sanborn Fire Insurance Map for Brooklyn, Kings County New York, 1887. (Kortet er altså fremstillet ca. 15 år efter, at Frederik Wiis boede på Hamilton Avenue. – The Sanborn Map Co. var et selskab, der havde specialiseret sig i at tegne detaillerede kort over bygninger og bydele, og sælge kortene til brandforsikringsselskaber.)

Jacob Hartvig var forretningsdrivende med egen forretning på Cherry Street. Han og hans forretning benævnes i folketællinger og vejvisere som "Clothier", "Clothing" "Oil Clothing". Han har givetvis solgt olietøj og anden beklædning, som der var efterspørgsmål på blandt de mange søfolk, der kom til New York. Der er næppe tvivl om, at hans forretning har været kendt blandt de skandinaviske søfolk, der kom til byen. Det har været på den måde, Frederik Wiis har lært ham at kende.

Kort, der viser en del af Lower Manhattan og Brooklyn i 1876. Allerede i 1876 var New York en meget stor by, og man var begyndt at bygge Brooklyn bridge, som dog først blev taget i brug i 1883. På kortet kan anes de mange, mange kajer og færgelejer rundt Manhattan og langs Brooklyns kyst. Brooklyn ligger på Long Island og skilles fra Manhattan af East River. På den anden side af Manhattan løber Hudson River. Afstanden fra Hamiltonfærgernes leje på Brooklynsiden til færgelejet ved Battery på Lower Manhattan er ca. 2 kilometer. Derfra er der andre omtrent 2 kilometer at gå op til Cherry Road nr. 130, hvis ikke Frederik Wiis da foretrak at tage en hestetrukket sporvogn noget af vejen. Elektriske sporvogne blev først udbredt på Manhattan i 1890-erne.

Library of Congress. www.loc.gov map collections. Bearbejdet udsnit af Watson's New Map of New York 1876.

Det er usikkert, om Frederik nogensinde fik det eftertragtede amerikanske statsborgerskab. Selvom det er meget sandsynligt, at det var Frederik Wiis fra Læsø, der stod bag de ansøgninger om statsborgerskab, der er nævnt ovenfor, er der fortsat usikkerhed knyttet til det. Af ansøgningen om statsborgerskab fra 1871 fremgår det, at Frederik Wiis skulle bo på Hamilton Avenue nr. 19 i Brooklyn.

Mens man kan finde Jacob Hartvig i stort set samtlige New York vejvisere i perioden fra 1868 til 1890, har det ikke været muligt at finde Frederik Wiis i en eneste. At det ikke har været muligt at finde Frederik Wiis i folketællingen (for 1870) eller i nogen New York vejviser, støtter ikke ligefrem en antagelse om, at han skulle have haft fast arbejde som skipper på en af de utallige dampfærger, der sejlede på Hudson River og East River.

Jacob Hartvig kom af dage på en trist måde i 1891, da han var 51 år gammel, og som det er beskrevet i faktaboksen nedenfor. Om Frederik Wiis nogensinde hørte om Jacob Hartvigs triste endeligt er vel tvivlsomt. På dette tidspunkt var Frederik for længst etableret på Læsø, og havde – i 1884 - været i USA for sidste gang.

Jacob Hartvig og hans triste endeligt: *Jacob Hartvig blev født i Tikøb – Frederiksborg Amt - i 1840. I 1866 blev han i Brooklyn, New York, gift med Nathalia Aurora Holst, der var født i Frederikshavn i 1839. Jacob Hartvig var forretningsdrivende og havde egen forretning på Manhattan. Ifølge hans nekrolog skulle han være uddannet sejlmager.*

Selv om hans kone var født i Frederikshavn, ser der ikke ud til at have været nogen som helst forbindelse til Læsø. Nathalia Holsts far var bagermester Bertil Holst. Moderen var Ane Andrea Rasmussen fra København. Ved folketællingen i 1855 var moderen, Ane Andrea, blevet skilt fra Bertil Holst og ernærede sig ved håndarbejde. Og det kan være de omstændigheder, der har fået Nathalia til at udvandre.

Efter at de var blevet gift, fik Nathalia og Jacob Hartvig hurtigt tre børn sammen. Alle tre børn døde desværre, inden de var blevet to år gamle. Tilsyneladende blev de døbt i den Norsk Lutherske Kirke på Henry Street i Brooklyn, hvor der også var mange danskere tilknyttet. I hvert fald er kirkebogen udfyldt på dansk. Børnenes faddere havde i alle tre tilfælde danske navne – men C.F. Wiis er ikke et af dem. Jacob Hartvig var kendt og respekteret i de skandinaviske samfund i New York. Han var tilknyttet den norske menighedskirke (Den Norsk Lutherske kirke) og i flere år var han formand for den danske forening "Dania".

Jacob Hartvigs forretning gik vistnok ganske hæderligt. I hvert fald så godt, at da han på et tidspunkt i slutningen af 1880'erne afhændede forretningen, havde han råd til at købe to ejendomme i Brooklyn. Meningen var så, at Nathalia og Jacob skulle leve af lejeindtægterne derfra. De beboede selv overetagen i en af ejendommene. Imidlertid gik udlejningen lige først i 1890erne ikke supergodt for Jacob, og da han åbenbart også kunne have anlæg for depression, var han ganske påvirket. Det fik meget fatale følger: En nat i begyndelsen af september 1891 havde han i en drøm forsøgt at skære halsen over på sig selv, uden at det dog helt var lykkedes. Han fik fat i Nathalia, som sov i et andet værelse og forklarede, at han havde haft en drøm om nogle, der havde hældt tjære ned over ham, og at det nu klistrede alle steder. Nathalia forsøgte at berolige ham og forklarede, at det bare var en drøm, og at han skulle lægge sig igen. Men Jacob var insisterende, og Nathalia kom op og fik fat i et lys, og så at han var oversmurt af blod. Hun fik straks forbundet ham nødtørftigt og dernæst alarmeret en person, der kunne få fat i en læge. Lægen kom forholdsvist hurtigt til stede, og forsøgte at hjælpe så godt han kunne, men lægen var dog ikke optimistisk hvad angik Jacobs chancer for at overleve. Jacob Hartvig døde da også efter nogle dages forløb af de skader, han havde påført sig selv. Han var ved fuld bevidsthed næsten helt frem til sin død. Til Nathalia efterlod han sig 5000 dollars, som var ejendommens værdi. Desuden 1500 dollars, som var værdien af hans personlige effekter. Aviserne skrev en del om sagen.

Library of Congress. www.loc.gov Historical Newspapers: New York Tribune 18910905, Pitsburg Dispatch 18910907, Fergus Fall Ugeblad 18910923 (nekrolog).
AncestryLibrary.com: US Directorie, New York 1870 ff, US Censusses, New York 1870, 1880
AncetsryLibrary.com: Congregational=>New York=>Brooklyn=>Our Savior's Church
Arkivalieronline: Kirkebøaer for Frederikshavn oa Tikøb soane.

1868 - 78?? Fører af et floddampskib

I flere danske aviser kunne man i foråret 1880 læse om en skibsfører Wiis fra Læsø, som havde lagt planer om en dampskibsforbindelse mellem Læsø og Frederikshavn. Nedenfor gengives et udsnit af en omtale i Aarhus Stiftstidende fra den 8. maj, 1880. Det fremgår, at den pågældende skibsfører Wiis, som er ingen ringere end Christian Frederik Wiis fra Byrum, havde opholdt sig i Amerika i mange år, og der åbenbart havde virket som skibsfører på flere skibe blandt andet et floddampskib.

Fra Læsø strives der til „Nat.-Td." den 2den Mai: En Skibsfører Wiis her paa Den, som i lang Tid har opholdt sig i Amerika, hvor han blandt andre Skibe har ført et Floddampskib, har lagt Planen til Oprettelsen af en daglig Dampskibsforbindelse mellem Læsø og Frederikshavn.

I denne notits oplyses det, at Frederik Wiis har virket som skibsfører på et floddampskib, som der var mange af i Amerika på den tid. Disse oplysninger om Frederiks Wiis' beskæftigelse i Amerika er de mest konkrete, der har kunnet findes.

www. mediastream.dk => Aarhus Stiftstidende den 8. maj, 1880

Når man kigger på oplysningerne om ansøgning om statsborgerskab, som er omtalt ovenfor, og hvor det nævnes, at Frederiks Wiis en overgang skulle have haft bopæl i nr. 19, Hamilton Avenue, Brooklyn, samt at han skulle have boet i New York et helt år forud for ansøgningstidspunktet, er det let at få den tanke, at han var været beskæftiget på en af de mange ruter, der gik tværs over East River eller Hudson River i New York. Men i virkeligheden kunne han jo have haft en sådan tjans hvor som helst i USA. Vi ved heller ikke, hvornår han skulle have været fører af en sådan floddamper. I sydstaterne blev disse både kaldt "River Boats", i nordstaterne, herunder i staten New York, kunne man nøjes med ordet "Ferries". Der var naturligvis stor forskel på disse skibe, hvoraf mange i sagens natur var egentlige færger. At være kaptajn på et af disse skibe – i hvert fald på de mere kendte af dem –var ret godt betalt.

1873 Besøg på Læsø

I vinteren 1872-73 var Frederik Wiis en tur hjemme på Læsø. Tilsyneladende er han rejst frem og tilbage med et af de mange udvandrerskibe. Det tyder på, at han har klaret sig ganske hæderligt i Amerika, når det var muligt for ham at rejse på denne måde. Det vides ikke hvornår og hvordan han er kommet til Læsø. I udvandrerarkiverne er det udvandrerne, det handler om, og i mindre grad dem, der rejser hjem igen. Derfor kan Frederik findes i udvandrerarkivet i 1873, og intet tyder på, at han havde bestemt sig til at blive på Læsø i denne omgang. Spørgsmålet er, hvorfor han brugte så mange penge på en tur hjem til Læsø. Han havde sidst været hjemme i 1866, hvor han overtog sit fødehjem, og hvor der i aftægtskontrakten blev aftalt, at hans gamle far skulle drive ejendommen og dyrke jorden, mens Frederiks fortsatte sin sømandskarriere.
En væsentlig grund til turen hjem kunne have været, at hans far efterhånden var blevet 85 år gammel, og det var vel et spørgsmål, hvor længe den gamle Peder Wiis kunne fortsætte. Desuden var der sket det, at Frederiks storebror, Poul Bach Wiis, der havde sejlet som styrmand, havde måtte opgive sømandslivet og var kommet hjem til øen omkring 1870. Poul Bach havde fået et slagtilfælde, en hjerneblødning eller måske en blodprop i hjernen. Han havde i hvert fald været udsat for en hændelse, der gjorde, at han ikke længere kunne passe et arbejde og forsørge sig selv. Det er tænkeligt, at Frederik har ønsket at komme en tur hjem for at se, hvordan det hele så ud, og om hans mor og søster med et par tjenestefolk kunne klare arbejdet med gården, indtil han selv fandt det passende at vende endeligt hjem.
Hans far, Peder Nielsen Wiis, døde i februar året efter at Frederik var rejst tilbage til USA. Det er derfor meget tænkeligt, at faren allerede var svagelig, mens Frederik var hjemme. Alligevel må besøget have overbevist ham om, at det nok skulle gå, og at han godt kunne tage fem år mere i Amerika.

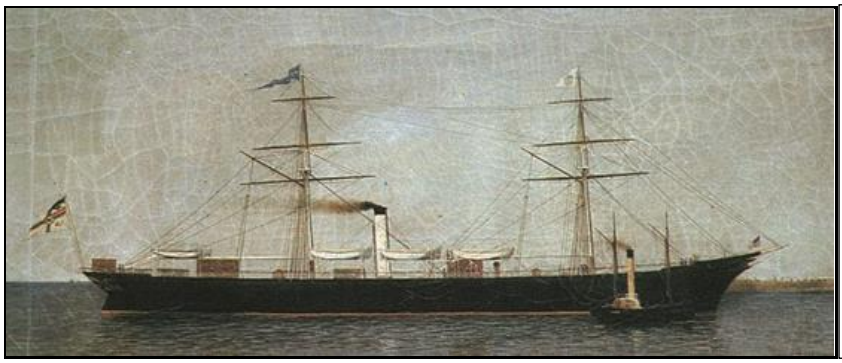

SS "Humboldt" var et af fem næsten ens og nybyggede udvandreskibe, som tilhørte rederiet Baltischer Lloyd AG, der var grundlagt i Stettin i 1870. Rederiet satsede på afgange hver 14. dag fra dets forskellige havne: Stettin, København, Kristiansand, Le Havre og New York.

Billede: Wikimedia. www.commons.wikimedia.org => Humboldt Heimatsmuseum Schloss Schönebeck, Bremen

Frederik rejste tilbage til USA i foråret 1873. Han rejste med skibet SS ”Humboldt”, der afgik fra København, tirsdag, den 8. april, og ankom til New York tre uger senere, onsdag, den 30. april.

Ombord på ”Humboldt” kunne Frederik Wiis nu ikke få det helt for sig selv. Nogen trængsel har der muligvis været, for ifølge aviserne var der 789 passager med til New York, foruden skibets besætning. De fleste var kommet ombord i Stettin. I København kom der så yderligere 129 personer ombord. Aviserne skrev, at fire af dem var fra Amerika.

Det er ikke utænkeligt, at Frederik havde rejst fra New York til Danmark med et skib fra samme rederi som ”Humboldt”. Baltischer Lloyd reklamerede i en periode for sine ruter.

Baltic Lloyd plakat fra 1873 for dampskibet ”Ernst Moritz Arndt”, som var et andet af rederiets skibe, der sejlede på ruten New York-La Havre-København-Stettin. Skibet var næsten identisk med ”Humboldt”. Plakaten reklamerer for rejsen fra USA til Europa, og man kan se, at en førsteklasses kahyt kostede 100 dollars, en andenklasses kahyt 72 dollar, mens man kunne få billet til tredje klasse (”steerage” - dvs. en køje på mellemdækket) for 30 dollars. Der står ”payable in gold”: Om det var et krav, at der skulle betales med guldmønt, eller om det blot var en mulighed, er ikke helt klart. Dollars som papirpenge fandtes, men guld var stadig det sikre.

Betaling i guld eller ej: Baltic Lloyd eller Baltischer Lloyd havde imidlertid svært ved at klare sig i konkurrencen med andre rederier, der havde specialiseret sig i at bringe udvandrere til Nordamerika, og i løbet af få år måtte rederiet indstille driften og afvikle sine aktiviteter.

Det er ganske tænkeligt, at Frederik Wiis rejste hjem til Danmark med et af Baltic Lloyd's skibe. Formentlig har han gjort det i efteråret 1872, så han har kunne tilbringe vinteren på Læsø. På turen fra New York til København har der været langt mindre trængsel og mere plads at røre sig på, end da han rejste tilbage til USA igen i april 1873.

Wikimedia. www.commons.wikimedia.org => Ernst Moritz Arndt

C.F. Wiis findes i ”Humboldts” passagerliste, dateret i New York, den 30. april 1873. Men der gives kun ganske få standardoplysninger: Han var 38 år gammel, fra Danmark og agtede at bosætte sig i USA. Vi får intet at vide om hans beskæftigelse, hvor han skal hen eller hvilken type kahyt han har haft ombord.

1876 Førstestyrmand på brigantinen ”Charles A. Hoard”

Fra Frederik Wiis gik i land fra ”Humboldt” den 30. april 1873 går der tre og et halvt år, før der igen dukker en person op i kilderne, der muligvis – og muligvis ikke – kan være Frederik Wiis fra Læsø. Brigantinen ”Charles A. Hoard” var registreret i Yarmouth, Nova Scotia, Canada, og gik i stort set fast rutefart imellem New York og Caribien, primært Puerto Rico. Der har været god brug for sukker, rom og cigarer i de voksende byer på USAs østkyst. Og på Puerto Rico har man haft god brug for industrivarer fra USA. Trafikken var den samme for det canadiske barkskib, der tidligere er nævnt. Det var en trafik, som Frederik Wiis var godt kendt med fra sin matrostid i 1850-erne.

Det ser ud til, at han har gjort i hvert fald en enkelt rejse som førstestyrmand ombord på ”Charles A. Hoard”, eller måske snarere en halv rejse, hvad der kan virke noget mærkværdigt. Man kan tænke sig, at det er en hyre, som Frederik så at sige har taget imellem to jobs, eller måske mere sandsynligt, fordi det skib han ellers sejlede med, ikke var i drift, fordi floderne var lukket af vinterens is.

Førstestyrmanden er benævnt G.T. Wiis og er født i Danmark i 1834. Der er ikke mange drenge, der blev født i Danmark med navnet Wiis i 1834, så mon ikke vi tør at tro, at der er tale om Frederik Wiis fra Læsø, og at G.T. er en fejlskrivning eller fejllæsning af C. F. Men førstestyrmand Wiis påmønstrede i hvert fald ”Charles A. Hoard” i New York, den 28. november, 1876. Hans hyre var 45 dollars om måneden.

Det mærkværdige er imidlertid, at han afmønstrede i San Juan, Puerto Rico, den 13. januar, 1877. Det gives der ingen forklaring på. En lille krølle er der dog, idet lige netop på denne rejse var skipperen Ralph Messenger, som også var ejeren af skibet. Ralph Messenger plejede på dette tidspunkt normalt ikke selv at sejle med sine skibe. Kunne man måske tænke sig, at førstestyrmanden og kaptajnen, som var skibet ejer, ikke har kunnet enes? San Juan var en vigtig havneby i Puerto Rico og blev anløbet af mange skibe fra Nordamerika og Europa. Det ville næppe have været vanskeligt at finde en skibslejlighed tilbage til New York, eller videre ud i verden.

1878 Endegyldig tilbagevenden til Læsø

Frederik Wiis er med stor sandsynlighed vendt endegyldigt tilbage til Læsø sidst på året 1878. I hvert fald kom han i løbet af foråret 1879 i diskussion med nogle naboer omkring retten til at færdes på en vej, der gik umiddelbart øst om hans ejendom, så han må have været hjemme om foråret i 1879. Hvordan han rejste hjem, har det ikke været muligt at finde ud af.

1884 Tur til USA

Ganske overskudsagtigt rejste Frederik Wiis igen en tur til USA i foråret 1884. Rejsen er også beskrevet i kapitlet SØSKENDE. Han rejste med skibet SS ”Leipzig” fra Gøteborg den 1. maj, og ankom til New York den 16. maj. Turen over Nordsøen og Atlanterhavet havde varet en uge mindre end turen med SS ”Humboldt” i 1873. Han kan findes i passagerlisterne for ankomne til New York, men lige netop den del, der kan fortælle om formålet med rejsen, kan ikke ses.
Til gengæld oplyses det, at indrejsen gælder et ”protracted sojour”, som betyder et lidt længere-varende ophold, uden at personen nødvendigvis har tænkt at bosætte sig i landet.

Desværre kender vi ikke formålet med rejsen. Det er dog nærliggende at tænke, at Frederik har ønsket at besøge sin lillebror i Californien. Det kan heller ikke udelukkes, at han – fra den gang han opholdt sig fast i USA - har haft ting at tage sig af eller få bragt i orden. Han har formentlig været i USA et års tid, måske lidt længere, men mere end to år kan det ikke have været.

Der er meget stor usikkerhed knyttet til Frederik Wiis' ophold i USA. Ganske givet gemmer der sig flere oplysninger i amerikanske kilder og arkiver. Men det er som at lede efter en nål i en høstak. Kun få kilder er digitaliseret, og ofte er de endda beskyttet af en høj betalingsmur. Men det står dog fast, at han har arbejdet og virket derovre i omtrent femten år - med meget stor sandsynlighed som sømand under en eller anden form - og at han økonomisk har klaret sig ganske udmærket.

*

6. SØSKENDE

Peder Nielsen Wiis fik i alt 11 børn, seks med sin første kone, Hanna Henriette Neuchs og fem med sin anden kone, Gertrud Høllet Bach. En var død som spæd, Charlotte Sophie Dorthea, som døde i 1829 knap halvandet år gammel. Hendes mor var død et år tidligere. Det er meget tænkeligt, at der er sammenhæng mellem de to dødsfald. Så Frederik Wiis voksede op med 8 søskende, eftersom den ældste, Hanna Rebekka, var flyttet hjemmefra, da Frederik blev født. Hanna Rebekka var i øvrigt født i København, mens alle de øvrige børn blev født på Læsø.

Hanna Henriette Neuchs (1793-1828):	Gjertrud Høllet Bach (1793-1885)
Hanna Rebekka Wiis (1815-1888)	*Gertrud Høllet Henriette Wiis (1829-1883)*
Petrine Marie Wiis (1817-1894)	*Poul Bach Pedersen Wiis (1831-1900)*
Niels Christopher Pedersen Wiis (1820-1841)	*Kirstine Elisabeth Wiis (1832-1896)*
Henrik Anthon Nikolaj Dølner Wiis (1822-1857)	*Søren Frederik Christian Julius Pedersen Wiis (1834-1915)*
Hans Peder Pedersen Wiis (1825-1903)	*Christian Israel Kønig Pedersen (1835-1919)*
Charlotte Sophie Dorthea Wiis (1827-1829)	

Det var ikke alle af de ti søskende, som det gik lige godt for, og specielt ikke for hans brødre. Det var kun halvdelen af Frederiks søskende, der blev gift og fik børn.

Hanna Rebekka Wiis

Hanna Rebekka, der var den ældste af alle Peder Nielsen Wiis' børn, boede hele sit voksenliv i Fredericia, hvor hun var gift med skræddermester Rasmus Truelsen Jørgensen. Af hendes 4 børn, der alle var piger, døde den ældste som spæd. Hendes mand, Rasmus, døde i 1859 som 54-årig af "lungetæring", som formentligt har været tuberkulose. Deres yngste datter Fanny var da 14 år gammel. Hanna Rebekka forsøgte åbenbart at forsætte forretningen efter Rasmus' død, i hvert fald kaldes hun i folketællingen for 1870 for "Modehandlerinde". Men åbenbart gik det ikke helt godt, for 10 år senere var hun flyttet fra ejendommen i Danmarksgade til et baghus i Bjergegade, og det fremgår af folketællingen i 1880, at hun ernærede sig ved "Fattigunderstøttelse". Datteren Fanny boede hos hende og forsøgte at forsætte familiefaget som "Syerske". Hanna Rebekka døde i 1888, 73 år gammel, af et "Apoplektisk Anfald".

Petrine Marie Wiis

Petrine Marie var det første af Peder Nielsen Wiis' børn, der var født på Læsø. Petrine Marie blev aldrig gift. Hun var "i huset" hele sit liv forskellige steder i landet, mest på Sjælland. Hun var det evige "Tjenestetyende", som hun kaldes i afgangslisten i Byrum sogns kirkebog i 1837. Turen gik til Aalborg, og senere til i København som tjenestepige. Siden avancerede hun og blev "Huusjomfru", blandt andet hos godsforvalteren på Herlufsholm Stiftelsen ved Næstved. Derfra fortsatte hun til Odense, stadig som "Husjomfru" og derfra videre til Slagelse. Hun endte som "Tjenestepige" i København hos ægteparret Krøyer, som havde et brødudsalg på Østerbrogade. Der var ingen børn eller andre tjenestefolk hos Krøyers, som begge var midt i fyrrerne, mens Petrine Marie selv var 72 år gammel ved folketællingen i 1890. Til sidst begyndte helbredet at svigte og alderen at trykke, og hun fik en plads på Nicolaj alderdomshjem i december 1891. Stedet var netop taget i brug som alderdomshjem samme år. Hun må være kommet derfra til Sankt Johannes Stiftelsen i København og hun kan muligvis være blevet dement, for fra Sankt Johannes Stiftelsen blev hun indlagt på

Sankt Hans Hospital i oktober 1893. Her døde hun den 31. august, 1894, af lungebetændelse. Hun blev 77 år. Det var ikke meget jordisk gods hun efterlod sig, en kjole og et sjal og noget linned på Sankt Hans Hospital. På Nicolaj alderdomshjem havde hun en kommode stående, nogle gangklæder og andre småeffekter, som blev vurderet til 6 kroner. Til gengæld var der et krav på 9 kroner, som begravelsen havde kostet. Hendes kontakt til sine øvrige søskende har næppe været særlig hyppig. I en notits i Berlingske Tidende i april i 1896, efterlyses alle, der måtte have noget at fordre i boet, hvor arv og gæld ikke var vedgået.

Niels Christoffer Pedersen Wiis

Niels Christoffer var Peder Nielsen Wiis' ældste søn og den første dreng i ægteskabet med Hanna Henriette. Da han blev døbt i kirken var det sognets spidser – på nær præsten – der stod faddere, og ved sin konfirmation fjorten år senere fik han rigtigt gode vidnesbyrd. Som alle andre læsødrenge kom Niels Christoffer i en tidlig alder til søs. Blandt andet var han på havkalfiskeri ved Island med huggerten "De jonge Goose". Det var med samme slags fiskeri og på samme skib hans lillebror, Frederik, godt ti år senere begyndte sin sømandskarriere. I december 1840 blev Niels Christoffer i København forhyret som matros på skonnerten "Rapid". Rejsen gik til Middelhavet, hvor den desværre også sluttede for ham. Som sørullen anfører: *"..15/12 40 til Middelhavet. Ej hjemkommen. Styrtet i Søen og druknet fra Skonnerten Rapid ført af D.C. Juul".* Da var det kun et par måneder siden, han havde kunnet fejre sin 21-års fødselsdag.

Henrik Anthon Nicolaj Dølner Wiis

Henrik Anthon var opkaldt efter skipper Henrik Anthon Dølner. Da Peder Nielsen Wiis kom tilbage til København i efteråret 1810 efter at have afviklet sine forretninger på Læsø i forbindelse med forliset med jagten "Margrethe Didericha", fik han hyre som prisemester på kaperskonnerten "Madame Clark", der var ført af Henrik Anthon Dølner. Da samme Dølner i 1811 blev skipper på kaperbåden "Gouvernør Rothe" med det med Peder Nielsen Wiis som styrmand. Der må have været et fint samarbejde mellem de to, siden Peder Nielsen Wiis, der i mellemtiden var blevet skolelærer og kirkesanger i Byrum på Læsø, ti år senere fandt på at døbe sin søn Henrik Anthon Nicolai Dølner. Den unge Dølner Wiis kom til søs som sine brødre. I en periode var han på fyrskibet Trindelen. I 1848 blev han gift med Andrine Kirstine Pedersdatter. Familien boede som indsiddere i skolehuset i Byrum. I 1850 blev han ifølge sørullen ramt af en slagtilfælde, som han i åbenbart kom sig over. Hans tidlige dødsfald i 1857 i en alder af kun 34 år kan dog muligvis hænge sammen med det slagtilfælde, han havde haft nogle år tidligere. Andrine Kirstine blev ved hans død alene med fem små børn.

Hans Peder Pedersen Wiis

Hans Pedervar den eneste af Peder Nielsen Wiis' drenge, der ikke blev sømand. I de fleste folketællinger benævnes han som snedker. Han blev i februar 1849 gift med jordemoren på Læsø, Karen Helene Gundersen. Karen Helene var fra Norge, født i 1808 og hun var dermed 16 år ældre end Hans Peder. Hun og hendes mand, Axel Einarsen, havde slået sig ned i Sæby omkring 1834. I juni 1841 kom familien til Læsø med sine 5 børn. På Læsø fik de i 1843 et barn mere, som blev opkaldt efter sin far, som var død to måneder før barnet var blevet født. Axel Einersen blev 36 år gammel. I november 1848 fødte Karen Helene en datter. Den udlagte barnefader var en mildest

talt meget ung Christian Emanuel Bodholt, søn af gæstgiver Bodholt i Byrum. Hermed havde Karen Helene fået syv børn. Som nævnt blev Karen Helene og Hans Peder Wiis gift i Byrum kirke i februar 1849. I august året efter blev de forældre til et par tvillinger. Da var Karen Helene 42 år gammel. Den ene af tvillingedrengene døde efter et halvt års forløb. Den anden klarede sig. Han var opkaldt efter sin bedstefar, den gamle skolelærer, Peder Nielsen Wiis, som stadig var virksom i Byrum. Da Karen Helene havde været jordemoder på Læsø i 12 år, flyttede hun og Hans Peder Wiis med de fire yngste børn fra Læsø til Råby sogn ved Randers. I 1862 var Karen Helenes tre ældste piger samt Axel, der var født på Læsø, rejst med i de store mormonrejser over Atlanten og tværs over USA til Salt Lake City i Utah, og i 1870 rejste Karen Helene, Hans Peder og deres yngste søn, Peder Nielsen Wiis, over til dem. Da var Karen Helene 63 år gammel og Hans Peder 46. Hvor godt de har klaret sig i Utah er ikke klart, men der sikkert været god brug for en jordemoder. Det ser også ud til, at Hans Peder har forsøgt sig som landmand og erhvervet de standardmæssige 160 acres for 10 dollars. Men helt vellykket har det nu næppe været, for da Karen Helene døde i 1890, 82 år gammel, besluttede Hans Peder sig for at rejse tilbage til Danmark. Hjemme i Danmark ser han ud til i begyndelsen at have opholdt sig dels i Fredericia, hvor hans søster jo havde levet, dels i Råby, hvor han i sin tid havde virket som snedker og skomager, inden han i 1895 eller 1896 kom til Læsø. Han var da 70 år gammel, og søgte straks kommunen om alderdomsunderstøttelse med den begrundelse, at han ikke kunne virke som snedker, da han var blevet dårlig til at se. Begrundelsen blev afvist, fordi han ikke havde haft fast bopæl i Danmark i de sidste ti år. Det lykkedes ham at låne penge til at købe et lille hus i Vesterø, matrikel 116d, som mange år senere blev kaldt "Metternes Hjørne". Han klarede sig ved at have lidt brødudsalg, lidt havebrug, høns og ved at slibe knive for folk. Desuden havde han et par logerende, hvis husleje var den hjælp, de gav ham. Til sidst endte han på regulær fattighjælp og solgte eller måtte sælge huset for 900 kroner i 1901. På et tidspunkt må han alligevel have fået lidt understøttelse fra Læsø Kommune, for på sognerådets møde den 3. marts, 1903, besluttedes det at yde den "alderdomsunderstøttede H.P Wiis" en ekstra hjælp under hans sygdom. Den ekstra understøttelse var på 40 kroner "én gang for alle". Da han døde i august 1903 var han 78 år gammel, og havde efter dødsattesten været syg i 8 måneder med prostataproblemer. Da han døde boede han på Lille Vejgård i Byrum, lige midt imellem skolen og kirken.

Gertrud Høllet Henriette Wiis

Gertrud Høllet var det ældste af Gertrud Høllet Bach's børn og opkaldt efter sin mor. Hun blev mor til ni levedygtige børn, inden hun døde i en alder af kun 52 år.
Omkring 1850 var skolekommissionen for Læsø ikke helt tilfreds med Peder Nielsen Wiis' indsats som skolelærer: Dels var der kommet alt for mange børn i skolen til at en enkelt lærer kunne magte det, dels var skolelærer Wiis ikke ung længere og desuden var han blevet dårlig til at høre. I april 1852 fik han en ung hjælpelærer, Peter Bonne Høyer. Peter Bonne var kun lærer på Læsø i halvandet år, men det var længe nok til at lære Gertrud Henriette at kende. Han rejste fra Læsø i november 1853, men da må brylluppet have været aftalt, for det stod allerede den 4. januar 1854 i Byrum kirke. Efter brylluppet flyttede de unge mennesker til Thorup i Dronninglund sogn, hvor Peter Bonne virkede som skolelærer. Fire børn nåede Gertrud Henriette at føde i den forholdsvis korte årrække familien boede i Thorup. Deres andet barn blev opkaldt efter hendes yngste lillebror: Christian Kønig. Hendes søster, Elisabeth Wiis, var en af fadderne ved Christian Kønigs dåb i april 1856. Allerede året efter fødte Gertrud Henriette en ny søn, der fik navnet Hother Viggo.

† † †

Med dyb Veemod meddeles herved Slægt og Venner, at Herren den 14de d. M. bortkaldte min kjære trofaste Hustru, vore mange Børns opoffrende Moder, **Gjertrud Hollet Henriette,** født Wiis, 53 Aar, efter flere Ugers smertefuldt Sygeleie. Vort Ægteskab blev velsignet med 10 Børn, af hvilke 2 ere gangne forud, og 8 staae med mig dybtsørgende ved hendes Baare over hendes saa tidlige Bortgang.

Ellidshøi Skole, den 15de Februar 1883.

P. B. Høyer.

Begravelsen foregaaer fra Hjemmet Tirsdagen den 20de Februar, Kl. 11½.

Gertrud Henriette var den af Frederik Wiis' søskende der fik flest børn. Desværre døde hun fra sin mand og de mange børn i februar 1883. Hun blev 53 år gammel og blev begravet på Ellidshøj kirkegård. To børn "ere gangne forud" skrev Peter Bonne. Det må være tale om en lille dreng, der blev født den 20. marts 1859, men som ikke nåede at blive døbt, inden han døde, samt den tolvårige Harald Sigurd, der døde i november 1874.

Aalborg Stiftstidende, den 16. februar, 1883.

Ved dåben i september deltog både Elisabeth og sømand Christian Israel Kønig Wiis som faddere. Det gav Israel Kønig lejlighed til at se sin lille navnefælle, der var opkaldt efter ham, og som endnu ikke blevet halvandet år gammel. Så nogen kontakt må der have været mellem i det mindste nogle af Wiis-børnene fra Læsø. Efter godt 5 år rykkede Høyerfamilien videre til skolen i Ellidshøj sogn lidt syd for Aalborg. Gertrud Henriette og Peter Bonne fik i alt 10 børn, så Gertrud Henriette har ganske givet haft nok af se til i skolelærerhjemmet. Måske havde det slidt hende op. Hun døde i februar 1883, 53 år gammel.

Poul Bach Pedersen Wiis

Poul Bach var tre år ældre end lillebroren Frederik, og han var opkaldt efter morfaren, Poul Bach. I 1849 var han med korvetten "Najaden", som det år mest var vagtskib på Øresund. Året efter var han igen på togt, denne gang med linjeskibet "Skjold", hvorfra han kom over på søsterskibet "Dronning Marie". Denne gang gik togterne til den vestlige ende af Østersøen. Poul Bach fik sin styrmandseksamen den 22. maj, 1857, fjorten måneder senere end Frederik, som måske havde tilskyndet ham til at få taget den eksamen. Han fik karakteren "Ej ubekvem", mens Frederik året før havde fået "Godt". Poul Bach har dog været vanskeligere at følge i kilderne end Frederik. Muligvis har han fundet hyrer andre steder end i København, og af sørullen fremgår det, at han i 1861 anmeldte, at han tog hyrer på "fremmede Nationers Skibe". Forinden havde han blandt andet været styrmand på galeasen "Flora" af Sønderho, der sejlede i Nordeuropæisk fart. Poul Bach forblev ugift hele sit liv. – På et tidspunkt må der dog være sket et eller andet meget alvorligt med ham, som fik ham til igen at finde vej hjem til Læsø. Og heldigvis – må man vist sige – lykkedes det for ham. Præcist hvornår dette alvorlige indtraf og hvad det bestod i, har det ikke været muligt at finde ud af. I marts 1898 kom der en lov, der bestemte, at alle veteranerne fra krigen 1848-50 kunne få en "Jubilæumsgave". Denne gave søgte Poul Bach om – formentlig tilskyndet og hjulpet af sin bror, Frederik. Her er hvad Læsø sogneråd skrev bag på ansøgningen: "*Det er ikke Sogneraadet bekjendt, at der er noget urigtigt anført paa Skemaet. Ansøgeren har været Aandsvag siden 1870, men er meget fredsommelig. Han har Ophold hos sin Broder, som erholder 90 Kr. Aarlig af Kommunen, altsaa en fattig Karl. Læsø Sogneraad, den 18. Juni, 1898. PSV underdanigst C.M.Christensen".* Han må altså været kommet tilbage til Læsø omkring 1870. Ved folketællingen i februar dét år, fremgår det, at han er sømand i fart, og at han har været fraværende fra sognet i 10 år, altså siden 1860. Han må så efter alle de år være kommet tilbage som "Aandsvag". Muligvis er han kommet til skade med et eller andet, eller han kan i en ung alder have fået en hjerneblødning. Af folketællingen i 1890 fremgår det også, at han var sindssyg. Poul Bach døde den 15. februar 1900. Dødsårsagen angives på dødsattesten som "Mb Mentalis", som er en forkortelse af Morbus Mentalis, som skulle betyde sindssyge. I 30 år – altså næsten halvdelen af sit 69 år lange liv – havde

Poul Bach således døjet med en eller anden mental forstyrrelse, der gjorde ham ude af stand til at forsørge sig selv.

Kirstine Elisabeth Wiis

Kirstine Elisabeth var lige knap to år ældre end Frederik. Hun blev konfirmeret i 1847, og fik karakteren "Meget god" for kundskaber og "God" for opførsel. Hvordan hendes liv ellers er forløbet er ikke helt let at få overblik over. Hun blev aldrig gift, og fik heller ikke nogen børn. Tilsyneladende har hun tilbragt hele sig liv på Læsø. Ved folketællingerne for 1845, 1855, 1860 og 1870 boede hun åbenbart hos forældrene i Byrum. I folketællingen i 1870 var hun 37 år gammel, og der er ikke anført noget stillingsbetegnelse for hende, hvad der er lidt usædvanligt. Hun har formentlig gået sine gamle forældre til hånde, men det kan måske synes lidt overflødigt for i samme folketælling havde de også to tjenestepiger ansat. Det har ikke været muligt at finde Wiis-familien i folketællingen for 1880. Det er svært ikke at tænke, at hun måske alligevel ikke har været fuldt arbejdsdygtig. I hvert fald to gange i sit liv var hun en tur på fastlandet, og det var i april 1856 og igen i september 1857. Da var hun i Thorup i Dronninglund sogn, hvor hun stod fadder for sin storesøsters, Gertrud Henriettes, børn. I 1888 lavede Frederik Wiis en egentlig aftægtskontrakt med hende, og hun flyttede ind i det lille hus, som Frederik havde fået bygget lige vest for ejendommen.

Til højre ses det lille hus som Frederik fik bygget som aftægtshus til sin søster, Kirstine Elisabeth. Højst tænkeligt blev det bygget, så broren, Poul Bach Wiis også kunne bo der, og Kirstine Elisabeth kunne gå Poul Bach til hånde, da han havde svært ved at klare sig selv. Bag huset og til højre ses et hjørne af Byrumgård. Træerne til venstre står i Frederiks have. Vejen imellem huset og haven er Kokvadvejen

Læsø Museum og Lokalhistoriske Arkiv, Byrum

Det kan virke lidt ejendommeligt at gå på aftægt i en alder af kun 56 år. Måske ønskede Frederik, eller måske hans kone, Madsine Kathrine Madsen, som han var blevet gift med året før, simpelthen at hun flyttede ud af huset, hvor de selv boede. Det var jo også storebroren Poul, som – må man tro - gik og tullede rundt. Han flyttede også ind i aftægtshuset. Muligvis har Kirstine Elisabeth taget sig af den sindsforvirrede storebror, og det er ikke usandsynligt, at aftægten og byggeriet af det lille hus også skal ses i det lys, selvom Poul ikke er nævnt i aftalen med et eneste ord. Det er bestemt sandsynligt, at Frederik byggede huset netop til de to. Det var ikke mange år Kirstine Elisabeth fik glæde af sin aftægtskontrakt: Hun døde 64 år gammel i november 1896. Hun døde af kræft. Dødsattesten specificerer ikke kræfttypen, kun at hun havde døjet med det siden årets begyndelse.

Christian Israel Kønig Wiis

Israel Kønig var Frederiks lillebror og den yngste af Peder Nielsen Wiis ti levende børn. Han havde fået navn efter Læsøs læge, distriktskirurg Kønig, som havde vaccineret de fleste af Kønig Wiis' ældre søskende. Det forhindrede imidlertid ikke Kønig Wiis i at ende som patient på et hospital en meget stor del af sit liv. Hans livsbane var ellers begyndt på samme måde som hans større brødres:

Han kom til søs, da han var blevet konfirmeret. Det har ikke været muligt at følge ham i alle hans forhyringer, men i november 1854 fik han hyre som letmatros på skonnerten "Johanne Schweffel" af Kiel. Rejsen gik til Leith ved Edinburgh i Skotland og derfra videre. I november 1861 findes han som nyforhyret matros på skonnert "Fortuna" af København. Hans navn er dog overstreget, hvad der tyder på, at hyren ikke er blevet til noget alligevel. Muligvis er han sprunget fra, eller andet er kommet i vejen.
I hvert fald to gange har han været hjemme på Læsø: I juni 1859 udlægges han som far til Jens Christian Jensen, født i Vesterø den 31. maj. Derefter har han måske fundet det passende at komme væk fra øen.
Ifølge folketællingen fra februar 1860 var han i fart på Middelhavet. Han må dog have været hjemme på øen igen i efteråret 1862, eftersom han i august 1863 blev udlagt som far til Anton Nielsen Wiis. Anton Nielsen Wiis fik givetvis ikke sit efternavn efter Israel Kønig, men derimod snarere efter Israel Kønigs halvbror, Anthon Dølner Wiis, der var død i 1857. Anton Nielsens Wiis' mor var nemlig Anthon Dølner Wiis' enke.
Indimellem var Israel Kønig indkaldt til flåden. Ifølge sørullen skulle han have gjort ikke færre end 7 togter. Det sidste tilsyneladende under krigen i 1864, hvor han skulle være blevet hjemsendt den 14. september. Sandsynligvis er han taget hjem til Læsø, og har tilbragt efteråret og lidt af vinteren på øen. Folketællingen i 1870 nævner, at han er i fart og har været borte fra sognet i 4 år og elleve måneder. Det vil sige, at han sidste gang var hjemme på Læsø i det tidligere forår 1865. Herefter forsvinder han i mange år. Han har sandsynligvis været "i fart med fremmede nationers skibe", som hans to andre brødre var.

Imidlertid dukker han op igen i amerikanske folketællinger fra 1880 og senere tællinger. Der er tale om en person, der hedder Kønig Wiis, ganske vist også stavet Conig Weis, men som er født i Danmark i 1835, og hvis forældre begge er født i Danmark. Navnet er så specielt, at der absolut er grund til at antage, at der er tale om Israel Kønig Wiis fra Læsø. Kønig Wiis havde opholdt sig i San Fransisco, da han omkring 1878 blev indlagt på Napa State Hospital. Napa State Hospital var på dette tidspunkt et nybygget moderne hospital. En senere tid ville kalde det et Psykiatrisk Hospital, men US-Census for 1880, benævner det "*Napa State Hospital for the Insane*", altså et sindssygehopital. Det var et stort hospital, men det blev hurtigt fyldt op. I 1891 havde det 1373 patienter, og det var dobbelt så mange, som det var beregnet til. Der hørte en del jord til, og økonomien var i høj grad baseret på, at hospitalet kunne dyrke sine egne levnedsmidler. Det var også en del af behandlingen, der gik ud på at holde de indlagte beskæftiget.

Omstændighederne omkring Israel Kønigs indlæggelse og ophold kendes ikke, kun noterer Census fra 1880, at han led af "Mania" og at han havde fået det første anfald i en alder af 43 år, dvs. i 1878. Det var 22 måneder forud for tællingen, så han må være blevet indlagt omkring august-september 1878.

Napa State Asylum for the Insane (senere: Napa State Hospital) blev bygget 1873 - 1875. Der hørte knap 100 hektar jord til. Det var meningen, at institutionen skulle være selvforsynende og patienterne holdes beskæftiget. Hospitalet havde sin egen kirkegård, der var i brug fra 1875 til 1924. I den periode blev omkring 4365 personer begravet her, blandt andre Israel Kønig Wiis, der døde i 1919. Da havde han tilbragt mere end 40 år på Napa State Hospital, eller næsten halvdelen af sit liv.

Foto: Farvelagt postkort fra 1909. Wikimedia Commons. www.commons.wikimedia.org.

Der nævnes kun et anfald, til gengæld må det have været vedvarende, for han slap aldrig ud fra Napa State Hospital igen. Muligvis havde han med årene udviklet en alvorlig grad af manio-depression. Israel Kønig Wiis døde den 22. januar 1919, 83 år gammel, og blev begravet på hospitalets kirkegård. Han blev den sidstlevende og også den, der blev ældst af alle Peder Nielsen Wiis' børn, men måtte altså tilbringe omtrent halvdelen af sit liv på en anstalt i Californien.

Man kan undre sig over, at Frederik Wiis' to helbrødre, Poul Bach og Israel Kønig, begge endte som "sindssyge". Om det var samme form for sindssyge, de led af, er uvist. Men fælles for dem er, at sygdommen åbenbart først for alvor udviklede sig i voksenalderen, hvor de har været omkring de fyrre år gamle. Man kan forestille sig visse sygdomme, som dengang ikke var ualmindelige blandt sømænd, og som de måske hyppigt pådrog sig som yngre, men som senere i livet udviklede sig og påvirkede centralnervesystemet og hjernefunktionen. Men intet i kilderne giver nogen antydning i den retning. Om der også er en sammenhæng til halvbrorens, Anton Dølners slagtilfælde og meget tidlige død som 34-årig, vides naturligvis heller ikke. De to andre halvbrødre fik såmænd heller ikke noget glorværdigt liv: Niels Christoffer druknede som 21-årig i Middelhavet, og Hans Peder endte – efter at have været gift og emigreret til Amerika og igen vendt hjem til Læsø – som fattiglem på øen.

Kun to af søstrene blev gift og fik børn, nemlig halvsøsteren Hanna Rebekka og helsøsteren Gertrud Henriette. Den ugifte halvsøster, Petrine Marie, døde på Sankt Hans hospital ved Roskilde. Men hun var dog firs år, da hun døde, og muligvis kan hun være endt på Sankt Hans på grund af demens. Den ligeledes ugifte helsøster Kirstine Elisabeth forblev på Læsø og på ejendommen i Byrum hele sit liv. Formentligt har hun gået sine forældre og siden Frederik og hans familie til hånde.

*

7. FAMILIEN

Den gamle Wiis, skolelæreren og kirkesangeren, var død i det tidlige forår 1874. Det er ikke sandsynligt, at Frederik har været hjemme på dette tidspunkt, så han har ikke kunnet deltage i begravelsen. Men det må have givet ham nogle overvejelser om, hvornår han skulle vende hjem for at deltage i driften af gården.
Præcist hvornår Frederik Wiis vendte hjem fra Amerika har det ikke været muligt at finde ud, men det må have været på et tidspunkt i sidste halvdel af 1870-erne. I foråret 1879 var han i hvert fald hjemme, og han begyndte at gøre sig bemærket i lokalsamfundet på forskellig vis.
Hans mor var 80 år gammel, da faren døde, og hans søster, Kirstine Elisabeth, var 41 år og boede også hjemme. Desuden var der broren, Poul Bach. Hvorvidt Poul Bach har kunnet hjælpe med på gården er nok tvivlsomt, eftersom hans hoved ikke længere fungerede normalt. Måske har han, selvom han var ganske skikkelig, ligefrem krævet nogen pleje. I marts 1883 søgte Frederik sognerådet om hjælp til sin åndsvage bror.
Af en eller anden helt uforklarlig grund optræder familien ikke i folketællingen for 1880. Men den må have bestået af den gamle mor og de tre midaldrende børn samt utvivlsomt et par tjenestefolk. Og sådant fortsatte det, indtil den gamle mor, Gertrud Høllet Bach døde i november 1885. Hun blev 92 år gammel.

Rejse til Amerika maj 1884

Da Frederik Wiis havde været hjemme på Læsø i fem-seks år, rejste han igen til Amerika. Men det var ikke for at blive derovre. I hvert fald var han tilbage på Læsø igen senest i løbet af 1886. Hans ærinde i USA er ikke klart, og de amerikanske indvandrerprotokoller giver ingen besked om årsagen til rejsen til USA. Det kan godt virke lidt overskudsagtigt at rejse til USA på denne måde, og Frederik har utvivlsomt haft en eller flere tvingende grunde til at gøre denne rejse.

Förteckning

öfver utvandrare, som af undertecknad befordras med Ångfartyget Leipzig, som den 1st Maj härifrån afgår till New York.

Kontraktets N:o	Utvandrarens yrke och namn.	Födelseort till län och socken.	Ålder.	Man.	Qvinna.	Summa.	Bestämmelseort.
1	Johan Berntson	Qville, Bohuslän	28	1		1	New York
2	Fredrik Wiis	Læsö Danmark	49	1		1	" "

Frederik Wiis i passagerlisten fra SS "Leipzig". At hans kontrakt er nummer 2 kan muligvis tolkes på den måde, at billetten er bestilt i god tid, og at rejsen har været planlagt længe. Udover at "Leipzig" afsejlede fra Göteborg den 1. maj 1884, og at rejsen gik til New York, samt at Frederik var 49 år gammel, er det ikke mange oplysninger, vi får. "Leipzig" ankom til New York den 15. maj.

Ancestry: www.ancestry.com :
=> Fredrik Wies => Gothenburg => Sweden => Passenger Lista, 1869 – 1951 (SS "Leipzig")
=> Fredrick Wies => New York, US => Arriving Passenger and Crew Lists 1920 – 1957 (SS "Leipzig")

Muligvis er han rejst til USA for at se til sin lillebror, Israel Kønig Wiis. Nogenlunde samtidig med at Frederik havde forladt USA for at slå sig ned på Læsø omkring 1878 eller 1879, var hans lillebror,

Israel Kønig Wiis, blevet spærret inde på sindssygeanstalten Napa State Hospital i staten Californien. Frederik kunne have været interesseret i, om der var noget håb om bedring for broren. Der var også sket det, at det barn, Anton Nielsen Wiis, som Israel Kønig i 1863 fik sammen med sin svigerinde, enken Andrine Kirstine Wiis, var druknet ved Island. Den tyveårige Anton Wiis havde været matros ombord på skonnerten "Metha". Besætningen var på 7 mand, hvoraf de 5 var fra Læsø. "Metha" var simpelthen borteblevet, som det hed. Det vil sige, den var totalforlist på et tidspunkt efter afrejsen fra Isafjord, den 3. november 1883. Hvis antagelsen er rigtig, må det have været en lang og trist rejse til Californien og tilbage igen for Frederik Wiis. Israel Kønig måtte i øvrigt blive på hospitalet til sin død mange år senere.

Man kan naturligvis også tænke sig, at Frederik Wiis simpelthen havde noget, han måtte tage sig af i Amerika, formentligt i New York området. Måske pengesager, ejendom, eller ligefrem familie, men dette er rent gætteri. Men han havde trods alt boet der i omkring 15 år, og må have klaret sig ganske fornuftigt.

Madsine Kathrine Madsen

Tilbage på Læsø blev den nu ikke længere helt unge Frederik så endelig gift. Det skete lørdag den 21. maj, 1887. Den udkårne var den 25 år yngre Madsine Kathrine Madsen fra Vesterø.

Deres første barn, Peter Alfred Wilhelm, blev født kun knap tre måneder efter vielsen, så Madsine har i høj grad været gravid, da de blev gift. Der var nu ikke tale om at stå gravid foran noget alter, for de blev borgerligt viet, fordi Madsine var udtrådt af Folkekirken. Den 21. maj var i øvrigt Frederiks fødselsdag. Han fyldte 53 år samme dag, som han blev gift. Madsine var 28.

Madsine var født i Vesterø sogn. Moren var Gertrud Marie Madsdatter og faren var Mads Dahm Jensen. Familien boede i et hus, og faren, Mads Dahm, var fisker og sømand. Og det må være forklaringen på, at han på et tidspunkt i midten af 1860-erne forsvinder ud af historien. Det har ikke været muligt at finde hans dødsfald, så vi må antage, at han er druknet uden at blive fundet. I folketællingen for 1870 er Gertrud Marie benævnt som enke, der ernærede sig ved håndgerning og som daglejer. Hendes fire hjemmeboende børn inklusive den 11-årige Madsine blev forsørget af Læsø kommunes fattigvæsen. Der har ikke været meget at gøre godt med i det lille hjem. Madsine blev konfirmeret i 1873 og derefter bliver oplysningerne om Madsine særdeles sparsomme. At hun har været tjenestepige et eller flere steder i de følgende år kan der ikke være tvivl om.

Når Madsine og Frederik måtte vies borgerligt, var det fordi Madsine var blevet metodist. Netop i slutningen af 1870-erne og igennem 1880-erne var metodistbevægelsen meget aktiv i Frederikshavn, hvor metodisterne i 1881 fik bygget deres egen kirke i Jernbanegade. Frederikshavn var i de år en af bevægelsens danske højborge. Det er tænkeligt, at Madsine er blevet påvirket af metodistbevægelsen i Frederikshavn.

Om Madsine havde været tjenestepige hos Wiis'erne før hun og Frederik blev viet, ved vi ikke, men det kan da bestemt ikke udelukkes. Under alle omstændigheder må hun være blevet gravid omkring november måned 1886. Hun boede da også i Byrum, da hun og Frederik blev gift året efter. Efter vielsen i maj måned 1887 skulle den 28-årige Madsine så være konen i huset for de tre halvgamle Wiis-søskende, den 53-årige Frederik, som hun var gift med, svigerinden Kirstine

Elisabeth, der var 54 år og som havde boet hjemme hele sit liv, samt Poul Bach, der var 56 år gammel, og som var småtosset og dårligt kunne tage vare på sig selv. Hertil kom, at Madsine allerede den 4. august 1887, fødte hendes og Frederiks første barn: Peter Alfred Vilhelm Wiis.

Set i det lys, virker det vel ganske fornuftigt, at Frederik havde ladet det lille aftægtshus bygge vest for ejendommen, og at han, året efter at han havde giftet sig med Madsine, lavede en aftægtskontrakt med sin søster Kirstine Elisabeth. Så havde Madsine og Frederik og den lille Peter Alfred det gamle stuehus for sig selv. Men hvordan de har arbejdet sammen og fået dagligdagen til at fungere, ved vi naturligvis ikke noget om. Men det er da nærliggende at tænke sig, at Kirstine Elisabeth har skulle tage sig lidt af den åndsvage bror, Poul Bach, og ganske givet også af den lille Peter Alfred.

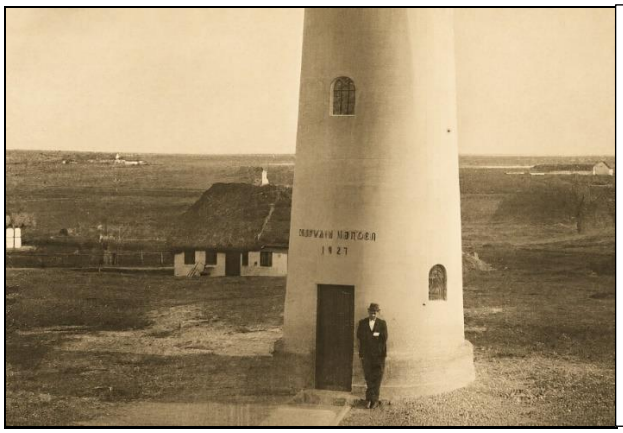

Aftægtshuset, som blev bygget omkring 1885, fik i 1926 en særlig genbo, da Thorvald Hansen byggede sit berømte tårn, hvorfra man kunne se hele øen. De første beboere i huset var Frederiks søster og bror. Hundrede år senere var huset – nu udvidet og moderniseret – stadig i brug som aftægtsbolig. Det var Frederiks yngste datter, Olga, som tilbragte sine sidste år deri. Frederik selv kom ikke til at bo i det lille hus. I det fjerne kan man til højre se Møllegård og til venstre ane Pilegård. Thorvald Hansen ses foran sit tårn, som stadig står. Men Læsøs træer har vokset sig store, og udsigten fra tårnet er derfor ikke længere den samme.

Foto fra tårnets indvielse i 1927, www. thorvaldhansenstaarn.dk

De blev altså viet af birkedommer Borberg på Læsø tinghus, på Frederiks fødselsdag, lørdag den 21. maj, 1887. Protokollen omtaler ikke nogen tilstedeværende ved vielsen udover brudeparret, birkedommeren og så de to sædvanlige vidner, Levin og Thomsen. Desuden var Lars Degn Sørensen til stede som forlover. Egentlig var skibsfører Ludvig Heintzelmann også forlover, men da han igen var taget ud at sejle, kunne han ikke møde op. Lars Degn kunne så fremlægge en fælles erklæring fra de to forlovere, hvori de indestod for, at der ikke var noget til hinder for, at de to brudefolk kunne indgå i ægteskab. Frederik måtte desuden fremlægge en erklæring om, at han i den tid, han havde boet i Danmark, altid havde haft bopæl på Læsø, og at han aldrig havde modtaget fattigdomsunderstøttelse.

Derudover måtte ægteparret underskrive en fælles erklæring om, at de var forpligtede til at opdrage deres eventuelle børn i den kristne tro. En erklæring om at Madsine og Frederik agtede at indgå ægteskab, var allerede blevet læst op i retten den 18. april, og da birkedommer Borberg ikke havde modtaget nogen indsigelser mod det planlagte ægteskab, og da de to havde givet udtryk for, at de ville have hinanden, var der ingenting i vejen for, at Borbjerg kunne erklære, at deres ægteskab var lovligt og gyldigt indgået.

Åbenbart havde det været lidt upraktisk at være borgerligt gift på Læsø. Måske var der nogle, der ikke rigtigt fandt det passende. Da Madsine og Frederik efterhånden havde fået fire børn sammen, fik de tingene bragt "i orden" og blev "rigtigt" viet i Byrum kirke den 16. december, 1891. Forloverne var Frederiks nevø Peter Christoffer Wiis, der havde opgivet sømandslivet for at blive havnefoged i Vesterø, samt Carl Christian Vesterholt, der var lærer og organist i Byrum.

Præsten skrev en anmærkning i kirkebogen: *"Parret blev borgerligt viet 21. Maj 1887. Konen traadte før den kirkelige Vielse atter ind i Folkekirken ved en Erklæring af den 16. December, der er medunderskreven af F. Viis og Lærer Vesterholt som Vitterlighedsvidner".* Tilsyneladende er Madsine trådt ind i folkekirken samme dag, som hun blev viet i den. Man får nærmest indtryk af, at Frederik har haft erklæringen med i inderlommen og har givet den til præsten i kirkedøren.

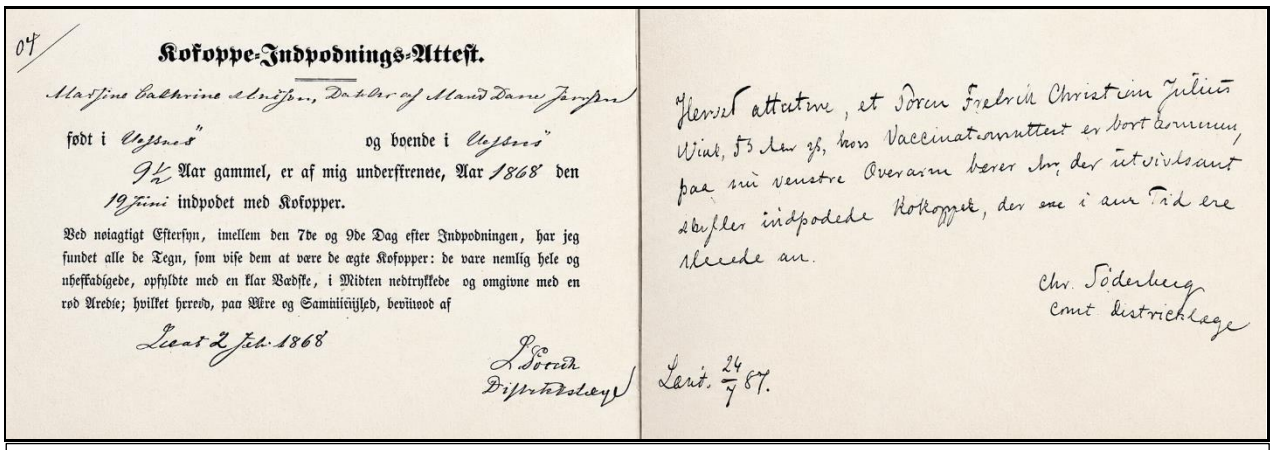

Kokoppe-Indpodnings-Attest.

Madsine Kathrine Nielsen, Datter af Mandt Hans Jensen

født i Vesterø og boende i Vesterø

9½ Aar gammel, er af mig underskrevne, Aar 1868 den 19 Juni indpodet med Kokopper.

Ved nøiagtigt Eftersyn, imellem den 7de og 9de Dag efter Indpodningen, har jeg fundet alle de Tegn, som vise dem at være de ægte Kokopper: de vare nemlig hele og uhefftabigede, opfyldte med en klar Vædske, i Midten nedtrykkede og omgivne med en rød Aredie; hvilket herved, paa Ære og Samvittighed, bevidnedes af

Læsø 2 Juli 1868

L Søren
Distriktslæge

Hermed attesteres, at Søren Frederik Christian Julius Wiis, 53 Aar gl, hos Vaccinationsmatrikel er bortkommen, paa sin venstre Overarm bærer han det utvivlsomt skjelsættende indpodede Kokoppeær, der saa vidt vides ere ulovede an.

Chr. Söderberg
Cmnt Distrikslæge

Læsø. 24/7 87.

Det havde krævet en del bureaukrati, for at Madsine og Frederik kunne blive viet af birkedommeren. Blandt andet havde de skullet fremvise attest på, at de var blevet vaccineret mod kopper. Det havde ikke været noget problem for Madsine, men Frederiks attest var bortkommet. Derfor måtte en han tur til lægen, hvor han måtte krænge sin skjorte og undertrøje op over venstre skulder, så lægen kunne konstatere, at han på venstre overarm havde de ar, der var en følge af kokoppeindpodningen. Birkedommeren må have beholdt begge attesterne, siden de i dag kan findes blandt birkedommerens efterladte dokumenter.

Rigsarkivet=>Læsø birkedommer=>Sager vedr. embedet 1885-1919=>Ægteskabsdokumenter 1895-1916

Børnene

Som det vil være fremgået, varede det ikke længe inden, der kom småfolk i huset. Ikke engang to og en halv måned gik der. *Peter Alfred* blev født den 4. august, og blev straks hjemmedøbt af lærer Vesterholt. Hjemmedåb var stadig ganske almindeligt i 1887, og måske har den lille Peter Alfred virket lidt skrøbelig. Han klarede sig dog, og blev fremstillet i kirken den 16. oktober. De to kvindelige faddere var Frederik søster, Kirstine Elisabeth og Ane Kathrine Nielsen fra Vesterø. Hun var gift med Frederiks nevø, skibsfører Peter Christoffer Wiis. De tre mandlige faddere var gårdmændene, Melchior Gay fra Vesterø, Søren Mortensen fra Byrum, samt Lars Degn Sørensen, som jo havde været en af de to forlovere med brylluppet to og en halv måned tidligere.
Med Peter Alfred var der kommet børn i huset. Det havde der ikke været i mange, mange år. Og måske tog Frederiks søster, Kirstine Elisabeth, sig i særlig grad af Peter Alfred, eller han knyttede sig, efterhånden som han blev større, til hende. Da hun døde i november 1896 havde Kirstine Elisabeth testamenteret alt, hvad hun ejede, til Peter Alfred. Der var tale om lidt indbo, tøj og personlige effekter, samt et gældsbevis på 300 kroner, som hun åbenbart havde været i stand til at låne ud. Skifteretten accepterede, at Frederik kunne købe alle efterladenskaberne fra Kirstine Elisabeths bo for 100 kr. Desuden forlangte skifteretten, at gældsbeviset på det 300 kr. skulle indfries. Så til Peter Alfred blev der 3 - 400 kr., når lidt gæld var trukket fra. Testamentet var lavet en lille månedstid før Kirstine Elisabeth døde.

Godt et års tid senere fik Peter Alfred så en lillesøster. Det var *Georgine Nathalie*, som blev født den 8. december, 1888. Også i dette tilfælde måtte lærer Vesterholt hentes og forrette en hjemmedåb. Kirkebogen nævner ikke noget om årsagen. Som vidner ved fødslen nævnes faderen, og Anthon Dølner Wiis' enke. Anthon Dølners enke var Andrine Kathrine Pedersdatter, som var mor til skibsfører Peter Christoffer Wiis i Vesterø. Blandt fadderne ved fremstillingen i kirken den 10. februar 1889, finder man mærkværdigvis ingen gengangere fra Peter Alfreds dåb og ingen gårdmænd, men alene sømænd og styrmand fra Vesterø og Byrum.

Herefter gik der godt et par år inden Madsine igen blev gravid. Til gengæld var det denne gang med tvillinger, og den 8. oktober 1891 fødte hun to drenge: *Frederik Albert* og *Anthon Robert.* Også denne gang fandt man, at en hjemmedåb var nødvendig, og igen var det lærer Vesterholt, der måtte træde til. Grunden var formentligt, som jordemoderen anførte i sin protokol, at den ene af tvillingerne var skindød ved fødslen, og at de efter jordemoderens vurdering var født tre-fire uger for tidligt. Det lykkedes dog at få den skindøde til live igen og i øvrigt holde liv i dem begge. Faren for tvillingerne har nok ikke været helt overhængende, for hjemmedåben skete først tre dage efter fødslen. Den 3. januar 1892, blev drengene fremstillet i kirken. Igen er der ingen gengangere blandt faddere fra de to ældste børns dåb, bortset fra styrmand Morten Sørensen, der også stod fadder ved Georgine Nathalias dåb. Anthon Robert og Frederik Albert fik også hvert sit hold af faddere, så Frederik Wiis måtte have haft fat i ti personer for at kunne gennemføre i dåbshandlingen den 3. januar, 1892.

Madsine Kathrine Madsens død

Den 22. marts, 1894, blev *Manuel Valdemar* født. Kirkebogen anfører ikke noget om nogle vidner ved fødslen, og i modsætning til sine fire ældre søskende, blev Manuel Valdemar ikke hjemmedøbt. Han blev døbt i kirken den 14. maj. Denne gang var der et par gengangere blandt fadderne, nemlig kaptajn Niels Peter Møller og hans hustru.
Madsine blev indledt i kirken samme dag som dåben fandt sted. Det var ca. 2 uger før Madsine og Frederik kunne fejre deres syvårs bryllupsdag. På de syv år havde Madsine nået at føde 5 børn.

Der var en betydelig overvægt af søfolk blandt fadderne ved de fem børns dåb. Ved de to seneste fødsler havde Anthon Dølner Wiis' enke, Andrine Kirstine været tilstede, og er anført som vidne i kirkebogen. Blandt fadderne kan man også finde skibsfører Peter Christoffer Wiis' hustru og i 1892, da Peter Christoffer var blevet købmand og havnefoged ved havnen i Vesterø, også ham selv som fadder for Frederik Albert. Ved Manuel Valdemar dåb nævnes også Frederiks bror, Hans Peter Wiis, som fadder. Han var kommet tilbage til Læsø få år forinden. Der har altså har været kontakt familiemedlemmerne i mellem.

Med fraværet af hjemmedåb ved Manuel Valdemars fødsel og Madsines indledning i kirken i forbindelse med kirkedåben den 14. maj, skulle man tro, at alt var i den skønneste orden. Men det var det ikke, langtfra endda. Mandag den 15. oktober, 1894, døde Manual Valdemar, syv måneder gammel. 3 uger senere døde hans mor, Madsine Kathrine Madsen, 35 år gammel. Hermed var den 60-årige Frederik blevet alene med fire små børn. Ikke ulig den situation hans egen far havde stået i i 1828. Men faren, Peder Nielsen Wiis havde dog kun været 42 år, da han mistede sin første kone, Hanna Henriette Neuchs.

Da Manuel Valdemar døde kunne Frederik Wiis selv samme dag gå hen og give birkedommeren besked om det. Da Madsine Katrine døde tre uger senere, måtte Lars Degn tage sig af at give birkedommeren beskeden.

Det har ikke været muligt at finde ud af, hvad Manuel Valdemar og hans mor, Madsine, døde af. Der kan selvfølgelig have været efterfølgende fødselskomplikationer, men en epidemi eller en simpel omgangssyge, der har gjort sin virkning på grund af en måske svækket immunforsvar, er bestemt også en mulighed.

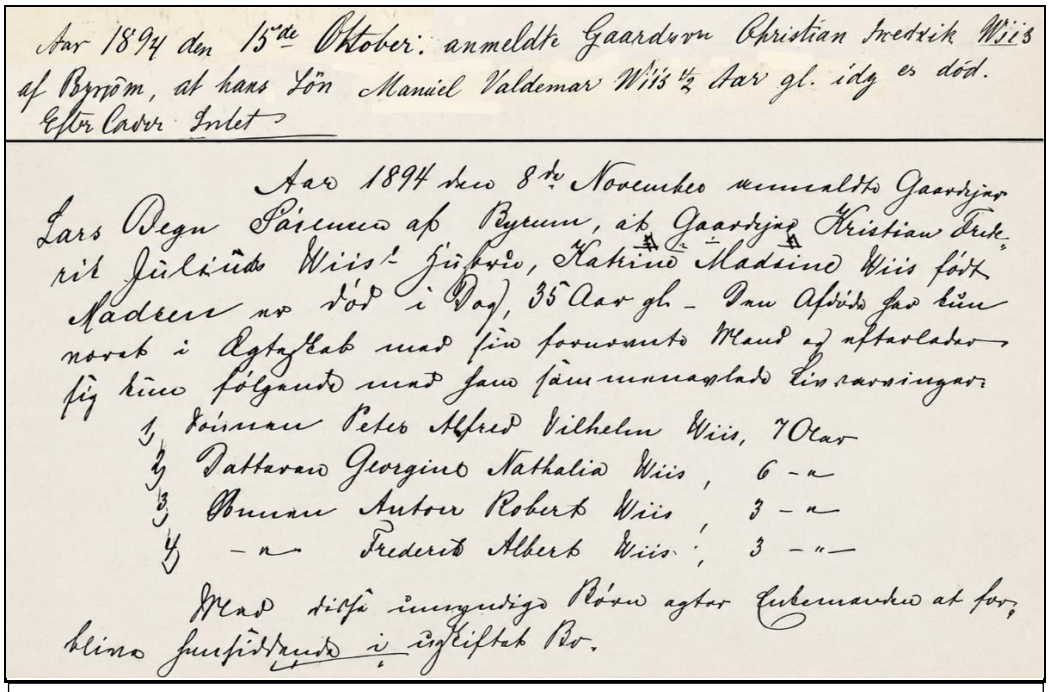

To udsnit fra Læsø skifteprotokol i efteråret 1894:
"Aar 1894 den 15de Oktober anmeldte Gaardejer Christian Frederik Wiis af Byrum, at hans søn Manuel Valdemar Wiis ½ Aar gl. idg er død. Efterlader intet."
Aar 1894 den 8de November anmeldte Gaardejer Lars Degn Sørensen af Byrum, at Gaardejer Kristian Frederik Julius Wiis' Hustru, Katrine Madsen Wiis født Madsen er død i Dag, 35 Aar gl.. Den afdøde har kun været i Ægteskab med sin fornævnte Mand og efterlader sig kun følgende med ham sammenavlede Livsarvinger:

1) *Sønnen Peter Alfred Vilhelm Wiis, 7 Aar*
2) *Datteren Georgine Nathalia Wiis, 6 Aar*
3) *Sønnen Anton Robert Wiis, 3 Aar*
4) *Sønnen Frederik Albert Wiis, 3 Aar*

Med disse umyndige børn agter Enkemanden at forblive hensiddende i uskiftet Bo.
Rigsarkivet => Læsø birkedommer (1815-1898) => Skifteprotokol (1885-1898)

Ane Margrethe Marie Olsen

Ane Margrethe var født i Hals sogn i 1856, ganske tæt ved Hals skole. Hendes forældre havde den ejendom, som senere kom til at hedde "Lykkegaard" på Hals Skolevej 5. Ane Margrethe var den yngste af en søskendeflok på 8. Hun var født i 1856 og var dermed 22 år yngre end Frederik. Det ser ud til, at hun har boet hjemme hele sit liv, indtil hun blev gift. Hendes far, Ole Melchior

Pedersen, kom uheldigt af dage i 1885, da han var 80 år gammel. Han kørte løbsk med sine heste og blev kastet ud af vognen, hvorved han slog hovedet, så han kort tid efter døde af det. Hans kone, den 65-årige Else Marie Larsdatter, drev så ejendommen videre med hjælp fra sin ældste og sin yngste datter: Else Kirstine Oledatter, der var født i 1840 og den 16 år yngre Ane Margrethe. De øvrige søskende var for længst flyttet hjemmefra. Af mandfolk på ejendommen var der ved folketællingen i 1890 kun den 9-årige Peter Svendsen Olsen, som var resultatet af et møde Else Kirstine havde haft ti år tidligere med en gift gårdmand i Hals.

Hvordan Frederik kom i kontakt med Ane Margrethe, ved vi ikke, men han har naturligvis været ganske klar over, hvilke ugifte kvinder, der var på øen og hvem, der måske kunne være et passende parti for ham. Han havde under alle omstændigheder stærkt brug for hjælp til at passe børnene, og til gå til hånde med driften af gården. Man kan måske undre sig lidt over, hvordan en halvgammel mand, som Frederik efterhånden var blevet, kunne gifte sig med to så forholdsvis unge kvinder. Her må det huskes, at der på Læsø i slutningen af 1800-tallet stadig var underskud af mænd i den giftefærdige alder, og at det var særdeles vigtigt for en læsøkvinde at blive gift. Et giftermål betød mand og børn og - hvis det da ikke gik rent galt - dermed også udsigt til en forhåbentlig nogenlunde anstændig aftægtskontrakt, når den tid kom. De ældre læsøkvinder, der var alene i alderdommen uden aftægt og uden nogen til at hjælpe sig, var bestemt ikke at misunde. Hertil kom naturligvis, at Frederik slet ikke var noget dårligt parti. Hans ejendom var gældfri, og tilsyneladende forstod han at drive den, og måske havde han endda en lille smule penge på kistebunden.

Og brug for hjælp havde Frederik da også i særlig grad, fordi hans søster, Kirstine Elisabeth, var blevet alvorligt syg. Kirstine Elisabeth havde boet på gården i Byrum hele sit liv, og Frederik havde lavet en aftægtskontrakt med hende i 1888. Hun har ganske givet hjulpet ham med at passe den åndsvage bror, Poul Bach. Kirstine Elisabeth var blevet syg i begyndelsen af 1896. Der var tale om kræft, og det var en aggressiv en af slagsen, så hun døde allerede den 2. november, 1896. Og hermed stod Frederik så at sige *helt* alene.

Da Madsine Kathrine var død i 1894 havde Frederik meddelt skifteretten, at han ønskede at blive siddende i uskiftet bo. Men det gik jo ikke, når han nu ønskede at gifte sig igen. Boet efter Madsine måtte altså skiftes, og han måtte dele arven efter hende med sine fire børn. Som værge for børnene i denne sammenhæng beskikkede skifteretten på Læsø gårdejer Poul Johnsen Olesen, som havde sejlet som matros, men i 1878 havde giftet sig til ejendommen, Byrum Hovedgade 2. Frederik Wiis og Poul Olesen havde i fællesskab gennemgået boets aktiver og passiver og var blevet enige om, at ejendommen med ud- og indbo og løsøre var 8000 kr. værd. Gæld var der ikke noget af. Dette blev accepteret af skifteretten. Halvdelen tilhørte i forvejen Frederik, så det var et spørgsmål om at fordele den halvdel, der havde tilhørt Madsine. Efter fradrag af omkostninger var værdien heraf 3929 kr. som skulle fordeles mellem Frederik Wiis og hans fire børn. Her fik Frederik så den såkaldte broderlod, altså lidt mere end de øvrige arvinger. Han fik 873 kr, mens børnene hver fik 764 kr. Børnenes arvelod blev stående som en fordring på ejendommen, som kunne udbetales når de blev voksne. Så længe de boede hjemme og fik kost og logi dér, blev der heller ikke tilskrevet renter. Skifterettens afgørelse måtte naturligvis indføres i Læsøs skøde- og panteprotokol. Dette skete den 1. december 1896, og dermed var der så at sige fri bane for brylluppet, der fandt sted ugen efter.

Ane Margrethe og Frederik blev gift i Byrum kirke den 8. december 1896, lige akkurat to år og en måned efter Madsines død. Og en måned efter at Kirstine Elisabeth var blevet begravet. Forlovere ved brylluppet var Ane Margrethe bror, Ole Melchior Olesen, og Frederiks bror, Hans Peder Wiis.

Godt atten måneder senere blev deres datter, *Olga Frederikke Marie*, så født. Det var den 26. juli, 1898. På det tidspunkt var Frederik 64 år gammel og Ane Margrethe 42, så man må sige, at det var et voksent forældrepar. De fik dog så heller ikke flere børn, hvad der muligvis kan skyldes forældrenes fremskredne alder. Måske kan det også have spillet en rolle, at fødslen havde været meget kompliceret og meget langvarig. Til sidst måtte man have fat i doktor Büttner, og barnet måtte hjælpes til verden med en fødselstang. Både mor og barn stod dog det hele igennem. Med Olga var der nu fem børn i huset.
Der gik nogle måneder inden hun blev døbt. Det skete først anden juledag. Lidt usædvanligt var både Ane Margrethe og Frederik blandt fadderne. Desuden var der Hans Peder Wiis, der var kommet hjem fra Amerika et par år tidligere, Ane Margrethes bror, Peter Svendsen Olsen, samt pigen Marie Severine Petrea Olsen. Det virker lidt som om, at Frederik og måske Ane Margrethe har ønsket at holde sig til det strengt nødvendige uden nogen eller noget ekstra.

Hvordan barndomslivet for Frederik Wiis' børn har været, ved vi ikke meget om. Formentligt har det lignet det fleste andre læsøbørns liv i slutningen af 1890-erne og begyndelsen af det tyvende århundrede. I 1960-erne arbejdede jeg som teenager ganske ofte sammen med min bedstefar, Robert Wiis, som håndlanger og hjælper på hans mange bygge- og reparationsprojekter for folk i Vesterø. Når vi holdt en lille pause og delte to citronvand, var der god lejlighed til en snak. Desværre er en teenager ikke god til at spørge ind til forhold, der ligger 60 - 70 år tilbage i tiden. Bedstefar talte aldrig om sin far, og heller ikke om sin storebror, Peter Alfred. Kun et par enkelte glimt fra hans barndomsliv blev det til: At jeg ikke måtte tro, at det havde været morsomt at vokse uden sin rigtige mor, blev antydet nogle gange. Man kan dertil mene, at det kunne Robert ikke godt vide, når han ikke havde prøvet det. Til sin far måtte Robert hver dag hente en pægl brændevin hos købmanden. En dag fik han den ide selv at drikke brændevinen. Det var en rigtig skidt ide, men førte for hans vedkommende dog til et livslangt medlemskab af afholdsforeningen på Læsø. Til de lyseste minder, og det han helst fortalte om, hørte tiden som vogterdreng på Rønnerne. Rønnerne på de gode sommerdage, når kreaturerne skikkede sig, og der var god tid til leg og findepåsomhed med de andre drenge, stod i hans erindring som det vidunderligste sted på jorden og de allerbedste tider i livet.

AJW

Peter Alfreds tragiske drukneulykke

Kort før jul i 1903 fik familien Wiis en forfærdelig trist besked. Børnenes storebror og Frederik Wiis' ældste barn, den kun 16-årige Peter Alfred Vilhelm, var druknet i havnen i Bilbao i Spanien. Situationen kunne minde om foråret 1841, da den dengang syvårige Frederiks egen storebror, den 21-årige Niels Christopher, var druknet i Middelhavet. Peter Alfred var blevet konfirmeret, den 6. oktober, 1901, og var kommet ud at sejle året efter. Så mere end godt et års sejltid kan han ikke nået at have haft. I efteråret 1903, da han lige var blevet 16 år, havde Peter Alfred hyre som jungmand ombord på damperen "Broholm".
SS "Broholm" var et dampskib på 1326 BRT og var hjemmehørende i København, hvor det også var bygget i 1883. Mandag den 2. november, 1903 var det sejlet fra Härnøsand, der er en svensk havneby i Den botniske Bugt. Det blev en meget drøj tur ned gennem Østersøen, videre over

Nordsøen og Biscayabugten med storm næsten hele vejen. Tirsdag, den 19. november, var man så endelig ankommet til Bilbao, efter nogle få dages ophold i Pasajes, som er en lille havneby tæt ved grænsen til Frankrig. I havnen i Bilbao lå også dampskibet SS "Russia", der ligeledes var hjemmehørende i København. "Russia" kom også fra Härnösand, og var sejlet derfra et par dage efter "Broholm", så besætningerne fra de to skibe havde truffet hinanden i Härnösand. "Russia" var lastet med træ og havde haft en betydelig dækslast. Turen til Bilbao havde været meget vanskelig for "Russia", særligt i Nordsøen den 10. og 11. november. Dækslasten havde forskubbet sig, og en del af den revet sig løs. Kæderne, der skulle holde lasten på plads var sprunget og støttestolperne i siden knækket, så omkring 45 rummeter af dækslasten røg overbord. Og en anden stor del af lasten rutsjede frem og tilbage over dækket. Da skibet samtidig tog vand ind, var situationen ikke god. Ombord besluttede man sig derfor at gå i gang med den farlige opgave at lempe en større del af dækslasten overbord.

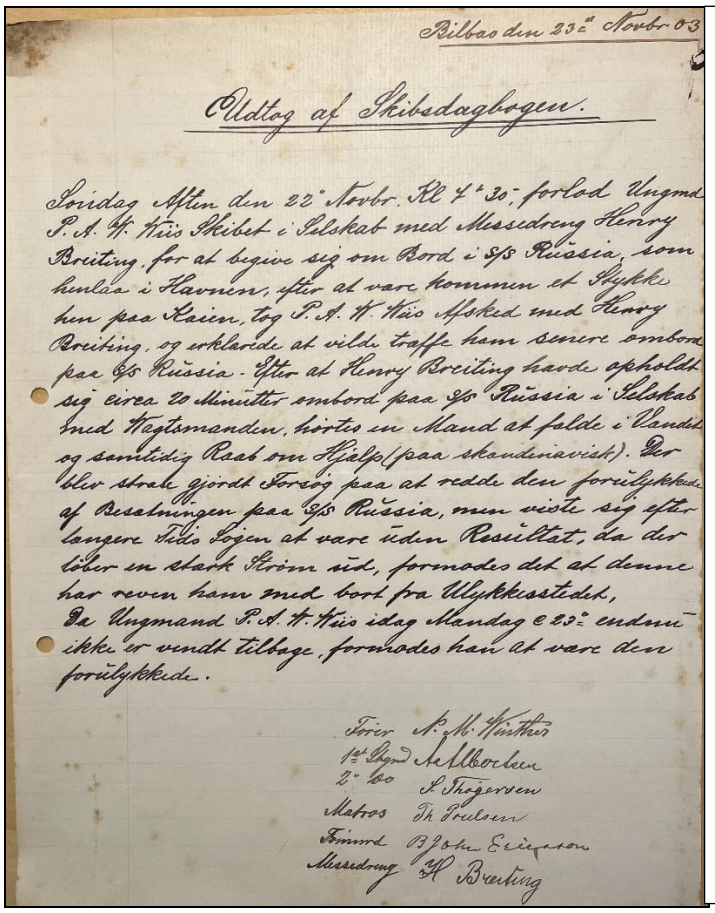

Bilbao den 23d Novbr. 03

Udtog af Skibsdagbogen.

Søndag Aften den 22d Novbr. Kl 7'30 forlod Ungmd P.A.V. Wiis Skibet i Selskab med Messedreng Henry Breiting, for at begive sig om Bord i S/S Russia, som henlaa i Havnen, efter at være kommen et Stykke hen paa Kaien, tog P.A.V. Wiis Afsked med Henry Breiting, og erklærede at vilde træffe ham senere ombord paa S/S Russia. Efter at Henry Breiting havde opholdt sig circa 20 Minutter ombord paa S/S Russia i Selskab med Vagtmanden, hørtes en Mand at falde i Vandet og samtidig Raab om Hjælp (paa skandinavisk). Der blev straks gjordt Forsøg paa at redde den forulykkede af Besætningen paa S/S Russia, men viste sig efter længere Tids Søgen at være uden Resultat, da der løber en stærk Strøm ud, formodes det at denne har reven ham med bort fra Ulykkesstedet.
Da Ungmand P.A.V. Wiis idag Mandag d 23d endnu ikke er vendt tilbage, formodes han at være den forulykkede.

Fører N.M. Winther
1st Styrmd A. Altbertsen
2d do S. Thøgersen
Matros Th. Poulsen
Tømmermd B. John Ericson
Messedreng H. Breiting

Bilbao, den 23d Novbr. 03

Udtog af Skibsdagbogen

Søndag Aften den 22. Novbr Kl. 7'30 forlod Ungmand P.A.V. Wiis Skibet i Selskab med Messedreng Henry Breiting, for at begive sig ombord i SS Russia, som henlaa i Havnen, efter at være kommen et Stykke hen paa Kaien, tog P.A.V. Wiis Afsked med Henry Breiting, og erklærede at vilde træffe ham senere ombord paa SS Russia. Efter at Henry Breiting havde opholdt sig ca. 20 Minutter ombord paa SS Russia i Selskab med Vagtmanden, hørtes en Mand at falde i Vandet og samtidig Raab om Hjælp (paa skandinavisk). Der blev straks gjort Forsøg paa at redde den forulykkede af Besætningen paa SS Russia, men viste sig efter længere Tids Søgen at være uden Resultat, da der løber en stærk Strøm ud, formodes det at denne har reven ham med bort fra Ulykkesstedet.
Da Ungmand P.A.V. Wiis i dag, Mandag d. 23. endnu ikke er vendt tilbage, formodes han at være den forulykkede.
Fører N.M. Winther, 1st Styrmd A. Altbertsen, 2d do S. Thøgersen, Matros Th. Poulsen, Tømmermd B. John Ericson, Messedreng H. Breiting

Rigsarkivet. Bilbao, Konsulrepræsentation, Diverse korrespondance 901-1920 (1901-1914)

Man slap heldigt fra operationen, og skibet stabiliserede sig, så man kunne få gjort resten af lasten fast igen. Den 16. november kom man til kaj i Bilbao, efter at have mistet næsten 100 rummeter af dækslasten og med diverse skader på lønning og rig. Man kan tænke sig, at Peter Alfred og kammeraten, Henry Breiting, søndag aften, den 22. november, på deres frivagt ville gå ombord på "Russia" for at høre nærmere om skibet og alle dets genvordigheder på turen til Bilbao. De kendte jo besætningen fra Härnösand. Desværre nåede Peter Alfred Wiis aldrig ombord på "Russia".

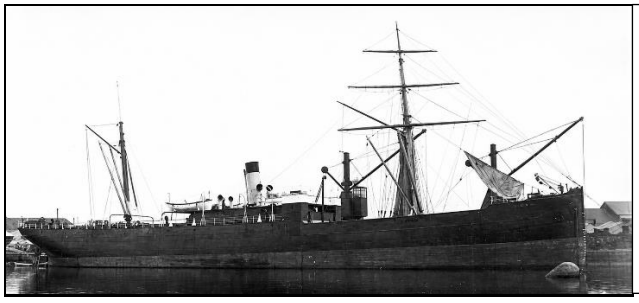

SS "Russia" i ukendt havn. Det har ikke være muligt at finde et billede af SS "Broholm". "Russia" var lidt større end ""Broholm". Begge skibe blev sænket af tyskerne under Første Verdenskrig. "Broholm" sank efter beskydning fra en tysk ubåd ud for Risør i Norge i 1916. Året efter gjorde en tysk torpedo det af med "Russia" i Den engelske Kanal. Fire mand mistede livet ved den lejlighed.

Foto: MS Museet for Søfart/Billedarkiv.

Frederik Wiis stiftede familie i en høj alder, men nåede alligevel at blive far til seks børn, hvoraf de fire nåede voksenalderen og selv stiftede familie. De blev alle fire boende på Læsø, Robert og Nathalie som naboer i Vesterø, Albert i Hals og senere i Vesterø, og Olga i Byrum, hvor hun og hendes mand, Charles Lydersen, overtog den gamle ejendom, som hendes oldefar, skipper Poul Bach i 1824 havde købt til sin datter, Gertrud Høllet Bach, som i 1834 blev mor til Frederik Wiis.

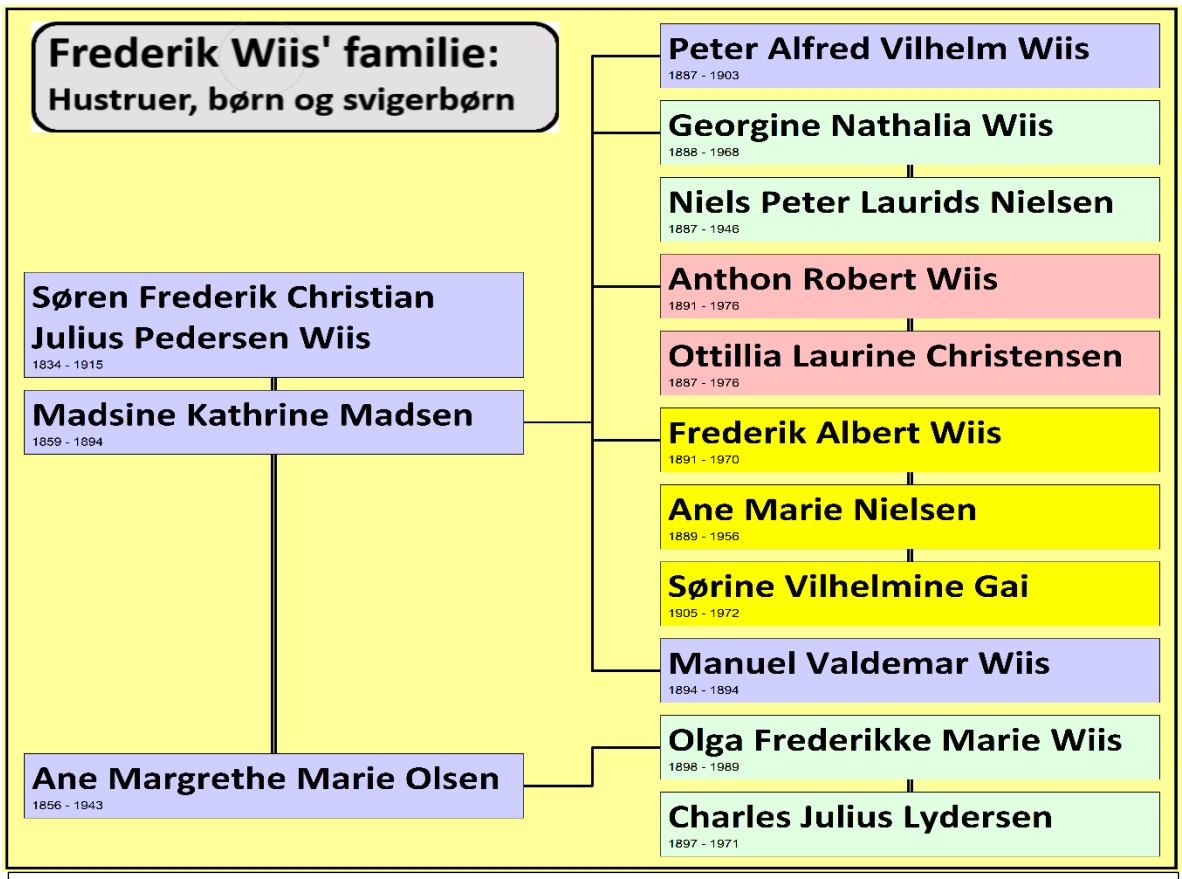

Oversigt over Frederik Wiis' hustruer, børn og svigerbørn. Peter Alfred druknede som 16-årig og Manuel Valdemar døde som spæd. Frederiks fire øvrige børn fik et normalt voksenliv med mænd og børn. De blev alle boende og levede deres liv på Læsø. *AJW*

*

8. ØEN

Frederik Wiis havde været sømand i de første tredive år af sit voksenliv. Hans landmandsliv i Byrum kom til at vare en lille smule længere, nemlig omtrent 35 år. Allerede da han overtog ejendommen i Byrum i 1866, må han have bestemt sig til, at han ville tilbage til Læsø og være landbruger. Og så måske ikke helt, for – som det vil fremgå nedenfor – havde han en anden ide, som det dog ikke lykkedes ham at realisere. Hvornår han opgav Amerika og kom hjem til Læsø for at begynde sit landmandsliv er ikke helt klart. Det må have været allersidst i 1870-erne.

De omtrent 35 år, hvor Frederik Wiis var landmand på Læsø, var i høj grad en brydningstid. Det var en tid, hvor man oplevede at udviklingen gik stærkt. Det gjaldt for hele landet, og en smule forsinket og i måske lidt mere afdæmpet form kom udviklingen også til Læsø. Det begyndte med, at der blev bygget en havn på Læsø i 1871. Det var en lille og beskeden havn, men den fik en enorm betydning. I 1872 fik øen sit ejet pengeinstitut, idet nogle borgere dannede Læsø Spare- og Lånekasse. Hidtil havde man været henvist til private pengeudlånere. Senere i 1870-erne kom der redningsstationer både i Østerby og Vesterø. I fortsættelse deraf kom der telegraf, og få år senere også telefon. I 1880 blev der bygget et fyr på Nrd. Rønner. Der kom dampskibsforbindelse til Frederikshavn i 1887, så nu havde man en fuldstændig regelmæssig og pålidelig forbindelse til fastlandet, der ikke i samme grad som sejlbådene var afhængig af vind og vejr. I 1890 kom der mejeri i Byrum, og der blev dannet en landboforening få år senere. I Vesterø blev der bygget et teglværk, og der blev etableret et kendt og anerkendt bådeværft. Skolerne blev udbygget og moderniseret. Der var kræfter, der arbejdede ihærdigt for plantningssagen. Men det var en sag, som gik lidt trægt, for mange Læsøboere var modstandere, fordi de ønskede at bevare det vide udsyn, som de havde været vant til fra barnsben. Der blev i 1905 også bygget en havn i Østerby og i 1907 blev Vesterø havn væsentligt udvidet. Knap ti år senere blev der etableret elektricitetsværker på øen, men dette nåede Frederik Wiis lige akkurat ikke at opleve. Det var i det hele taget en periode præget af en vældig aktivitet og fremgang både for øens landbrug og fiskeri, ligesom befolkningstallet steg i perioden. I år 1910 boede der ca. 3000 personer på Læsø.

I det følgende trækkes enkelte forhold fra perioden frem, hvor det kan godtgøres, at Frederik Wiis har spillet en rolle, eller som han i det mindste må have deltaget i. Måske kan det være med til at give et indtryk af Frederiks væsen eller om ikke andet så af hans liv som aktiv Læsøbo.

Tvist om vejret 1879.

I kapitlet EJENDOMMEN, er beskrevet en uoverensstemmelse om retten til at færdes på en vej, der gik ret øst om Frederiks ejendom. Det var ejerne af Pilegården og Møllegården, der gjorde hævd på retten til at bruge vejen. Der blev indgået forlig den 24. september, 1879, mellem de tre parter. Så på det tidspunkt må Frederiks altså være kommet hjem fra Amerika. Betragtet på afstand og uden kendskab til alle detaljer virker det måske ikke helt hensigtsmæssigt at komme hjem fra det store udland og så starte med at lægge sig ud med sine naboer.

Snefoged 1880.

Den 24. november, 1880, blev Frederik Wiis beskikket som snefoged i en del af Byrum sogn. Det vil sige, at han i slutningen af 1880 var tilbage i Byrum og må være anset som så veletableret i sognet, at han kunne beskikkes som snefoged. At være snefoged var et borgerligt ombud, som man ikke sådan kunne sige nej til. Det var ikke alle, der var lige begejstret for at påtage sig opgaven. Ganske vist havde man ikke selv pligt til at bruge en skovl, men snefogeden skulle jo sikre, at alle de pligtige kom til stede og rent faktisk skovlede den sne, som måtte fjernes. Der kunne let opstå situationer, hvor der blev set skævt til den person, snefogeden, der var udpeget til at lede og fordele arbejdet.

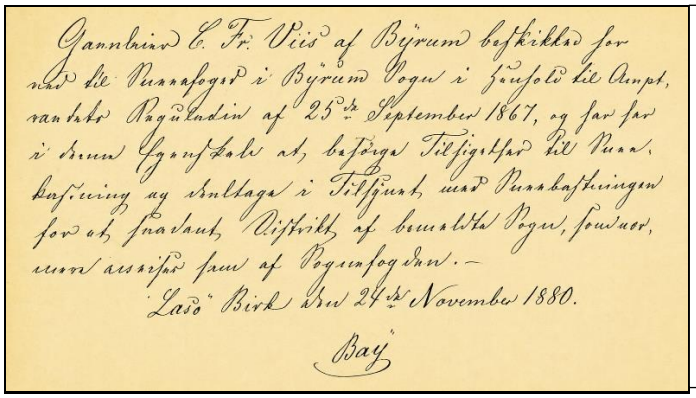

Gaardeier C. Fr. Viis af Byrum beskikkes herved til Sneefoged i Byrum sogn i henhold til Amtsraadets Regulativ af 25de September 1867, og har han i denne Egenskab at besørge Tilsigelser til Sneekastning og deeltage i Tilsynet med Snekastningen for et saadant Distrikt af bemeldte Sogn, som nærmere anvises ham af Sognefogeden. Læsø Birk, den 24. November 1880. Bay.

Rigsarkivet=>Læsø birkedommer=>Sager vedrørende Embedet =>1885-1919 mm (136-139)

Dampskibsforbindelse til Læsø 1880.

Frederik Wiis var kommet tilbage til Læsø i slutningen af 1870'erne, sandsynligvis for at blive landmand i Byrum sogn. Men med sig havde han også en ide om at kunne bruge nogle af de erfaringer, han havde gjort sig som skipper på dampskibe i Amerika.
Han skulle blandt andet have været kaptajn på en floddamper derovre. Det var nærliggende for ham og andre at få den tanke – da der nu var blevet bygget en lille havn på Læsø – at der kunne etableres en dampskibsforbindelse mellem Læsø og Frederikshavn. Hidtil havde forbindelsen været fuldstændig afhængig af vind og vejr, og derfor ganske ustabil, i særdeleshed i vintermånederne. Frederik kunne endda selv bidrage med kapital, men magte hele projektet alene kunne han dog ikke. Og han var da heller ikke alene om projektet, men ser ud til at have virket som talsmand og penneføre. Tilsyneladende var der folk både i Frederikshavn og på Læsø indblandet. Projektet var omtalt i mange aviser. Her er hvad Kolding Folkeblad skrev om projektet i avisen d. 16. april, 1880:

Dampskib til Læsø. Efter „Vendsl. Tid." er det nu bestemt, at nogle driftige Mænd i Frederikshavn og paa Læsø ville sætte et Dampskib i Fart paa Øen, hvad man længe forgjæves har ventet. Dette vil betyde et Opsving for Læsø, idet det ikke alene i høj Grad vil støtte Øens Ud- og Indførsel, lette Kreaturtransporten og saaledes være en Støtte for de handlende, men det er af første Betydning for Øens Landbrugere, som herved kunne naa højere Pris for deres Tillæg ved at føre dem til de jyske Markeder. Gaardene paa Læsø ere nemlig for smaa til at der med Held kan spekuleres paa Mejeridrift.

Tilsyneladende var der folk både i Frederikshavn og på Læsø bag projektet. Formålet var at fremme landbruget på Læsø ved at skaffe øens landbrugere lettere adgang til markederne. Passagertransport og stabil besørgelse af post nævnes ikke, derimod spekuleres der på mejeridrift. Datoen er interessant, fordi den 16. april er ca. 14 dage før en egentlig ansøgning blev afsendt. Det havde været interessant at vide, hvordan oplysningerne er kommet til avisernes kundskab. De skrev ganske vist af efter hinanden, men det ser unægteligt ud til, at man har ønsket at gøre projektet kendt, inden ansøgningen landede på de høje herrers bord i ministeriet. Det skulle dog siden vise sig, at avisernes og andres positive interesse ikke rakte til projektets gennemførelse.

Notits i Kolding Folkeblad, den 16. april, 1880.

Ansøgningen om at oprette forbindelsen og om støtte til at drive denne rute blev – efter også at være blevet behandlet af havneudvalget for Læsø havn - fremsendt til amtmanden i Hjørring. Han modtog ansøgningen den 29. april, og videresendte den til Indenrigsministeriet den 1. maj. Den egentlige ansøgning er det endnu ikke lykkedes at finde, men amtmandens følgeskrivelse er alligevel interessant. Det fremgår blandt andet, at ansøgningen er fra skibsfører Christian Frederik Wiis. Det fremgår også, at det Frederik Wiis ønskede var at overtage transporten af post imellem fastlandet og Læsø, mens eventuelle passager og anden godstransport ikke nævnes.

Fra Læsø strives der til „Nat.-Tid." den 2den Mai: En Stibsfører Wiis her paa Øen, som i lang Tid har opholdt sig i Amerika, hvor han blandt andre Stibe har ført et Floddampskib, har lagt Planen til Oprettelsen af en daglig Dampskibsforbindelse mellem Læsø og Frederikshavn, og har nu indsendt et Andragende til Indenrigsministeriet om at erholde et passende Tilskud for Besørgelsen af Posten. Den til Foretagendets Fremme fornødne Capital agtes tilveiebragt ved Actietegning, og da Sagen er af stor Vigtighed for Øen, kan det næppe feile, at jo Summen med temmelig Lethed kan skaffes tilveie, saameget mere som Capitain Wiis selv vil indskyde et større Beløb. Da selvfølgelig denne Sag vil være af uberegnelig Nytte for Øens Optomst, haabe vi, at Regjeringen vil støtte den meest mulig, selv om den vil træve et mindre Offer fra Statens Side.

Notits i Aarhus Stiftstidende den 8. maj, 1880. Nu nævnes kaptajn Wiis direkte og med flere interessante oplysninger: Blandt andet, at det er Wiis, der lagt planen for dampskibsforbindelsen mellem fastlandet og Læsø, at han har været skipper på en floddamper i Amerika, og at han i øvrigt kan indskyde et betydeligt beløb i projektet. Åbenbart ønskes der ikke noget egentligt tilskud fra staten, men kun et passende årligt vederlag for at besørge posttransporten.

Frederik Wiis og hans medinteressenter havde vel en interesse i, at projektet blev almindelig kendt, hvad der vel også kunne lette den trods alt nødvendige aktietegning. Igen melder spørgsmålet sig: Har de virkelig sendt kopier af ansøgningen til aviserne? - Det hjalp dog ikke stort, godt et års tid senere kom afslaget, som ikke blev omtalt nogle steder. Aviserne og deres journalister havde åbenbart glemt alt om projektet.

Notits i Aarhus Stiftstidende, den 8. maj, 1880

Dog nævner amtmanden at "*en regelmæssig Dampskibsforbindelse mellem Fastlandet og Læsø er af største Interesse for Øens Opkomst*". Åbenbart søgte Frederik Wiis om 9000 kr. i årligt tilskud for at varetage postbesørgelsen. Hvorvidt dette beløb var rimeligt eller ej, så amtmanden sig ikke i stand til at bedømme, og amtmanden turde heller ikke udtale sig om hvorvidt, de eksisterende

kontrakter på postbesørgelsen kunne være en hindring for den foreslåede dampskibsrute. Men i det store og hele var han positiv overfor forslaget.
Ansøgningen blev altså sendt til Indenrigsministeriet, hvorunder Postvæsnet hørte. Igen havde aviserne hørt om sagen og skrev – også af efter hinanden – flittigt om den de første to uger af maj måned. Ovenfor er gengivet omtalen i Aarhus Stiftstidende fra den 8. maj 1880. Herefter ser et ud til, at der blev stille om projektet. Også i 1880 krævede burokratiet sit, og ting tager som bekendt tid. Flere instanser måtte høres, og afgørelsen faldt først godt et års tid senere, efter at sagen havde været til behandling hos postinspektøren for Nørrejylland og i Vandbygningsdirektoratet.

Afgørelsen faldt ikke ud til Frederiks fordel, og ansøgningen blev afslået. Men allerede fem år efter at Frederik Wiis havde modtaget afslaget på sin ansøgning, syntes der at blæse andre vinde. I maj 1887 blev der etableret en dampskibsforbindelse mellem Læsø og Frederikshavn med andre aktører, som Frederik Wiis ikke var en del af. Tilsyneladende havde han valgt at koncentrere sig om sit landbrug. Desuden havde han fuldt op at gøre med at stifte familie.

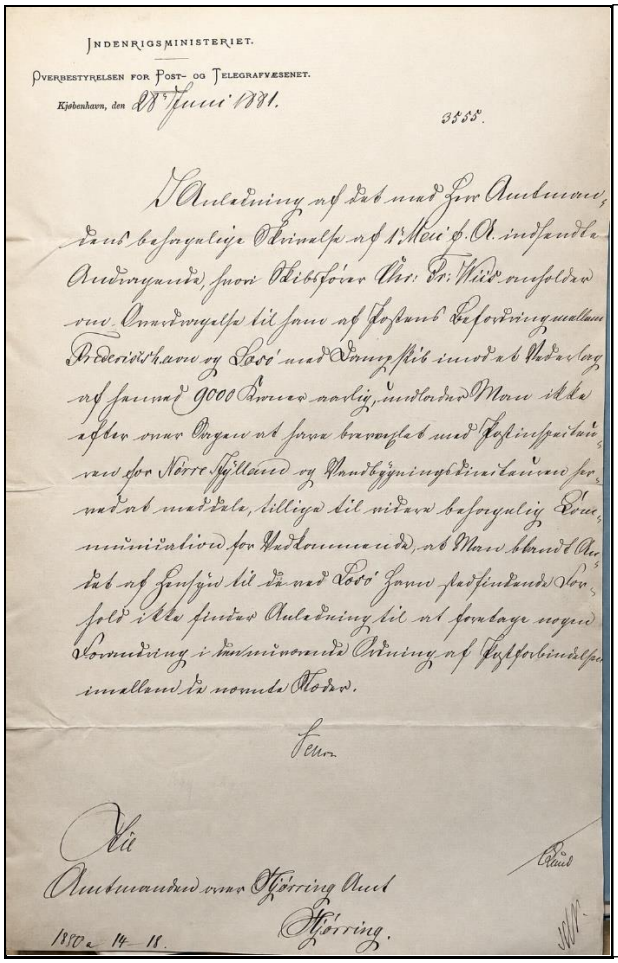

INDENRIGSMINISTERIET.

OVERBESTYRELSEN FOR POST- OG TELEGRAFVÆSENET.

Kjøbenhavn, den 28 Juni 1881.

3555.

*Afslaget på ansøgningen om overtagelsen af post-besørgelsen til og fra Læsø med dampskib mod et årligt vederlagt på 9000 kroner findes i Hjørring amts arkiver og er dateret den 28. juni, 1881. Selve afslaget kommer i brevets tredje nederste linje: "..*ikke finder Anledning til at foretage nogen Forandring i den nuværende Ordning…". *Der gives ikke mange begrundelser for afslaget, kun: "*...blandt Andet af Hensyn til de ved Læsø Havn stedfindende Forhold...". *En afskrift af brevet blev sendt til birkedommer Bay på Læsø med besked om at meddele Frederik Wiis, at ansøgningen ikke var imødekommet. Frederik Wiis fik beskeden af birkedommeren den 4. juli. Det var ikke en gang en uge efter, at brevet var sendt fra ministeriet til amtet. Så postgangen kunne faktisk være hurtig i 1880-erne. Herefter sluttede sagen for Frederik Wiis' vedkommende og blev ikke videre forfulgt.*
Argumentet om, at forholdene ved Læsø havn ikke var de optimale, var rigtigt nok. Dels manglede der en rigtig anløbsbro, dels var der et par store sten udenfor havnen, der kunne være farlige i mørkt og usigtbart vejr, og endelig havde havneindløbet vist sig at have en tilbøjelighed til at sande til. Det var forhold som havneudvalget i høj grad brugte tid på. Og få år efter blev en egentlig anløbsbro det store tema.

Rigsarkivet:
Hjørring amt=>Journalsager AII=>1868-1930=>880 A14 1 – A14 55
Læsø birkedommer=> Journal 1832-1919=> (1873-1884) (170-172)

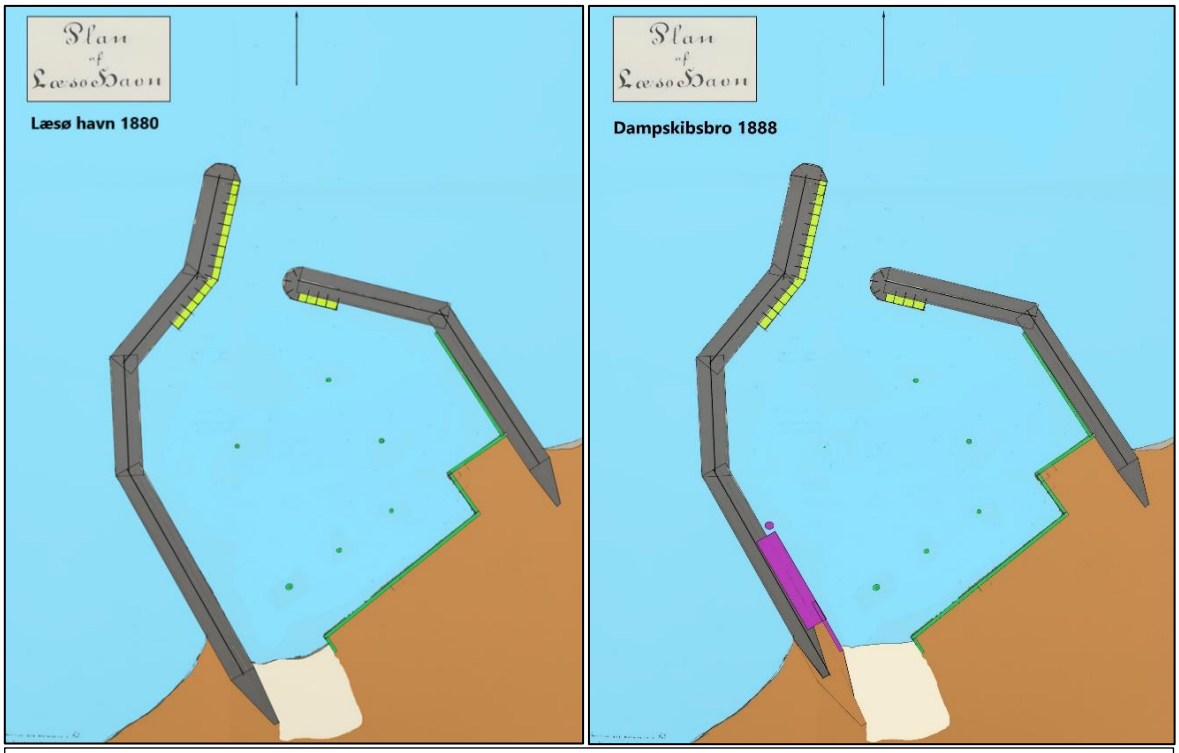

Læsø havn i 1880 og 1888. I 1880 manglede der en egentlig anløbsbro for et dampskib. Der var ganske vist blevet bygget en kaj inderst i havnebassinet, men vanddybden her var alt for beskeden. Desuden var en placering af dampskibet herinde uhensigtsmæssig for havnens fiskekuttere, der normalt lå fortøjede ved duc d'alberne. Efter mange diskussioner blev man enige om at bygge en anløbsbro til dampskibet inderst i havnen ved den vestre mole, lige ved slæbestedet. Allerede da dampskibet "Læsø" begyndte sin sejlads i maj 1887 var anløbsbroen færdigprojekteret, og budgetteret til at koste 5650 kroner, hvoraf de 2400 kroner var til en uddybning af havnen. Det første årstid måtte "Den bette Damper", som den blev kaldt, dog klare sig uden en egentlig anløbsbro.

Tegninger: AJW

Rigsarkivet=> Reviderede regnskaber=> Havneregnskaber, 422,=> Læsø 1871 – 1905.

Briggen Floras forlis i 1882.

Den norske brig "Flora" strandede ved Horneks meget tidligt om morgenen fredag den 29. december, 1882. Vejret var ikke værre end, at Læsøs bjergere kunne være ved briggen med deres både i løbet af formiddagen. Formålet var at lempe noget af kullasten over i bådene, så det ville blive lettere at få "Flora" fri af grunden. Dette arbejdede man med, mens man ventede på, at Switzers dampskib "Øresund" skulle komme fra Frederikshavn og hjælpe med at trække "Flora" fri. "Øresund" var dog først fremme ved middagstid lørdag. Det lykkedes at få en slæbetrosse ombord på "Flora", som også forholdsvis let kom fri af grunden, og den besværlige bugsering til Frederikshavn kunne begynde. Men på dette tidspunkt var vinden drejet om i nordvest, og det var begyndt at blæse voldsomt. Desuden faldt temperaturen kraftigt. "Øresund" fik vanskeligheder med at komme rundt om Nordre Rønner med "Flora" på slæb. Ombord på "Flora" var besætningen på 6 mand og 31 bjergere fra Læsø, i alt 37 personer. Situationen blev endnu mere kritisk, da slæbetrossen "*sprang eller kappedes*", som Nationaltidende skrev i en reportage den 11. januar, 1883. Situationen endte særdeles dramatisk og tragisk, idet "Flora" drev ind på stranden ved Store Dal og syv Læsøboere mistede livet natten til søndag den 31. december, 1882. Fem frøs ihjel

ombord på ”Flora”, mens de ventede på hjælp fra land, og to andre blev skyllet overbord og druknede. Fra land kunne man høre de fortvivlede råb om hjælp.

Rygtet: *Der gik tidligt det rygte på Læsø, at det var læsøbjergerne selv, der havde kappet slæbetrossen, fordi der ville være flere penge i en bjergning fra en stranding end i en bugsering til Frederikshavn. Man kan sige, at det var et rygte, der ikke ville dø, og som blev genfortalt igen og igen i årtierne efter ”Floras” forlis. Så sent som i 1960-erne fortalte min bedstemor, Ottillia Wiis, mig, at man mente, at det var bjergerne selv, der havde kappet trossen. Hendes far, Ole Peder Christensen, havde været med ombord på ”Flora” og var stærkt forkommen blevet reddet i land.*

AJW

De mange forhør, der fulgte i de første måneder af 1883, gjorde meget ud af at klarlægge, hvorfor slæbetrossen var sprunget: Var den skamfilet, og derefter sprunget, eller var den med forsæt blevet hugget over? Alle hjemmeværende søfolk på øen, der kunne formodes at have indsigt i sådanne sager, blev indkaldt til forhør. Dette gjaldt også Frederik Wiis i Byrum, som ikke var med i Læsøs bjergelav og som ikke havde deltaget i begivenhederne i forbindelse med ”Floras” forlis. Han blev afhørt to gange som særlig sagkyndig.
Han blev forhørt om sit syn på slæbetrossen torsdag den 15. februar, 1883. Tre måneder senere, den 11. maj, blev han igen afhørt. Denne gang ville birkedommeren have at vide, om han mente, at mandskabet på dampskibet ”Øresund” kunne have handlet anderledes.

<u>Forhøret den 15. februar, 1883:</u>
*”..Derpaa fremstod forhenværende Skibsfører F. Wiis af Byrum og forklarede: At han har taget den omhandlede Ende af Slæberen samt Kjæden i Øjesyn, og at han har faret til Søes i ca. 30 Aar og af disse i ca. 25 Aar som Styrmand og Skibsfører. Han erklærede: At han har set flere Touge af samme Størrelse springe, men ingen af disse med det Udseende som nærværende, idet noget af Touget ser ud til at være skamfilet over (*her mangler nogle ord*) og resten sprunget. Hvorvidt den kan være skamfilet over af Kjæden, tør Comparenten* (Frederik Wiis) *ei have nogen bestemt Mening om. Ei heller kan han udtale nogen Mening om, hvorvidt Mandskabet ombord i Damperen af den indhalede Ende har kunnet se, om Slæberen er kappet eller gnavet over, i det Slæberen jo kan være beskadiget ved Indhalingen.”*
<u>Forhøret den 11. maj, 1883:</u>
”Endvidere fremstod Capt. F. Wiis af Byrum, som har faret til Søes i 30 Aar og heraf i 25 Aar som Skipper og Styrmand. Han blev gjort bekendt med det fremlagde udtog samt de tidligere i Sagen afgivne forklaringer, navnlig hvad Søen og Vejret angaae og Skibenes Stilling til hinanden. Han udtaler som sin Mening, at Dampskibet ikke kunne yde Briggen nogen som helst Hjælp paa Grund af Sø og Vejret, da han antager at Skibene ikke uden stor Risiko kunne komme hinanden tilstrækkeligt nær.”

Rigsarkivet: Læsø birkedommer=>Politiprotokol 1880-1886, 44
Læsø birkedommer=> Sager til politiprotokol, 1864 – 1885, 52

Der var mange andre søfarende, skippere og sagkyndige, der blev forhørt og vidnede i denne sag og om, hvorvidt noget i det hele taget kunne være gjort anderledes. På trods af de mange forhør og vidneudsagn blev det aldrig klarlagt, om slæbetrosset var sprunget eller kappet med vilje.

Skattesager.

Frederik Wiis havde opholdt sig i ca. 15 år i Amerika, inden han i slutningen af 1870’erne kom tilbage og igen bosatte sig på Læsø. Selv om oplysningerne er sparsomme, havde han tilsyneladende klaret sig ganske hæderligt i Amerika. Han har med stor sandsynlighed ikke betalt skat i USA, eftersom indkomstskat i USA først blev indført lang tid senere. Det kan derfor have

været noget af en overraskelse for ham, at han hjemme på Læsø måtte til at betale skat. Skatten blev kaldt ”Formue- og lejlighedsskat”, og kan måske betragtes som en kombination af formueskat og indkomstskat. Måske skulle Frederik Wiis have holdt en lidt lavere profil omkring sine formueforhold, og ladet være med at fortælle til alverden, at han selv var parat til at skyde et større pengebeløb i en dampskibsforbindelse mellem Frederikshavn og Læsø.

> ***Formue- og lejlighedsskatten*** *var den vigtigste personlige skat i de danske kommuner. Den afpassede skattens størrelse efter skatteyderens evne eller lejlighed til at betale. Det var sognerådets enerådige afgørelse, der bestemte hvor stor evne (eller lejlighed) en skatteyder havde til at betale. Det var bestemt ikke altid, at en borger var enig i sognerådets afgørelse om hans skatteevne. Uenigheden førte til temmelig mange klager over skatteansættelsen. Først med en ny skattelov 1903 kom der mere faste regler.*
>
> *Salmonsens Konversationsleksikon, 2. udg., Kbh. 1923*

Under alle omstændigheder blev Frederik af Læsø sogneråd sat til at betale ”Formue- og Lejlighedsskat” til kommunen og det i et omfang, som han på ingen måde var fornøjet med. Det førte i de følgende år til en temmelig lang række af klager over hans skatteansættelse. Det ser ikke ud til, at han har fået medhold i klagerne, heller ikke i de tilfælde, hvor han bragte dem videre til amtsrådet i Hjørring, som i de fleste tilfælde valgte at følge sognerådets forslag. Flere af Frederik Wiis’ klager blev afvist med begrundelsen, at klagen var utilstrækkeligt begrundet.
Uden at der skal gås i detaljer med de mange skattesager, som i flere år nærmest var en årligt tilbagekommende foreteelse, kan et par tilfælde fremhæves. Samtidig bør det naturligvis huskes, at Frederik Wiis langt fra var den eneste, der klagede over sin skatteansættelse, men journalerne og aviserne giver et indtryk af, at han hørte til blandt de mest ihærdige skatteklagere.

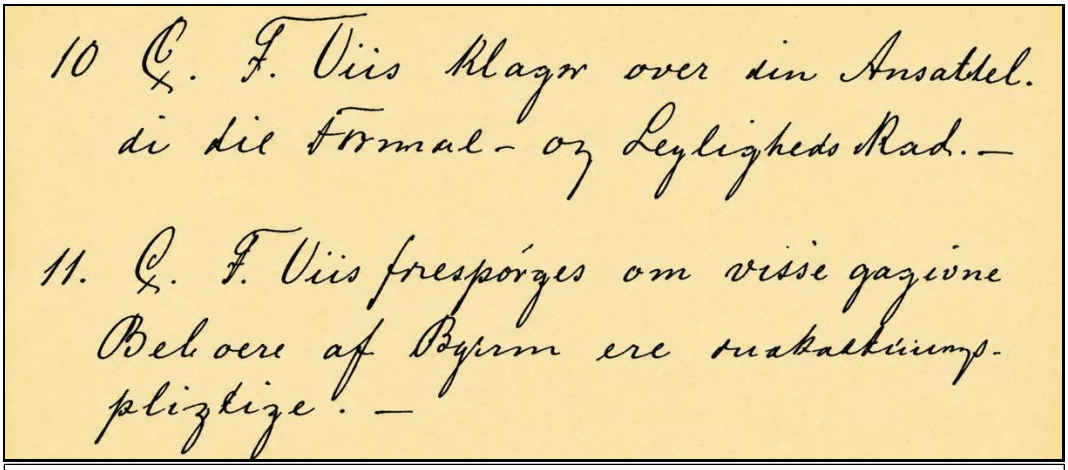
10 C. F. Viis klager over sin Ansattel.
di die Formue- og Leylighedsskat.—
11. C. F. Viis forespørges om visse gagivne
Beboere af Byrum ere snekastningspligtige.—

Udsnit af Læsø sogneråds journal, den 31. januar, 1881. Frederik Wiis klager over sin ansættelse til formue-og lejlighedsskat. Ansættelsen må vedrøre året 1880. Ved samme lejlighed spørger han – i sin egenskab af snefoged over et af Byrums snekastningsdistrikter - om en række navngivne byrumboere er pligtige til at kaste sne. Han var blevet beskikket som snefoged to måneder før, og man kan forestille sig, at det ikke havde været let for ham at få alle ud med skovlen. Måske havde der været nogen diskussion et par steder. Omvendt kan man undre sig over, at sognerådet ikke straks havde givet ham en liste over de folk, der var pligtige til at kaste sne.

Læsø sogneråds journal 1868-1884, Læsø Museum nr. 825-01, kasse 009, affotograferet af Kurt Dahl

Den første skatteklage fra Frederik Wiis, som man kan finde i sognerådets journal, vedrører året 1880. Allerede den første april i samme år, 1881, var den gal igen, selv om det denne gang ikke var

skatten, der blev klaget over, men derimod "*Posttaksten for Befordring af Personer*". Mon ikke det er taksten for transport med båd til og fra fastlandet, der hentydes til. Frederik var dog ikke alene om denne henvendelse om at få taksterne nedsat, idet han åbenbart har flere Læsøboere med sig. Det hele giver indtrykket af, at Frederik de første år efter sin hjemkomst har været lidt "fremme i skoene". Mon sognerådet muligvis tænkt, at fordi Frederik havde været 15 år i Amerika og klaret sig fornuftig, skal han ikke kommer her og tro "at han er noget"?

Tilsvarende skatteklager går igen med stor regelmæssighed i de næste mange år. Nogle gange klagede Frederik videre til Hjørring amtsråd. Tilsyneladende uden, at det havde den store effekt. Nogle gange fulgte amtsrådets afgørelse indstillingen fra Læsø sogneråd. I hvert fald to år i træk – nemlig i 1888 og 1889 - blev klagen afvist af Hjørring amtsråd som utilstrækkeligt begrundet. Man skulle egentligt tro, at Frederik efter at have fået sin klage for 1887 afvist, havde gjort sig større umage med at begrunde sin klage for 1888.

Tirsdag den 4. december, 1883, havde sognerådet holdt sit sædvanlige møde, som det var normalt den første tirsdag i hver måned. Åbenbart har Frederik Wiis været indkaldt til mødet i en eller anden anledning. I hvert fald har han været tilstede, og tilsyneladende har en ordveksling fundet sted, for to dage senere bliver der i sognerådets journal noteret, at "*Frederik Wiis besværer sig over Sogneraadets Adfærd mod ham ved hans Møde i det, den 4 dennes*." Hvad mødet har handlet om, fremgår ikke af journalen, men bølgerne har åbenbart gået så højt og uenigheden været så stor, at Frederik – efter at have gået og grublet over forløbet i et par dage - har følt anledning til at beklage sig. Det er ikke givet, at det er skatten, striden har stået om. Samme år havde Frederik også søgt om hjælp til sin bror, Poul Bach, der var ude af stand til at klare sig selv. Hvad resultatet af Frederiks "besværing" blev, fremgår desværre ikke nogen steder.

I foråret 1887 var der også en anden sag, som ganske vist ikke var en egentlig skattesag, men drejede sig om højtidsofferet til præsten i Byrum. Frederikshavns Avis bragte den 24. marts, 1887, en notits om sagen. Pastoren, der nu hed Nicolai Kruse Bøggild og som var præst på Læsø fra 1884 til 1892, forespurgte Hjørring amtsråd om ikke Frederik Wiis måtte blive "*ansat til Højtidsoffer for 1886*".

> ***Højtidsoffer*** *blev givet til præsten ved hver af årets tre store kirkelige højtider som en del af betalingen for præstens arbejde. I tidernes morgen havde det været en frivillig gave, men var efterhånden blevet en rettighed for præsterne og var dermed en del af deres løn. Problemet var, at højtidsofferet skulle gives efter den enkeltes stilling og evne og efter egnens skik og brug. Det kunne fortolkes meget forskelligt alt efter om en person var giver eller modtager, og det blev det ofte. Præsterne kunne forlange, at myndigheder inddrev højtidsofferet. Men det kunne godt være en lidt pinlig affære, og måske ikke ligefrem befordrende for samarbejdet mellem et medlem af menigheden og præsten. Efterhånden som præsternes aflønning kom i fastere rammer var højtidsofferet ikke længere en del af præstens løn, men fik igen karakter af en frivillig gave til kirken og til godgørende formål.*
>
> *Salmonsens Konversationsleksikon, 2. udg., Kbh. 1924*

Sagen havde åbenbart været forelagt Læsø sogneråd forinden, for Amtsrådet besluttede, at højtidsofferet skulle ansættes i overensstemmelse med det, som øens sogneråd havde foreslået. Sagen kan næppe være befordrende for forholdet mellem Frederik Wiis og pastor Bøggild. Om det var en nidkær præst, der har været tale om, eller en Frederik Wiis, der har haft svært ved at slippe skillingerne, ved vi ikke.

46. Andragende fra Pastor Boggild Læsø om, at Kaptajn, Gaardejer og Kirkeværge Fr. Wiis af Læsø maa blive anſat til Højtidsoffer for 1886.

Offeret anſattes overensſtemmende med et fra Læsø Sogneraad fremkommet Forſlag.

Klagen blev behandlet på Hjørring amtsråds møde, den 9. marts, 1887. Bøggild havde været præst på Læsø i næsten 3 år på dette tidspunkt. Frederik Wiis må – eftersom han også var kirkeværge - have haft en del samarbejde med præsten, og pastor Bøggild må have haft et vist kendskab til Frederiks personlige forhold.

Frederikshavns Avis, den 24. marts, 1887

Nicolai Bøggild var kun 24 år gammel, da han blev præst i Byrum i 1884. Han må have været ganske populær på Læsø, for da han i 1892 forlod øen for at fortsætte sin præstekarriere i Nørresundby, modtog han en takkeskrivelse fra øens borgerne. Skrivelsen var indbundet i en rød mappe med forgyldt inskription, og var underskrevet af ikke færre end 480 af øens "*Familiefædre",* som Aalborg Stiftstidende skrev den 24. august, 1892. 480 familiefædre repræsenterede en meget stor del af øens husstande.

Skattesagerne fortsatte ind i det nye århundrede. For året 1902 lykkedes det faktisk Frederik Wiis at få sin skat nedsat. I 1903 kom en ny skattelovgivning med fastere regler og mindre plads til sognerådets egenrådige vurdering af skatteevnen. De nye regler medførte, at der blev færre klager. Alligevel kan de mange sager vel have givet sognerådet - og dermed Læsøboerne – anledning til at betragte Frederik Wiis som en noget krakilsk og måske rethaverisk person. Frederik på sin side må omvendt i mange tilfælde have følt sig uretfærdigt behandlet.

Mejeriet.

Lauritz Borberg var birkedommer på Læsø fra 1885 til 1893. Han var optaget af udviklingen af Læsø. Blandt andet havde han været aktiv i etableringen af regelmæssig dampskibsforbindelse mellem Læsø og Frederikshavn i 1886 og 1887. Han arbejdede også aktivt for beplantningen af de store udyrkede arealer på nordre kant af øen. Men det var ikke helt let at få Læsøboerne med på dette projekt. De fleste Læsøboere ønskede stadig at kunne se, når der stod en stranding. Mere held havde Borberg med etableringen af et mejeri i Byrum. Han gjorde i slutningen af 1880-erne en stor indsats for at gøre landmændene på Læsø interesseret i en professionel mejeridrift. Han skulle være gået fra dør til dør hos øens mulige mælkeleverandører for at gøre dem interesseret i et mejeri på øen. Borbjerg mente ikke, at landbruget på Læsø gav det udbytte, som det ville kunne give, hvis det blev drevet mere moderne og dermed mere effektivt. Ifølge Borberg var en af årsagerne hertil var, at de fleste landbrugere også var sømand.

Dette gjaldt nu kun delvist for Frederik Wiis, som ganske vist havde været sømand i næsten 30 år, inden han blev landmand. Da Frederiks projekt i starten af 1880-erne om en dampskibsforbindelse til Frederikshavn ikke blev til noget, blev han så at sige fuldtidslandmand. Han har givetvis haft besøg af Borberg, og sikkert også været interesseret i Borbergs ideer. Men om han havde syntes om Borbergs ide om et andelsmejeri er en anden sag.

I begyndelsen af august 1889 lykkedes det Borberg at få en af landets førende mejerikonsulenter, Bernhard Bøggild, til Læsø, hvor der blev holdt et møde i Byrum. Bernhard Bøggild havde været

med til at starte mange af de nye andelsmejerier, der var blevet etableret i Danmark. Formålet med mødet var at orientere om mejeridrift, og drøfte mulighederne for at etablere et mejeri på Læsø.

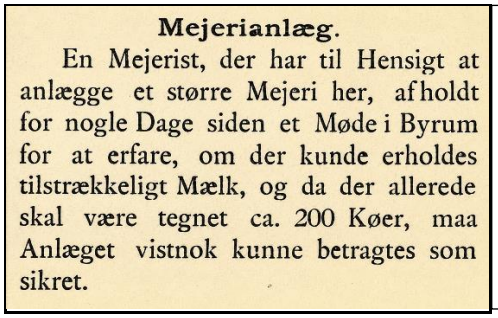

Mejerianlæg.

En Mejerist, der har til Hensigt at anlægge et større Mejeri her, afholdt for nogle Dage siden et Møde i Byrum for at erfare, om der kunde erholdes tilstrækkeligt Mælk, og da der allerede skal være tegnet ca. 200 Køer, maa Anlægget vistnok kunne betragtes som sikret.

Mejeri på Læsø: *Det fremgår, at der må have været holdt møde om sagen på Læsø igen i marts måned 1890, og at der allerede var tegnet leverancer af mælk fra 200 køer. Desværre fremgår det ikke hvem mejeristen er. Der antydes heller ikke noget om, at det skulle være et andelsmejeri, der var på vej. Under alle omstændigheder begyndte der at ske noget i sagen allerede 3 måneder senere, selvom der skulle gå fire år inden den rigtige mand dukkede op, og mejeridriften på Læsø for alvor kom i faste rammer*

Notits i Jyllands-Posten den 26. marts, 1890

Både Bøggild og Borbjerg anbefalede, at man etablerede et andelsmejeri. Det tog imidlertid mange år, inden der kom et andelsmejeri på Læsø. I stedet blev det til et fællesmejeri, som det blev kaldt, og som det på dette tidspunkt stadig var ganske almindeligt

Mødet havde nemlig sat gang i overvejelser og diskussioner i løbet af efteråret og det tidlige forår, for i slutningen af marts 1890 kunne man i Jyllands-Posten læse en notits om en mejerist, der agtede at anlægge et større mejeri på Læsø.

Navnet på mejeristen i Jyllands-Postens notits kan muligvis være Søren Christian Andersen Christiansen, som det ikke har været muligt at finde nogle oplysninger om. Men en person ved det navn købte den 11. juni 1890 huset, matrikel nr. 115 og 214, på Bakken i Byrum. Købsprisen var 2300 kr. Herefter er der formentligt indrettet mejeri i bygningen, og måske er der bygget til. Under alle omstændigheder må mejeriet være begyndt under meget beskedne forhold, og det lyder næsten utroligt, at man allerede i 1890 skulle have kunnet begynde mejeridrift.

Men en hel del må der være sket, for allerede tre år senere, i juni 1893, solgte Søren Christian Andersen Christiansen ejendommen, stadig matriklerne 115 og 214, til mejerist Hans Christensen, der havde været bestyrer på Esbjerg Andelsmejeri. Salgsprisen var nu 11000 kr., eller ca. fire en halv gange så meget som stedet var købt for 3 år tidligere. Det må betyde, at Søren Christian Andersen Christiansen må have investeret temmelig mange penge i maskiner og bygninger i løbet af de 3 år, han havde ejet stedet. Og han må vel også have bevist, at det var muligt at drive et rentabelt mejeri på Læsø.

Køberen, Hans Christensen, der skulle have været en entreprenant type, fortsatte udviklingen, og må også have investeret heftigt i mejeriet, ellers er det vanskeligt at forklare, at han allerede et år senere kunne sælge det videre for det dobbelte beløb. Den 16. juni 1894, solgte Hans Christensen mejeriet, stadig på matriklerne 115 og 214, til mejerist Christian Lauesen, som kom fra en stilling som mejeribestyrer på Samsø. Prisen for mejeriet var nu 22000 kr., altså en fordobling af prisen på kun et år, hvis man skal tro Læsø birks skøde- og panteprotokol. Det var næsten ti gange så meget som stedet havde kostet fem år tidligere.

Lauesen var kun 28 år gammel, da han overtog mejeriet i Byrum. Han var dog ikke alene om det. Han havde en kompagnon, der hed Mikkel Holm, der nok mest har virket som rådgiver og bidraget med finansiering. I 1909 købte Lauesen Mikkel Holm ud af Læsø mejeri.

> ***Fællesmejeri:*** *En eller flere private personer ejer mejeriet. Landmændene leverer mælken, men har ikke noget ejerskab til mejeriet, og har ikke nogen indflydelse på driften. Risikoen ved driften ligger hos ejerne, og leverandørerne får heller ikke del af overskuddet (og følgelig heller ikke af et eventuelt underskud).*
> ***Andelsmejeri:*** *Landmændene, der leverer mælk til mejeriet, er også dem, der ejer det, og de bestemmer, hvordan driften skal forløbe. Hver andelshaver har een stemme, så selv en lille leverandør har lige så stor indflydelse, som en leverandør med mange køer. Overskud (eller underskud) deles mellem andelshaverne. Fællesmejeriet kan betragtes som en overgangsform eller en tidlig forløber for andelsmejeriet. De fleste fællesmejerier blev efterhånden opkøbt af leverandørerne og omdannet til andelsmejerier, således som det skete på Læsø.*

Christian Lauesen var dygtig, flittig og arbejdsom, og med ham fulgte en meget lang årrække med stabilitet og udvikling af mejeriet. Først 33 år senere, i 1927, flyttede han fra Læsø, efter i 1925 at have solgt mejeriet til leverandørerne. Dermed blev mejeriet endeligt et rigtigt andelsmejeri, som det havde været birkedommer Borbergs forslag fra begyndelsen.

Mejeriet blev et stort aktiv for øen og bidrog til, at øens landbrug i 1900-tallet kunne udvikles væk fra det sømandskonelandbrug, der havde været det normale i århundrederne forud.

Frederik Wiis' rolle i etableringen af mejeriet og udviklingen af det, kendes ikke. Men han må have set positivt på det, og det må have gjort det muligt for ham at have flere køer, fordi han med mejeriet kunne komme af sine køers mælk og dermed skabe en ekstra indkomst.

En lille andel kom han nu alligevel til at få i mejeriet, da det var blevet lavet om til andelsmejeri i 1925, dog uden at han selv havde den mindste indflydelse på det. Han var nemlig død ti år tidligere i 1915. Han yngste datter, Olga, blev 1920 gift med Charles Lydersen, og i 1921 overtog de ejendommen fra Olgas mor. Charles Lydersen blev aktiv i andelsmejeriets bestyrelse, og virkede i flere år som mejeriets omhyggelige og påpasselige kasserer. Andelshaverne sagde om Charles Lydersen, at med ham som kasserer skete der i hvert fald ikke fejl i *udbetalingerne*. Tilsyneladende har Charles Lydersen handlet helt i sin svigerfars ånd.

Landbruget.

Den regelmæssige dampskibsforbindelse til Frederikshavn gav nye muligheder for at udvikle landbruget på Læsø. Dette havde birkedommer Lauritz Borberg tidligt indset og han gik derfor i gang med at undersøge interesse for at etablere et rigtigt mejeri på Læsø. Som nævnt ovenfor lykkedes dette også. Der var blevet holdt møder og sammenkomster i den anledning og snakken havde gået mand og mand i mellem. Selvom vilkårene på Læsø åbenbart endnu ikke helt var til at lave et egentligt andelsmejeri, fik Læsøs landbrugere dog en forståelse for, at de ved at stå sammen og arbejde mod et fælles mål kunne skaffe bedre resultater for den enkelte landmand. Det gjaldt for eksempel med hensyn til malkekøerne og hestene, hvor man i fællesskab kunne have en god tyr eller en god hingst til afbenyttelse. Det kunne også være forsikringsspørgsmål, indkøb og mange andre forhold, som man med fordel kunne håndtere i fællesskab. Det var sådanne visioner der førte til oprettelsen af Læsø Landboforening i december 1895. Der var god opslutning bag

foreningen, for i allerede 1898 havde den 187 medlemmer, hvoraf de 87 var fra Byrum sogn. Læsø mejeris ejer, Christian Lauesen, var også medlem af foreningen, og var i mange år dens kasserer.

Allerede i 1898 afholdt Læsø Landboforening et dyrskue i Byrum. Det var noget, som staten så velvilligt på, fordi man ønskede at styrke landbruget ved at fremme de gode egenskaber ved husdyrene. Dyrskuerne kunne være en festlig anledning til at vise hinanden og offentligheden, hvor langt man var kommet, og hvor fine dyr, der var til rådighed. Dyrskuerne tilskyndede da også landmændene til at gøre en ekstra indsats for at fremavle de bedste dyr. En førstepræmie var ikke dårligt, der var noget at vise frem og fortælle om. Dyrskuet i Byrum i 1898 var blevet støttet med 100 kr. fra den danske stat. Dyrskuerne blev populære og udviklede sig på Læsø og de fleste andre steder til en slags byfest.

Hvorvidt og i hvor høj grad Frederik Wiis var engageret i Læsø Landboforening er ikke klart. Men han må have besøgt foreningens dyrskuer. På dyrskuet i 1905 udstillede han endda en sort 8-års ko, som fik førstepræmie. I Vendsyssel Tidende kan man læse, at koen indgik i en besætning på i alt syv malkekøer. Desværre fremgår det ikke, om alle syv blev fremvist på dyrskuet. Men Frederik må i 1905 have haft en besætning på i hvert fald syv malkekøer, som jo ikke gjorde ejendommen til nogen herregård, men syv malkekøer hørte efter læsøforhold dengang til i den bedre ende.

Dyrskue i Byrum 1906. Det vides ikke, om Frederik Wiis er med på billedet, men at han har været tilstede ved dyrskuet er ganske sikkert. Folk er i deres stiveste puds, mændene med slips og kravetøj, kvinderne i deres fineste tøj. Et par ældre kvinder ses i noget, der ligner læsødragter (dog sikkert uden sølvtøj). Det er helt sikkert en festdag. Af dyr ses der kun køer og en enkelt hest på billedet. Næsten alle køerne ser ud til at være sortbrogede, og altså ikke rød dansk malkerace, som var almindelig andre steder. Tangtaget og stakladen i øverste højre hjørne af billedet hører til Vejgård, og lidt til venstre derfor ses skolen ved flagstangen.

Foto: Læsø Museum

Også Aalborg Stiftstidende havde i 1905 en temmelig omfattende reportage fra dette års dyrskue.

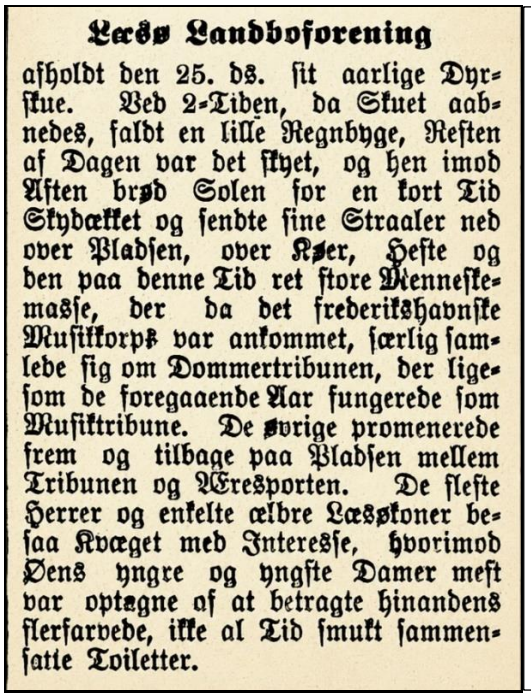

Læsø Landboforening

afholdt den 25. ds. sit aarlige Dyrskue. Ved 2-Tiden, da Skuet aabnedes, faldt en lille Regnbyge, Resten af Dagen var det skyet, og hen imod Aften brød Solen for en kort Tid Skydækket og sendte sine Straaler ned over Pladsen, over Køer, Heste og den paa denne Tid ret store Menneskemasse, der da det frederikshavnske Musikkorps var ankommet, særlig samlede sig om Dommertribunen, der ligesom de foregaaende Aar fungerede som Musiktribune. De øvrige promenerede frem og tilbage paa Pladsen mellem Tribunen og Æresporten. De fleste Herrer og enkelte ældre Læsøkoner besaa Kvæget med Interesse, hvorimod Øens yngre og yngste Damer mest var optagne af at betragte hinandens flerfarvede, ikke al Tid smukt sammensatte Toiletter.

Begyndelsen af Aalborg Stiftstidendes reportage fra dyrskuet i 1905. Dyrskuet fandt sted tirsdag, den 25. juli. Det var en festlig dag. Frederikshavns Musikkorps underholdt på pladsen. Der var udstillet 105 køer og kvier, 4 hopper med føl, 3 hopper og 3 plage. Af en eller anden grund måtte øens hingst blive hjemme denne dag. Interessant er det, at avisen fandt det værd at nævne, at nogle ældre læsøkoner OG de fleste mænd beså køerne med stor interesse. Det gjaldt bestemt ikke de unge damer, der var mere optaget af at betragte hinandens flerfarvede og – må man tro - ikke altid smukt sammensatte dragter. Måske har avisen reporter her været vidne til et lille eksempel på et skift i kønsrollerne på øen. De gamle koner, der var interesserede i køerne, kan have været nogle af de sidste repræsentanter for Læsøs gamle sømandskonelandbrug, der i begyndelsen af det tyvende århundrede var hastigt på retur. Og mændene – i det mindste nogle af den – var gået i land få at blive rigtige bønder på øen.

Nordjyske historiske Avisarkiv: Aalborg Stiftstidende, 28. juli, 1905.

Desværre var det ikke hvert år, at aviserne bragte så omfattende reportager fra dyrskuet på Læsø. Men åbenbart holdt Læsø Landboforening et dyrskue hvert år. Så Frederik Wiis kan sagtens have været på dyrskue med sine køer i årene både før og efter 1905.

I hvert fald deltog han igen i 1910, denne gang med en "samling" af køer. Og igen i 1913, hvor samlingen bestod af 4 køer. I begge tilfælde fik han en tredjepræmie for sine dyr. Ved dyrskuet i 1913 var Frederik blevet 79 år gammel, og havde da virket som landmand på Læsø i omtrent 35 år. Frederik Wiis døde halvandet år senere, den 26. januar 1915. Dødsattesten anfører, at han døde af lungebetændelse i forbindelse med alderdomssvækkelse og problemer med hjertet. En god uges tid senere blev boet gjort op.

Ane Margrethe, Frederiks kone, havde allerede, da de var blevet gift, sikret sig, at hun ved hans død kunne blive siddende i boet uden straks at skulle skifte med Frederiks børn. Ved opgørelsen blev man enige om, at alle ejendommens bygninger, inklusive det lille aftægtshus, kunne ansættes til forsikringssummen, nemlig 7500 kr. Besætningen, avl og redskaber blev sat til 2500 kr. Møbler, tøj, køkkenting med videre blev sat til 1000 kr. Desuden var der tre bankbøger, hver med ca. 1000 kr., så boets samlede aktiver løb op i 14297 kr. Der var gæld for ca. 2150 kr., hvoraf den største post var en pantegæld til sønnen Robert Wiis på 1857 kr. Det var formentligt arven fra Roberts mor, Madsine Kathrine Madsen. Arven var i sin tid blevet stående som et pant i ejendommen. Værdien af besætningen, avl og landbrugsredskaber kan virke noget lavt sat henset til den højkonjunktur, der herskede for landbruget på grund af første verdenskrig.

Enken, Ane Margrethe, fortsatte med at drive landbruget, sikkert hjulpet af sin og Frederiks fælles datter Olga, der fortsat boede hjemme. Der var også en ung karl til hjælp. På et tidspunkt må den unge karl have været Charles Lydersen, der også var født i Byrum og et år ældre end Olga. I hvert

fald blev Olga og Charles gift i Byrum kirke i december 1920. Mindre end to måneder senere solgte Ane Margrethe så ejendommen til sin svigersøn, for 15000 kr., samt fri bolig for sig selv i det lille aftægtshus, som Frederik Wiis i sin tid havde bygget på vestre side af vejen. Da Charles Lydersen overtog ejendommen i februar 1921 bestod besætningen af 2 heste, 8 malkekøer, 4 ungkreatur, 7 får, 40 høns, 3 smågrise, 3 gæs og 3 ænder. Grise, gæs og ænder har formentlig været til eget forbrug, mens køernes mælk, hønsenes æg og nogle af lammene er blevet solgt.

*

9. TILBAGEBLIKKET

Theodor Alfred Müller, der var født i Hjørring i 1865, og senere blev en kendt historiker, underviser og skribent, skrev i 1895 en artikel i tidsskriftet "Dania" om Læsø. Han giver i det afsluttende afsnit, som han kalder "Det moderne Læsø", som altså vedrører årene op til 1895, en beskrivelse af og en række eksempler på hvordan mange af de Læsøboere, der drog på langfart eller rejste til Amerika, i stadig større grad vendte hjem til Læsø for at blive landbrugere. Mange blev styrmænd og kaptajner, og for mange af dem lykkedes det at spare en del op, som gjorde det muligt for dem at etablere sig på øen og uden at stifte videre gæld. Nogle af dem var efter læsøforhold ligefrem velstående.

Folketællingerne nævner da også ganske mange tidligere kaptajner eller styrmænd, der har etableret sig som gårdmænd eller på anden vis på deres barndoms ø i den sidste fjerdedel af 1800-tallet. Frederik Wiis og hans nevø, Peter Christoffer Wiis, indgik i denne ikke helt lille gruppe. Man kan forestille sig, at det ikke kun var landbrug, der blev snakket om, når de mødtes. Der har været mange - og mange dramatiske - hændelser fra sømandslivet, der kunne berettes om.

De var mennesker, der havde stået med et ansvar i mange vanskelige situationer, og som havde haft at gøre med mange forskellige slags personer. Theodor Müller beskriver, hvordan den erfaring har indvirket på personernes karakter: Der blev udviklet en evne til at tilpasse sig hurtigt skiftende omgivelser og deraf fulgte en rolig, noget reserveret sikkerhed og en evne til ikke at lade sig bringe ud af fatning eller lade sig imponere. Desuden udvikledes et "nyttehensyn", ikke forstået som egennytte, men snarere hvad der kunne være fornuftigt og hensigtsmæssigt i den aktuelle situation. En senere tid ville måske kalde det en pragmatisk tilgang til tilværelsen. Desuden, og vel ikke mindst væsentligt, en vilje til at få tingene til at ske og selv at tage fat, om det så gjaldt om at kalke en væg, tjære et par stolper eller stakke et læs hø.

Om denne karakteristik kunne passe på Frederik Wiis, ved vi naturligvis ikke. Men den har nu nok ikke været helt ved siden af. Men selvfølgelig er det altid en stærkt individuel sag, eftersom de hændelser, en person kommer for, er vidt forskellige. Og igennem årene havde Frederik oplevet en del, som må have gjort, at han ikke kunne tage noget for givet.

I 1903 havde han mistet sin ældste søn, Peter Alfred. To år senere blev hans to yngste drenge, tvillingerne Albert og Robert, konfirmeret i Byrum kirke. Det var søndag den 1. oktober, 1905, og det kunne ikke vare mange måneder, inden de også måtte til søs, som alle andre drenge på Læsø altid havde måttet.

Muligvis havde Frederik ved den lejlighed tænkt på Peter Alfred, der var druknet i havnen i Bilbao kun 16 år gammel. En tanke til tvillingernes mor, Madsine Kathrine Madsen, og den lille søn, Manual Valdemar, der begge døde i 1894, er det sikkert også blevet til.

Og hans tanker kunne været gået videre til hans mange hel- og halvsøskende, hvoraf de 9 havde nået voksenalderen. Men med en enkelt undtagelse var de nu alle sammen døde. De fleste for mange år siden. Af hans fire helsøskende var det kun hans ældste søster, Gertrud Henriette, der var blevet gift og havde fået børn. Hans anden storesøster Kirstine Elisabeth var blevet hjemme på ejendommen i Byrum, hvor hun deltog i det daglige arbejde. Hans to helbrødre Poul Bach og Israel

Kønig var det ikke gået godt for, selvom livet syntes at være begyndt ganske fornuftigt for dem. Poul Bach fik endda styrmandseksamen, men noget var sket, og han mistede sine åndelige færdigheder, men var dog ganske fredsommelig, som Læsø sogneråd skriver. Hjemme på Læsø gik han og tullede rundt sine sidste nogle og tredive år. Og nogenlunde på samme måde gik det hans yngste bror, Israel Kønig, der havde sejlet som matros, men var endt i Californien på Napa State Hospital, hvorfra han aldrig slap ud. Han tilbragte mere end 40 år på det amerikanske sindssygehospital, inden han endelig døde i 1919. Så Israel Kønig blev den længstlevende af hele søskendeflokken. Inden han havde forladt Læsø for sidste gang, og det til sidst det slog klik for ham, var det lykkedes ham at gøre to læsøkvinder gravide. Dog ikke på samme gang.

Det så kun lidt bedre ud for Frederiks fem halvsøskende. Den ældste storebror, Niels Christopher, var druknet i Middelhavet i 1841 som 21-årig. Den anden bror, Anthon Dølner var død 34 år gammel i 1857, men havde dog nået at blive far til fem børn. Den yngste af halvbrødrene var Hans Peder, som blev gift med Læsøs jordemoder. Sammen fik de et barn, der nåede voksenalderen. Barnet, Peder Nielsen Wiis, var født i 1850 og havde fået sit navn efter sin gamle bedstefar. I 1871 rejste jordemoderfamilien til USA. Og da Karen Helene Gundersen, der var jordemoder og gift med Hans Peder, døde i 1890, rejste Hans Peder tilbage til Læsø, mens Peder Nielsen Wiis blev i Amerika. Det har ikke været muligt at finde ud af, hvordan det gik ham derovre.
Desuden var der to kvindelige halvsøstre: Hanna Rebekka blev gift med en skræddermester i Fredericia, og fik tre børn, der nåede voksenalderen. Den yngre halvsøster var Petrine Marie, som aldrig blev gift, men tjente til livets ophold som det evige tyende på Sjælland og Fyn. Hun døde på Skt. Hans Hospital i 1894.

At skæbnen således hele tiden kunne kom på tværs var et livsvilkår, som gjaldt for alle, og som Frederik uden al tvivl var lysende klar over. Den havde også haft sine lange fangarme ude efter ham selv, for eksempel ved forliset med ”Corinthian” i 1864. Da havde det været tæt på, men Frederik var kommet fra det med livet i behold.

Alligevel må man have lov til at mene, at han havde fået sin del af livets prøvelser, så godt og vel. Der blev ikke talt meget om ham blandt hans børn, alligevel har det ligget i luftet, at han skulle have været lidt af en ”hård” type, måske brøsig. Hændelserne i hans liv kunne vel ikke have stemt hans sind specielt blidt.

Og så alligevel: For den, der har kendt hans to tvillingesønner, Albert og Robert, og som har stiftet bekendtskab med deres humoristiske sindelag og smittende humør, er det svært at tro andet, end at de må have fået en stor del af disse karaktertræk med sig fra hjemmet i Byrum.

*

BENYTTEDE KILDER:

2. Opvæksten:

Arkivalieronline: www.arkivalieronline.dk
Diverse kirkebøger
Søfart => Waterscouten i København, diverse protokoller 1746 - 1871

Bing, Lars Hess: Beskrivelse over Læsø 1802 med tillæg til samme, 1806. Genoptryk ved Rosenkilde og Bagger, København 1977

Dahl, Kurt: Navneregister til den transskriberede udgave af "Læsø birks skøde og panteprotokol 1869 – 1850"

Dahl, Kurt: Afskrift og transskription af "Læsø birks skøde- og panteprotokol 1769-1850"

Mellemgaard, Signe: Distriktslægen og Læsøboerne. En medicinsk topografi fra 1859 og dens forudsætninger Landbohistorisk Selskab og Læsø Museum 1992.

Rigsarkivet: Læsø Birkedommer => Sager vedr. Embedet 1865 – 1919.

Wiberg, S.V.: Personalhistoriske, statistiske og genealogiske bidrag til en almindelig dansk præstehistorie, Bd. 1-5. Odense 1870-1878. Wibergs Præstehistorie, Netudgaven: www.wiberg-net.dk

Wiis, Arnt Jerup: "Peder Nielsen Wiis: Skolelærer og kirkesanger i Byrum 1817-1852". Læsø Museum og Læsø Museumsforenings årsskrift 2009

3. Hyrerne

Arkivalieronline: www.arkivalieronline.dk
Centraladministrationen => Udenrigsministeriet => Indkomne skibslister fra konsulaterne (1848-1903)
Folketællinger, diverse.
Kirkebøger, bl.a:
Frederik Wiis: Hjørring amt => Byrum-Hals sogn kontraministerialbog 1814-1891 => Fødte mænd 1832-1842
Jannich Jannichsen: Tønder amt => Skast sogn => Kontraministerialborg 1763-2003 => Fødte mænd og kvinder
Lægdsruller => Søruller => 5. Udskrivningskreds 1861 => Hovedrulle L
Lægdsruller => Søruller => Læsø birkedommer >= 1825 – 1917 I
=> Læsø Birkedommer => 1825 – 1917 II
Søfart => Waterscouten i København, diverse protokoller 1746 - 1871

Deutsche Digitale Bibliothek, Berlin, Tyskland: www.deutsche-digitale-bibliothek.de

East View Information Services, Inc., Minneapolis, US: www.eastview.com

Follet, Karen Elisabeth : Den danske besejling af Sydamerika i det 19. århundrede. Handels og Søfartsmuseets Årbog 1984.

Henningsen, Henning: Til søs og i havn i "Dagligt liv i Danmark VI", Red. Axel Steenberg, Nyt nordisk Forlag, 1982.

Jacobson, Johan Jakob Georges Preben: Erindringer 1832-1883. Upubliceret manuskript, nedskrevet 1888. Det kgl. Bibliotek, København.

Japsen, Gotlieb: Aabenraa Bys Økonomiske Historie. Sønderjyske Aarbøger 1935.

Library of Congress, USA: Digital collection – chronicling America Historic American Newspapers. www.loc.gov

Læsø Museum og lokalhistoriske Arkiv:
Copie Bog angaaende Læsøe Lands Sogneforstanderskab. Begyndt den 29. Januari 1842. Transskriberet af Edith Thorsen. Læsø Museum og lokalhistoriske Arkiv.
Læsø Kommune, Journal 1868-84, Læsø Museum og lokalhistoriske Arkiv nr. 825-01. Affotograferet af Kurt Dahl.

Marcussen, Jørgen: Jørgen Marcussens hjemmeside: www.jmarcussen.dk
Skiblister
Navigatøreksamen – nogle historiske bemærkninger

Mediastream. Tidens aviser fra Det Kongelige Biblioteks Mediasamlinger. www.statsbiblioteket.dk/mediastream

National Libraries and the National Archives of Singapore (NLB). www.eresources.nlb.gov.sg

Orlien, Jørgen: Kirkeskibe i Aalborg Stift. Aalborg Stifts forlag, 2013. Kirkeskibet "Corinthian" i Ejdrup kirke.

Rigsarkivet:

Navigationsdirektoratet, Eksamensprotokol for styrmandseksamen i Hertugdømmerne (1804 – 1864)
Navigationsdirektoratet, Eksamensprotokol for almindelig Styrmandseksamen (1781 -1893)

Royal Library of Belgium (KBR), Bruxelles, Belgien. www.belgicapress.be

Solomon, Irwin D. and Erhart, Grace: "Steamers, Tenders and Barks: The Union Blockade of the South Florida" - Tampa Bay History, volume 18, issue 2, article 3, December 1, 1996. www.digitalcommons.usf.edu University of South Florida.

Sonnichsen, Laust Hansen, barnebarn af Andreas Andersen Outzen, fortalte i 1960-erne sin svigersøn Oliver Erasmus Byrd, om bedstefarens liv, således som han kunne huske det og var blevet ham fortalt. Beretningen kan findes på engelsk på www.ancestry.com Andreas Andersen Outzen => Slægtstræ.

Topsøe-Jensen, T.A. og Marquard, Emil: Officerer i den dansk-norske Søetat 1660-1814 og den danske Søetat 1814-1932. Første Bind. H. Hagerup, København 1935.

4. Ejendommen

Arkivalieronline: www.arkivalieronline.dk

Læsø Birkedommer, Skøde-og Panteprotokol, Læsø, 1859-1875I, Folio 227, 228, 229: Overtagelse af ejendommen i 1866 og aftægtskontrakt med forældrene.
Læsø Birkedommer: Skøde- og Panteprotokol 1768-1927 / 1875-1897: Folio 117: Striden om vejretten. Folio 336: Kirstine Elisabeths aftægtskontrakt.
Militærvæsen => De slesvigske krige => Ansøgningsskemaer til jubilæumsgaver for veteraner fra krigen 1858-50 i hht lov af 26.03.1898 => Hjørring V => Poul Bach Wiis

Dahl, Kurt: Navneregister til den transskriberede udgave af "Læsø birks skøde- og panteprotokol 1869 – 1850",

Dahl, Kurt, afskrift og transskription af "Læsø birks skøde- og panteprotokol 1769-1850"

Klimadatastyrelsen, Historiske kort: www.historiskekort.dk

Byrum => Matrikelkort=>Byrum By, Byrum 1817-1834
Byrum => Matrikelkort, Byrum By, Byrum 1890 – 1940

Læsø Museum og Læsø lokalhistoriske Arkiv: "Copie-bog angaaende Læsøe Lands Sogneforstanderskab, begyndt 29 Januari 1842." Transskriberet af Edith Thorsen.

Wiis, Arnt Jerup: "Peder Nielsen Wiis - Skolelærer og kirkesanger i Byrum 1817 – 1852". Årsskrift for Læsø Museum og Museumsforeningen for Læsø, 2009.

Wiis, Knud: "Læsø Spare- og Laanekasse". Årsskrift for Læsø Museum og Museumsforeningen for Læsø 2015.

5. Amerika

Ancestry. www.ancestrylibrary.com

Canada, seafarers of the Atlantic Provinces 1789-1935 => G.T. Wiis
Congregational => New York => Brooklyn => Our Savior's Church
US Census, New York, 1870 & 1880
US Directories, New York, 1870 ff
U.S. State and Federal Naturalization Records 1794 – 1943, New York, C. Frederick Wiis.

Arkivalieronline. www.rigsarkivet.dk/arkivalieronline

Kirkebøger => Frederiksborg og Hjørring amter=> Tikøb og Frederikshavn sogne.
Lægdsruller => Søruller => Læsø birkedommer=> Sørulle 1825-1917

FamilySearch. www.familysearch.org

New York, Passenger Lists, Apr 25, 1873- May 14, 1874, New York City, SS "Humboldt", C.F. Wiis
Index to Naturalization Petitions filed in federal, state or local court in New York 1792 – 1906. Christian F. Wüs

Library of Congress. www.loc.gov

Map collections, Image 8 of Sanborn Fire Insurance Map for Brooklyn, Kings County New York, 1887.
Map collections, Watson's New Map of New York 1876.
Historical Newspapers: New York Tribune 18910905, Pitsburg Dispatch 18910907, Fergus Fall Ugeblad 18910923 (nekrolog).

MediaStream. www.statsbiblioteket.dk/medieastream => Aarhus Stiftstidende den 8. maj, 1880

Statue of Liberty – Ellis Island Foundation. www.statueofliberty.org => Passenger Search

Wikipedia. www.wikipedia.org => Baltischer Lloyd

Wikimedia. www.commons.wikimedia.org => Ernst Moritz Arndt

6. Søskende

Arkivalieronline: www.arkivalieronline.dk
Folketællinger
Kirkebøger
Social- og sundhedsvæsen => Dødsattester => Læsø lægedistrikt (1875-1915)
Ejendomme => Realregistre, skøde- og panteprotokoller => Læsø birkedommer: Skøde- og panteprotokol 1768-1927 / 1875-1897 => Kirstine Elisabeths aftægtskontrakt.
Lægdsruller => Lægdsruller fra lokaladministrationen => Læsø birkedommer => Lægsrulle/sørulle 1802 - 1917
Militærvæsen => De slesvigske krige => Ansøgningsskemaer til jubilæumsgaver for veteraner fra krigen 1858-50 i hht lov af 26.03.1898 => Hjørring V => Opslag 4 og 5: Poul Bach Wiis
Søfart => Waterscouten i København, diverse protokoller 1746 - 1871
Ancestry: www.ancestry.com
Census, California, Napa, Napa State Hospital 1880, 1900, 1910
Death Certificates: Napa State Hospital 1919
Dahl, Kurt: Navneregister til den transskriberede udgave af "Læsø birks skøde og panteprotokol 1869 – 1850",
Dahl, Kurt, afskrift og transskription af "Læsø birks skøde- og panteprotokol 1769-1850"
Det danske Udvandrerarkiv: www.aalborgstadsarkiv.dk => Udvandrerprotokollen
Niels Lysdal Nielsen: Et rids af historien om Læsø Andelsmejeri (side 22-29): Årsskrift 2019
Københavns Stadsarkiv: www.kbharkiv.dk => Skt. Hans Hospital 1787 – 1938
Register over patienter 1808-1927
Fattigvæsnets protokol over patienter 1883-1906 (1892-1899)
Skt. Hans Hospital, Døds- og begravelsesprotokol 1890 – 1897
Læsø Museum og lokalhistoriske Arkiv:
Copie Bog angaaende Læsøe Lands Sogneforstanderskab. Begyndt den 29. Januari 1842. Transskriberet af Edith Thorsen. Læsø Museum og lokalhistoriske Arkiv.
Læsø sogneråd, forhandlingsprotokol 1901 – 1904. Affotograferet af Kurt Dahl.
Mediastream. Tidens aviser fra Det Kongelige Biblioteks mediasamlinger. www.statsbiblioteket.dk/mediastream
Saints by Sea: www.saintsbysea.byu.edu (Karen Helenes børns udvandring med mormonerne til Amerika i 1862)
Wikimedia Commons: www.commons-wikimedia.com (Napa State Asylum, postkort)

7. Familien

Arkivalieronline: www.arkivalieronline.dk
Folketællinger, diverse.
Kirkebøger, diverse.
Social- og sundhedsvæsen => Dødsattester => Læsø Lægedistrikt => Dødsattester (1875 - 1915)
Ancestry: www.ancestry.com :
Fredrik Wies => Gothenburg => Sweden => Passenger Lista, 1869 – 1951 (SS "Leipzig")
Fredrick Wies => New York, US => Arriving Passenger and Crew Lists 1920 – 1957 (SS "Leipzig")
Marcussen, Jørgen: Jørgen Marcussens hjemmeside: www.jmarcussen.dk
Skibslister => "Metha" (17883), "Corinthian" (18585), "Broholm" (11486), "Russia" (10499)
Mediastream. Tidens aviser fra Det Kongelige Biblioteks mediasamlinger. www.statsbiblioteket.dk/mediastream
Aarhus Amtstidende, 31. marts, 1884 (om "Methas" forlis)
MS Museet for Søfart, Helsingør: www.billedarkiv.mfs.dk
Nordjyskes Historiske Avisarkiv: www.nordjyske-avisarkiv.dk
Frederikshavns Avis, særligt om metodistbevægelsen og metodistkirken i 1880-erne.
Rigsarkivet:
Læsø birkedommer, Sager vedr. Embedet 1885-1919, Ægteskabsdokumenter 1895-1916)
Læsø birkedommer (1815-1898), skifteprotokoller (1885-1898)
Læsø lægedistrikt:
Protokol for distriktsjordemoderen på Læsø (1863-1915) (19-22) (1893-1915)
Protokol for distriktsjordemoder Marie Betzer (1888-1899) (23-26)

Bilbao, Konsulær repræsentation:
Diverse korrespondance 1901 – 1920 (1901 - 1914) (heri "Udtog af Skibsdagbogen")
Indgående korrespondance 1866 – 1920 (1901- 1905) (søforklaringer, rejsen fra Härnösand)

8. Øen

Arkivalieronline:
Folketællinger.
Kirkebøger.
Social- og sundhedsvæsen => Dødsattester => Læsø lægedistrikt 1875-1915
Ejendomme => Realregistre, skøder og panteprotokoller => Hjørring amt => Læsø birkedommer => Skøde- og panteprotokol 1768 - 1927
Ejendomme => Brandforsikring => Hjørring amt => Læsø branddirektorat => Taksationsprotokol for Læsø 1841 - 1928
Skifter => Skifter hele landet => Horns herredsfoged – Frederikshavn byfoged => Skifteprotokol Læsø. 1910-1919.
Haugaard, Gunnar (red.): Adslev slægten – en slægtsbog. Vendsyssels Tidendes Bogtrykkeri, Hjørring, 1959 (omtale af mejerist Hans Christian Lauesen og hans virke)
Kromanne, Helle-Marie. Glimt fra det gamle Læsø, 1800 – 1900. Læsø Kommune, ukendt udgivelsesår, formentlig 2007.
Læsø sogneråds journal 1868-1884, Læsø Museum nr. 825-01, kasse 009, affotograferet af Kurt Dahl
Læsø sogneråd, forhandlingsprotokol 1901 – 1904. Affotograferet af Kurt Dahl
Nielsen, Niels Lysdahl: "En rids af historien om Læsø Andelsmejeri". Årsskrift for Læsø Museum og Museumsforeningen for Læsø 2019.
Rigsarkivet:
Læsø birkedommer, Politiprotokol 1880-1886
Læsø birkedommer, Sager til politiprotokol, 1864 – 1885
Læsø birkedommer, Journal, 1832 -1919, (1873 - 1884)
Havneregnskaber, Reviderede havneregnskaber, Læsø 1871 – 1905
Hjørring amt, Journalsager A II, 1868 – 1930, 5750, (1880A 14 1 – 1880A 14 55)
Salmonsens Konversations Leksikon, anden udgave, J. H. Schultz A/S, København 1915 - 1928
Tidens aviser:
Nordjyske historiske Avisarkiv: www.nordjyske-avisarkiv.dk
Det kongelige Biblioteks mediesamlinger: MediaStream: www.statsbiblioteket.dk/mediastream
Wiis, Knud: "Læsø Spare- og Laanekasse". Årsskrift for Læsø Museum og Museumsforeningen for Læsø 2015.

9. Tilbageblikket

Müller, Theodor Alfred: "Et par studier fra Læsø" i "Dania" - Tidsskrift for Folkemaal og Folkeminder, Bind III, 1895.

*

Barken ”Emma Arvigne”

Frederik Wiis var andenstyrmand ombord 1856 - 1858

”En vax Læsøboer”

Det var den betegnelse, som Frederik Wiis gjorde sig fortjent til en novemberdag i 1856, da skibet lå for anker ved Salweenfloden i British Burma